CARTEA A IV-A

# MELPOMENE

## NOTIŢA ISTORICĂ

În bogăţia de fapte, multiple şi diverse, care constituie conţinutul cărţii a IV-a, două mari evenimente ies în relief : expediţia lui Darius împotriva sciţilor şi expediţia lui Aryandes, satrapul Egiptului, împotriva Barcei.

Ce loc ocupă aceste evenimente, în aparenţă fără legătură cu războaiele medice, în ansamblul operei ?

Potrivit planului lui Herodot de a prezenta drumul perşilor în cucerirea lumii antice, cunoscute atunci, pînă la ciocnirea lor cu grecii, prezenţa acestor evenimente în istoria dintre greci şi „barbari" este justificată ; ele fac parte din aceleaşi acţiuni întreprinse de perşi în vederea extinderii cotropirilor teritoriale [1].

Prima parte a cărţii (capitolele I–CXLIV), denumită în limbajul lui Herodot Σκυθικοὶ λόγοι – „istorii scite", conţine o serie de fapte grupate în jurul campaniei perşilor împotriva sciţilor din nordul Mării Negre.

Cine sînt aceşti sciţi ameninţaţi de oastea lui Darius ?

În mileniul al II-lea î.e.n., documentele înregistrează o strămutare de populaţie din Asia Centrală spre apus ; pe la 1600 î.e.n., încep migraţiile arienilor iranieni care, pornind din mijlocul Asiei, se îndreaptă mai întîi spre Mesopotamia, Syria, Asia Mică– unde scrierile cuneiforme îi atestă din secolul al XV-lea î.e.n. – apoi, prin nordul Mării Caspice, spre stepa din sudul Uniunii Sovietice de azi. Această mişcare de populaţie spre vest aduce un grup de iranieni în sud-estul şi nordul Mării Negre, unde istoria îi cunoaşte sub numele de sciţi [2].

Deşi sosiţi anterior, sciţii sînt atestaţi de resturile arheologice în sudul teritoriului de azi al U.R.S.S. abia din secolul al VII-lea

[1] Vezi nota 3 la această carte.

[2] Vezi şi notele 5 şi 12 la această carte. Despre originea etnică a sciţilor, vezi şi *Istoria universală*, vol. II, p. 132.

*î.e.n. ; răspîndirea lor în Europa răsăriteană, pînă în Tracia, se termină în secolul al VI-lea î.e.n.*

*Pe vremea lui Herodot, sciții ocupau un vast teritoriu în nordul Mării Negre, de la gurile Dunării pînă pe cursul inferior al Bugului, și de la Nipru pînă la Marea Azov* [1].

*Înainte de venirea sciților, regiunea nord-pontică, cuprinsă între Dunărea de Jos, Nistru, Don și Cuban, era ocupată de cimmerieni* [2], *care se aflau pe aceste meleaguri probabil din secolul al XVI-lea î.e.n. La sosirea sciților – împinși la rîndul lor de massageți spre vest, peste fluviul Araxes* [3] *– cimmerienii, dezbinați, s-au măcelărit între ei, apoi și-au îngropat pe malurile Nistrului morții căzuți* [4]. *Urmele cimmerienilor în regiunile pontice au fost atestate pînă tîrziu în toponimie* [5].

*Începînd din secolul al VII-lea î.e.n., valurile de sciți din nordul Mării Negre s-au răspîndit spre apus, unii prin nordul Carpaților spre actuala pustă ungară, alții prin Carpații răsăriteni, pătrunzînd în Transilvania de sud, între Mureș și Olt, poate pînă spre Munții Apuseni, alții, însfîrșit, prin Muntenia, Oltenia, Banat, pînă spre Marea Adriatică* [6].

*Pentru infiltrarea sciților spre vest servesc drept mărturii numeroasele date arheologice. Agatirșii, despre care Herodot spune că locuiau la izvoarele rîului Maris (Mureș)* [7] *și că practicau obiceiuri în parte trace* [8], *în parte scite* [9], *sînt rămășițele valului de sciți desprins în secolul al VII-lea î.e.n. de cei de pe Nipru, val stabilit în Transilvania și tracizat deja pe vremea lui Herodot* [10].

*Sciții nord-pontici, în preajma expediției lui Darius, erau organizați în patru marii triburi : sciții nomazi* (οἱ νομάδες),

[1] Vezi *Istoria universală*, vol. II, p. 129.
[2] Herodot, *op. cit.*, cartea a IV-a, cap. XI XII. Vezi și nota 6 la aceeași carte.
[3] *Ibidem*, cap. XI.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, cap. XII.
[6] Vezi *Istoria Romîniei*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 155 și urm.
[7] *Op. cit.*, cap. XLVIII.
[8] *Ibidem*, cap. CIV.
[9] *Ibidem*.
[10] Vezi și nota 25 la această carte.

*nomazii regali (οἱ Βασιλεῖοι), sciții agricultori (οἱ γεωργοί și sciții plugari (οἱ ἀροτῆρες)[1]. Cercetătorii moderni înclină să considere numai pe sciții nomazi ca sciți adevărați veniți din Asia, iar triburile sedentare (agricultori și plugari), drept băștinași de origine etnică diferită, peste care s-au suprapus triburile năvălitoare, asimilîndu-le. Organizarea societății scite din timpul lui Herodot se afla în stadiul uniunii de triburi sub forma democrației militare, pe baza căreia se nășteau treptat condițiile de formare ale unui stat de tip sclavagist, ale viitorului stat centralizat al lui Atheas (secolul al IV-lea î.e.n.).*

*Sciții năvălitori au adus cu ei o cultură materială avansată. Herodot relatează în cartea a IV-a că sciții plugari cultivau grîul și pentru vînzare ; comerțul se făcea probabil prin intermediul grecilor. Săpăturile arheologice, în special din marea gorodiște Kamenka (aproape de Nicopole) au scos la iveală seceri de fier și rîșnițe, care dovedesc gradul de dezvoltare a agriculturii din acea vreme. Oasele găsite în morminte, oase de vite cornute, mari și mici, de cai și de păsări, vorbesc despre creșterea animalelor, preocuparea de căpetenie a sciților nomazi.*

*Locuințele sciților sedentari constau din colibe de lut, din care s-au păstrat cîteva resturi. Sciții nomazi și regali își duceau viața în căruțe acoperite cu coviltire, cu patru sau șase roți, împărțite în două sau trei mici încăperi și trase de două-trei perechi de boi fără coarne. Femeile și copiii trăiau mai mult în aceste căruțe, în timp ce bărbații le însoțeau călare pe cai.*

*Înfățișarea și îmbrăcămintea sciților sînt cunoscute din reprezentările de pe vasele de aur și de argint găsite în morminte. Herodot exagerează caracterul războinic al sciților.*

*Deosebirile de inventar dintre morminte – unele curgane sînt foarte bogate în obiecte, altele, în schimb, sînt cu totul lipsite – constituie o mărturie asupra procesului destul de avansat de diferențiere socială. Cu toate acestea, pe vremea lui Herodot, prizonierii de război se pare că nu erau păstrați, ci vînduți în afara țării ; sclavia, în Sciția propriu-zisă, se afla în forma ei patriarhală.*

[1] Vezi notele 67, 75, 61 și 56 la cartea de față, precum și *Istoria universală*, vol. II, pp. 130 și urm.

*Religia sciților este cunoscută în special din relatările lui Herodot. Ca o trăsătură particulară a religiei scite este absența templelor, a unei caste speciale de preoți și a reprezentărilor antropomorfe despre zei. Zeul războiului era personificat, după cum arată Herodot, printr-un pumnal încovoiat înfipt în pămînt. Încercarea lui Herodot de a găsi corespondențe ale zeilor greci în religia scită este cu totul greșită. Întreaga cultură materială a sciților se bazează pe o bogată prelucrare a fierului. Meșteșugul topirii metalelor și al fierăriei, tipurile de ceramică scitică și, în special, prelucrarea metalelor prețioase din care își făceau podoabe ce se remarcau prin stilul animalier*[1], *tipurile de arme și de harnașament, precum și ritul înmormîntărilor în curgane căptușite cu piatră și bîrne au imprimat culturii materiale scite un specific atît de pronunțat, încît cultura scită a făcut o adevărată epocă. Influența exercitată asupra populațiilor vecine, ca alazoni, callipizi, aubați, catiari, paralați, neuri, melanhleni, budini, geloni etc., a fost atît de mare, încît tradiția a legat pentru totdeauna existența acestor populații de numele sciților.*

*Ținîndu-se seama de neamurile vecine cu sciții, enumerate de Herodot, și de mărturiile descoperirilor arheologice, s-a constatat*[2] *existența a patru zone de cultură materială, în epoca scită, în Europa răsăriteană : zona culturii materiale de silvostepă a Moldovei, Ucrainei, R.S.F.S. Ruse, reprezentate de triburi de origine diferită ; zona culturii materiale de stepă propriu-zis scită, pe Bugul inferior, Niprul inferior și stepele Mării Azov, reprezentată de sciți nomazi și cultivatori ai pămîntului ; zona culturii materiale a triburilor sindo-meotice din regiunea Cuban și partea răsăriteană a Mării Azov, unde se simte pătrunderea treptată a sarmaților (secolele III-II î.e.n.) și zona culturii materiale a sarmaților, în stepele de lîngă Urali și Volga. Toate*

[1] Chipurile animalelor sînt înfățișate totdeauna în mișcare, înlănțuite în luptă, cu dinții rînjiți etc.

[2] Vezi N. N. Pogrebova, Состояние проблем скифо-сарматской археологии к конференции ИИМК АК. СССР, 1952. (Stadiul cercetării problemelor de arheologie scito-sarmatică la data conferinței organizată în 1952 de Istitutul de istoria culturii materiale al Academiei de Științe a U.R.S.S.) în „Probleme privind arheologia scito-sarmată", Izd. An. SSSR, 1954, p. 3–38.

*aceste zone de cultură aveau elemente comune, datorită legăturilor istorice dintre ele.*

*Expediția lui Darius împotriva sciților din nordul Pontului Euxin a avut loc în jurul anului 514 î.e.n. Așa cum este povestită de Herodot, expediția s-a desfășurat în cursul unei singure veri în care oastea persană a cutreierat teritoriile populațiilor scitice și nescitice dintre Dunăre și Volga, pe un spațiu a cărui străbatere ar necesita, cu mijloacele de atunci, ani întregi. Acest fapt a stîrnit multe discuții printre învățați; veracitatea narațiunilor lui Herodot în legătură cu acest itinerariu fantastic a devenit pentru specialiști subiect de discuții și de controverse.*

*Unii critici au socotit întreg pasajul din Herodot în care este vorba de campania scită cu totul fără noimă, susținînd nu numai absurditatea relatărilor lui, dar negînd și eventuala intenție a lui Darius de a parcurge un asemenea drum* [1].

*În sprijinul acestei teze, alți învățați* [2] *au demonstrat că pentru expediția lui Darius nu există decît izvoare grecești, care au putut falsifica datele, ținînd seama că perșii erau pe atunci dușmanul cel mai de temut al Elladei, că rîndurile 21–30 din coloana a V-a a inscripției rupestre de la Behistun nu se referă la campania scită, ci la expediția lui Darius împotriva saccilor din răsăritul Mării Caspice.*

*Contrar acestor păreri, cei mai mulți oameni de știință au recunoscut că această expediție constituie un fapt care s-a petrecut în realitate și încearcă să aducă unele precizări față de felul în care este relatată campania de Herodot.*

*Astfel, unii* [3], *considerînd imposibilă parcurgerea unui teritoriu atît de vast în timpul unei singure veri, rectifică pe autorul grec, susținînd că expediția nu s-a extins asupra spațiului uriaș indicat de Herodot, ci că ea s-a mărginit la ținuturile dintre Dunăre și Nistru.*

[1] Despre expediția lui Darius împotriva sciților, vezi R. Henning, *Darius Feldzug ins Skythenland* (514 v. Chr.), în „Terrae Incognitae", I, Leiden, 1936. Vezi și nota 3 la cartea a IV-a.

[2] W. Hinz, *Der Sakenzug des Dareios*, în „Zeitschrift d. d. morgenländischen Gesellschaft", 1939, pp. 364 și urm.

[3] G. Glotz, *Histoire grecque*, II, Paris, 1938, pp. 17 și urm. și H. Bengtson, *Griechische Geschichte*, München, 1950, p. 128.

*În sfîrşit, alţii*[1] *socot nu numai că expediţia lui Darius a avut loc, dar că ea s-a soldat chiar cu succes, oprind expansiunea sciţilor spre sud şi vest şi fixînd imperiului persan o graniţă sigură pe Dunăre.*

*Astăzi, în general, se crede că naraţiunea lui Herodot în legătură cu subiectul în discuţie conţine un sîmbure de adevăr. Fie că expediţia a durat mai mult decît o vară, fie că ea a avut un cîmp de bătaie mult mai restrîns decît cel descris de Herodot, prezenţa lui Darius în nordul Mării Negre şi urmărirea sciţilor sînt considerate fapte reale, acceptate aproape de toţi oamenii de specialitate.*

*În legătură cu scopul urmărit de Darius în această campanie, s-au iscat de asemenea discuţii. Unii au văzut în expediţia scită o măsură de prevedere, asigurarea spatelui frontului în vederea atacului îndreptat împotriva Elladei ; alţii au considerat campania ca o acţiune de intimidare, alţii ca o acţiune cu scop comercial pentru obţinerea controlului asupra bazinului pontic şi, în sfîrşit, o campanie de sine stătătoare dusă în cadrul politicii expansioniste a statului ahemenid. Adevărul, în această privinţă, este greu de precizat. Toate motivele luate în discuţie pot fi socotite ca egal valabile şi poate toate au contribuit la determinarea „marelui rege" să-i atace pe sciţi*[2].

*În drumul său pînă la Dunăre, Darius a supus toate populaţiile care i-au stat în cale. Printre acestea se numără şi geţii, „cei mai viteji dintre traci"*[3].

*Cunoştinţele lui Herodot despre strămoşii noştri sînt foarte sumare. Olbiopolitanii, care i-au furnizat informaţiile, nu ştiau prea mult despre locuitorii de pe valea Istrului. Singurii greci care ar fi putut procura istoriografului date mai ample despre locuitorii de pe malul stîng al Dunării ar fi fost cei din Histria. Dar Herodot nu a vizitat această colonie pontică. Din această cauză, el nu cunoştea decît pe geţii dintre Dunăre şi Balcani. „Înainte de a ajunge la Istru – relatează autorul*[4] *– [Darius] îi*

[1] M. Rostowtzew, *Iranians and Greecks in South Russia*, Oxford, 1922, pp. 84 şi urm., şi R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, pp. 52–53.

[2] Vezi şi nota 3 la cartea a IV-a.

[3] Herodot, *op. cit.*, cartea a IV-a, cap. XCIII.

[4] Cartea a IV-a, cap. XCIII.

*supune mai întîi pe geții care se cred nemuritori". – „Regiunile de dincolo de Istru – spune el în altă parte*[1] *– sînt stăpînite de albine", din pricina cărora nu poți să pătrunzi în acele locuri.*

*Cu multă vreme înaintea lui Herodot, în nordul Dunării locuiau daco-geții, triburi trace care au populat Dacia începînd din epoca bronzului ; se pare că ei erau organizați într-o formă prestatală compusă din uniuni de triburi care se aflau în stadiul democrației militare, avînd în frunte un rege și o reședință întărită numită* dava ; *ocupația lor de căpetenie era creșterea vitelor și agricultura. De asemenea, apicultura era foarte răspîndită ; cunoșteau și prelucrarea metalelor, iar legăturile comerciale cu grecii din coloniile dobrogene constituiau cele mai sigure căi de pătrundere a civilizației eline*[2]. *Se pare că au avut și unele cunoștințe în legătură cu scrisul*[3]. *În privința organizării armatei, un rol de seamă l-a jucat influența scită.*

*Nu numai Herodot, dar nici alți scriitori antici nu știau mai mult despre vechii locuitori ai Daciei. Cel care a lăsat primele știri precise despre regatul geților din nordul Dunării a fost Ptolemeus al lui Lagos, viitorul rege al Egiptului*[4].

*Expediția lui Darius împotriva sciților s-a încheiat – așa cum relatează Herodot*[5] *– cu eșecul perșilor. Lăsînd în urmă echipamentul greu, oamenii sleiți de puteri și animalele de povară, Darius s-a grăbit să ajungă cît mai repede la podul de vase de peste Istru. Sciții s-au ținut pe urmele perșilor, încercînd să le taie retragerea. O dată fluviul trecut, Darius a traversat Tracia, făcînd un popas la Sestos în Chersones, de unde el, cu o parte din oștire, s-a întors în Persia, iar o altă parte a lăsat-o în Europa sub comanda generalului Megabazos.*

[1] Cartea a V-a, cap. X.
[2] Vezi V. Pârvan, Getica, II și *Istoria universală*, vol. II, p. 128.
[3] C. Daicoviciu, *Dacii au cunoscut scrisul*, în „*Flacăra*", nr. 1, 1958.
[4] Informațiile lui Ptolemeus sînt păstrate la doi scriitori greci : la Strabo, Γεωγραφικά cartea a VII-a, cap. III și urm., ed. Didot, îngrijită de C. Müller și F. Dübner, Paris, 1853, și la Arrian, *Itinerarium Alexandri*, cap. XVI, în *Reliqua Arriani et scriptorum de rebus Alexandri Magni*, ed. Didot, îngrijită de C. Müller, Paris, 1877.
[5] Cartea a IV-a, cap. CXL-CXLIV.

*Acestea sînt ultimele evenimente ale campaniei scite relatate de Herodot. Dacă exprimă sau nu adevărul* [1], *ele au stîrnit de asemenea mari dezbateri între cercetătorii moderni. Azi, majoritatea învăţaţilor consideră datele furnizate de Herodot în privinţa sfîrşitului expediţiei scite conforme cu realitatea.*

*Concomitent cu evenimentele nord-pontice, are loc expediţia lui Aryandes, satrapul persan din Egipt, împotriva Barcei, colonia greacă de pe coasta Libyei.*

*În jurul acestei expediţii, Herodot grupează toate faptele povestite în partea a doua a cărţii (capitolele CXLV–CCV). Cum evenimentele din această secţiune a cărţii au drept cîmp de desfăşurare Libya, ele sînt cunoscute în cuprinsul operei sub numele de* Λιβυκοὶ λόγοι *„istorii libyene".*

*Încă din timpurile străvechi, corăbierii greci, pornind din Pelopones, au atins coasta nord-africană. Încă din secolul al VIII-lea î.e.n. insula Plateea (azi Bomba) a început să fie populată de greci. În 639 î.e.n., un grup de dorieni, majoritatea din insula Thera, parte din Rhodos, au debarcat pe coasta de nord a continentului african, statornicindu-şi aşezările lîngă un izvor ce ţîşnea dintre două coline. Numele izvorului era Cyra, iar colonia care s-a întemeiat atunci a căpătat numele de Cyrene, după numele izvorului. Aşa s-a născut vestita Cyrene, care a jucat un mare rol în istoria grecilor din Libya. Numele întemeietorului coloniei a fost Battos, în limba localnicilor însemnînd „rege"* [2], *iar al fiului său, Arkesilaos. După aceşti întemeietori ai cetăţii, toţi regii care au ajuns în fruntea Cyrenei s-au numit Battos sau Arkesilaos.*

*Pe timpul lui Battos al II-lea, cyrenienii au ajuns în conflict cu libyenii ; venind noi şi noi coloniştii greci şi neajungîndu-le pămîntul, locuitorii oraşului Cyrene s-au extins şi asupra terenurilor vecine libyene. Libyenii, în frunte cu Adicran, nemulţumiţi de fapta cyrenienilor, au cerut ajutorul lui Apries, faraonul Egiptului. În lupta dintre cyrenieni şi libyeni, care a avut loc în 571/570 î.e.n. la Irasa* [3], *armata egipteană a suferit o înfrîngere,*

[1] Vezi P. Alexandrescu, *Retragerea lui Darius din expediţia scitică*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII, 3–4, 1956.

[2] Vezi această carte, cap. CLV.

[3] Cartea a II-a, cap. CLXI şi cartea a IV-a, cap. CLIX.

*fapt care a adus mare prestigiu cetății grecești. Mai tîrziu, relațiile de dușmănie dintre egipteni și cyrenieni s-au schimbat ; se povestește că faraonul Amasis a legat prietenie cu cyrenienii, aducîndu-și de la ei chiar o soție, pe Ladike* [1].

*La rîndul ei, Cyrene a întemeiat o altă colonie, cu numele Barca, pe timpul lui Arkesilaos al II-lea, în urma unor certuri fraterne din familia conducătoare* [2]. *Împotriva acestei cetăți va porni Aryandes cu oaste.*

*Pe timpul lui Battos al III-lea, la Cyrene începe să se afirme tot mai mult pe teren politic o partidă democratică sclavagistă. În lupta sa pentru îngrădirea prerogativelor regale, a adus un legiuitor din Mantineea, pe Demonax, care a delimitat autoritatea regelui, a împărțit populația în trei triburi* [3], *trecînd o bună parte din drepturile regelui pe seama adunării poporului.*

*Dar pe timpul lui Arkesilaos al III-lea, care nu era mulțumit de constituția lui Demonax, s-a iscat un mare conflict între rege și cetățeni. În urma unor acte de violență comise, Arkesilaos s-a refugiat la socrul său, la Barca, dar a fost ucis de barceeni. Mama sa, Pheretima, ca să se răzbune pe locuitorii orașului Barca pentru uciderea fiului său, a recurs la ajutorul satrapului Aryandes.*

*Campania împotriva Barcei, contrar celei din Sciția, s-a încheiat cu dezastrul celor atacați : barceenii, înfrînți, au fost deportați aproape de marele rege, dîndu-li-se spre așezare ținutul Bactriana.*

*Expediția lui Aryandes a fost îndreptată împotriva unei singure cetăți și, în aparență, fiind solicitat. E sigur însă că satrapul Egiptului n-a întreprins expediția fără încuviințarea „marelui rege". Speranțele nutrite de perși – după cum remarcă Herodot* [4] *– au fost să-și extindă stăpînirea și la vest de Egipt, asupra Libyei.*

*De ce totuși perșii s-au mulțumit să pedepsească Barca și n-au înaintat în Libya, Herodot nu spune nimic în acest sens. Vaga aluzie făcută de Herodot* [5] *la slăbirea oștirii persane, pe*

[1] Cartea a II-a, cap. CLXXXI–CLXXXII.
[2] Vezi această carte, cap. CLX.
[3] *Ibidem*, cap. CLX–CLXI.
[4] *Ibidem*, cap. CLXVII.
[5] *Ibidem*, cap. CCIII.

*urmele căreia se luaseră libyenii, bărțuind-o și pricinuindu-i pagube, ne îndreptățește să credem că au existat motive serioase pentru care expediția s-a încheiat aci și cu acest rezultat.*

*În mijlocul relatării conflictului dintre barceeni și Pheretima, ajutată de perși, Herodot intercalează treizeci și trei de capitole (CLXVII--CC) în care descrie populațiile din Libya, așa cum în expediția scită le descrisese pe cele din Sciția.*

*Majoritatea faptelor cuprinse în cartea a IV-a sînt culese de Herodot în timpul călătoriilor sale prin Samos, Byzantion, Calcedonia, Sestos, Perinthos, Apollonia, Olbia, Cyrene. Dacă a avut, în special pentru datele geografice și etnografice, și anumite izvoare scrise, azi nu se știe nimic sigur. Fragmentele neînsemnate rămase din opera lui Hecataios din Milet nu ne permit să constatăm în ce măsură s-a servit în compunerea cărții a IV-a istoricul nostru de lucrarea acestui logograf.*

*Pentru toate aceste fapte, Herodot rămîne pînă azi cel mai prețios izvor antic, în care, pe lîngă bogăția informațiilor, găsim și farmecul unui mare și talentat povestitor.*

I După căderea Babilonului[1], Darius porni cu oaste împotriva sciților[2]. Cum Asia avea o populație înfloritoare și aici se îngrămădeau bogății uriașe, Darius fu cuprins de dorința de a-i pedepsi[3] pe sciți, sub cuvînt că ei, cei dintîi, începuseră vrăjmășia cînd au năvălit în Media și i-au doborît în luptă pe cei care li s-au împotrivit. După cum am arătat mai înainte[4], sciții au stăpînit Asia de sus[5] vreme de douăzeci și opt de ani. Ei au năvălit în Asia, urmărindu-i pe cimmerieni[6], și au pus capăt domniei mezilor care, înainte de sosirea sciților, fuseseră stăpînii Asiei.

Pe sciții care trăiseră douăzeci și opt de ani departe de casă și care s-au înturnat după atîta amar de vreme, i-a așteptat o încercare tot atît de grea ca și cea din Media[7]; ei au dat peste o oaste destul de numeroasă, ieșită întru întîmpinarea lor. Pasămite, nevestele sciților, fiindcă bărbații le-au fost plecați de acasă vreme îndelungată, începuseră să trăiască cu robii[8] lor.

II Sciții scot ochii la toți robii din pricina laptelui pe care-l beau[9], făcînd următoarele: după ce iau niște țevi de os, foarte asemănătoare cu fluierele, și le vîră în partea dinapoi a iepelor, suflă în ele cu gura. În timp ce unii suflă, alții mulg. Ei spun că fac așa, deoarece vinele iepei se umflă cînd se suflă în ele, iar ugerul coboară. După ce termină mulsul, toarnă laptele în ciubere adînci de lemn și, așezînd în jurul lor [pe sclavii orbi], își bat laptele; partea din lapte care se ridică deasupra, punînd-o la o parte, o socot mai bună, iar pe cea care se lasă la fund, mai slabă decît cealaltă. Din aceste pricini orbesc sciții pe oricine ar prinde; ei nu sînt plugari, ci nomazi.

III Aşadar, din aceşti robi şi din nevestele [sciţilor] a răsărit un tineret care, după ce şi-a aflat obîrşia, s-a ridicat împotriva sciţilor ce se întorceau de la mezi. Mai întîi au îngrădit ţinutul, săpînd un şanţ lat [10] care se întindea de la munţii Tauricei pînă la lacul Meotis pe unde este cel mai lat ; apoi, ţinînd piept sciţilor care căutau să pătrundă aici, s-au luptat cu ei. Cum se tot încăierau mereu şi sciţii nu erau în stare să-i dovedească, unul din ei a vorbit aşa : „Bărbaţi sciţi, ce-avem noi oare de făcut ? Dacă ne luptăm cu robii noştri şi ne ucid ei, ne împuţinăm, iar dacă-i omorîm noi pe ei, pe viitor vom stăpîni peste mai puţini. Acuma, cred că ar fi nimerit să lăsăm suliţele şi săgeţile şi, luînd fiecare în mînă biciul calului, să ne apropiem de ei. Atîta timp cît ne vedeau cu arme, se socoteau deopotrivă cu noi şi din părinţi deopotrivă. Cînd însă or să ne vadă cu biciul în mînă în loc de arme, dîndu-şi seama că ne sînt sclavi şi pătrunzîndu-se de acest lucru, nu vor mai arăta împotrivire".

IV Ascultînd aceste cuvinte, sciţii au făcut întocmai. Ceilalţi, înmărmuriţi de ce se petrecea, uitară de luptă şi dădură bir cu fugiţii. Aşa au domnit sciţii peste Asia şi, alungaţi de mezi, s-au întors iarăşi în ţara lor în acest fel. Iată pentru ce Darius, dornic să se răzbune, a început să strîngă oaste împotriva lor.

V După cîte spun sciţii, cel mai tînăr dintre toate neamurile pămîntului este neamul lor [11], care s-a născut astfel [12] : mai întîi, în ţinutul acesta, pe atunci pustiu, s-a ivit un om cu numele de Targitaos [13]. Părinţii acestui Targitaos – spun ei, povestind lucruri cărora eu nu le pot da crezare, dar aşa povestesc ei – ar fi fost Zeus şi o fiică a fluviului Borysthenes. O atare obîrşie a avut deci Targitaos, iar el, la rîndul lui, a avut trei fii : pe Lipoxais, pe Arpoxais şi pe Colaxais [14], cel mai tînăr. Pe timpul domniei acestora, au căzut în Sciţia din cer nişte lucruri de aur ; un plug, un jug, o bardă cu două tăişuri şi o cupă [15]. Primul dintre ei care le-a văzut, anume fratele cel mai vîrstnic, s-a apropiat cu gîndul să le ia, dar aurul, cînd a ajuns la el, s-a prefăcut în flăcări. După plecarea lui, a venit al doilea, dar şi lui i s-a întîmplat acelaşi lucru. Aurul, arzînd cu văpăi, i-a îndepărtat deci pe cei doi ; dar cînd s-a apropiat al treilea, cel mai tînăr, aurul s-a stins, iar el l-a putut duce cu sine acasă. Faţă de această întîm-

plare, frații mai mari s-au înțeles între ei să-i lase întreaga împărăție celui mai tînăr.

VI Din Lipoxais se trag acei sciți care se cheamă auhați ; din cel mijlociu, Arpoxais, cei cu numele de catiari și traspieni ; iar din cel mai tînăr dintre ei, regele lor, cei care se numesc paralați [16]. Cu toții la un loc poartă numele de *scoloți,* după numele unui rege de-al lor. *Sciți* le-au zis elenii.

VII Așa povestesc sciții despre obîrșia lor ; de cînd s-au ivit ei pe pămînt, anume de la Targitaos, întîiul lor rege, și pînă la venirea lui Darius în ținuturile lor, sînt cu totul nici mai mult, nici mai puțin de o mie de ani [17]. Iar aurul acesta sfînt îl păzesc cu străşnicie sciții regali și în fiecare an se apropie de el, căutînd să-l îmblînzească prin jertfe mari. Dacă cel care are în paza lui aurul sfînt adoarme sub cerul liber, în ziua sărbătorii, sciții îi prezic că nu va apuca sfîrșitul anului. Pentru primejdia prin care trece i se dăruiește atîta pămînt cît poate înconjura călare într-o singură zi [18].

Fiindcă împărăția era întinsă, Colaxais a împărțit-o în trei, pentru cei trei fii ai lui. Una din părți, tocmai cea în care se păstrează aurul sfînt, a potrivit-o să fie cea mai mare. Sciții mai spun că ținuturile dinspre vîntul de miazănoapte, aflate deasupra locuitorilor din sus de această țară, nu e cu putință să le vezi sau să pătrunzi prea departe în ele din pricina fulgilor împrăștiați pe aici ; căci și pămîntul și văzduhul este plin de pene [19] care îți întunecă vederea.

VIII Așa povestesc sciții despre ei înșiși și despre ținutul din sus de ei. Iată însă ce spun și elenii care locuiesc în Pont : Heracles, pe cînd mîna vacile lui Geryon [20], a ajuns în această parte a lumii, pe atunci pustie, astăzi locuită de sciți. Geryon sălășluia în afara Pontului, avîndu-și lăcașul în insula pe care elenii o numesc Erythreia, cea din fața Gedeirei [21], iar Gedeira se află dincolo de Coloanele lui Heracles, pe țărmul Oceanului. Merge vorba, fără să fie însă dovedită în fapt, că Oceanul, după ce izvorăște la soare-răsare, înconjoară cu apele lui tot pămîntul. Așadar, cînd Heracles a ajuns de aici pe meleagurile numite acum Sciția, apucîndu-l viscolul și gerul, s-a acoperit cu pielea

de leu şi a adormit. În vremea asta, iepele de la carul lui, care păşteau deshămate, s-au făcut nevăzute printr-o minune cerească.

IX Cînd s-a deşteptat, Heracles a început să şi le caute şi, străbătînd toate coclaurile, a ajuns în cele din urmă pe pămîntul numit Hylaia [22]. Aici el a dat într-o peşteră peste o făptură jumătate fată, jumătate viperă [23] : de la brîu în sus era femeie, iar de la brîu în jos, şarpe. Văzînd-o şi minunîndu-se, Heracles a întrebat-o dacă nu cumva i-a văzut iepele rătăcite. Ea i-a răspuns că într-adevăr iepele se află la ea, dar că n-are de gînd să i le dea înapoi mai înainte de a se împreuna cu ea. Învoindu-se pentru acest preţ, Heracles i-a fost bărbat. Femeia însă amîna mereu să-i înapoieze iepele, vrînd să trăiască cu Heracles cît mai multă vreme, iar el ardea de nerăbdare să şi le ia şi să plece. Pînă la urmă, dîndu-i-le, i-a spus : „Iepele acestea rătăcite pînă aici eu ţi le-am scăpat, iar tu m-ai răsplătit : cu tine am zămislit trei feciori. Învaţă-mă acum ce trebuie să fac cu ei cînd vor ajunge mari, să-i aciuiez oare pe aici (unde sînt eu stăpîna locurilor) sau să-i trimit la tine ?" Aceasta l-a întrebat ea pe Heracles, la care, spun sciţii că el ar fi răspuns : „Cînd vei vedea copiii ajunşi la vîrsta bărbăţiei, n-ai să greşeşti dacă vei face acestea : pe acela dintre ei pe care-l vei vedea întinzînd aşa acest arc, şi încingîndu-se cu cingătoarea aceasta în chipul următor, pe acela să-l faci moşteanul locurilor. Dar pe cel care nu va trece de încercările ce ţi le las în seamă, să-l izgoneşti din ţară. Dacă mă vei asculta, de mare bucurie ai să ai parte, şi vei împlini şi poruncile mele".

X Atunci, întinzînd unul din arcuri (pentru că pînă în acea vreme Heracles purta două), şi arătîndu-i cum se prinde cingătoarea, Heracles i-a dat [femeii] arcul şi cingătoarea care avea în vîrful cataramei o cupă de aur [24], iar după ce i le-a dat, a plecat. Ea, cînd copiii pe care i-a născut au ajuns bărbaţi, le-a dat următoarele nume : unuia din ei Agathyrsos, următorului Gelonos, iar celui mai tînăr Skythes [25]. Aducîndu-şi atunci aminte de povaţa [lui Heracles], a săvîrşit cele poruncite de el. Doi dintre copiii ei, Agathyrsos şi Gelonos, neizbutind să treacă încercarea la care au fost supuşi, au plecat din ţară, alungaţi fiind de

mama lor ; în schimb, cel mai tînăr dintre ei, Skythes, trecînd-o cu bine, a rămas pe loc. Din Skythes, fiul lui Heracles, se trag regii de totdeauna ai sciţilor, iar după cupa de la brîu, pînă şi azi sciţii poartă cupe la cingători [26]. Ca Skythes să rămînă [în ţară] a uneltit chiar mama lui. Acestea le povestesc elenii care locuiesc în Pont [27].

XI. Mai umblă şi o altă poveste care este aşa ; de cînd am auzit-o, acesteia îi dau cel mai mult crezare : sciţii nomazi, care-şi au leagănul în Asia [28], împinşi prin lupte de massageţi, şi-au strămutat sălaşurile, trecînd peste fluviul Araxes [29] pe pămîntul cimmerian [30] ; într-adevăr, pămîntul locuit astăzi de sciţi se spune c-ar fi fost înainte vreme al cimmerienilor. La sosirea sciţilor, cimmerienii, cum se abătea asupra lor o oaste mare, s-au adunat să se sfătuiască. Dar părerile lor au fost împărţite şi amîndouă sprijinite cu tărie ; cea mai nimerită era a regilor [31] ; părerea poporului era că ar fi mai cuminte să părăsească locul şi că n-ar trebui să-şi primejduiască viaţa ţinînd piept puhoiului ; dimpotrivă, regii credeau de cuviinţă să lupte pentru ţară cu năvălitorii. Dar ascultare n-au vrut să dea nici poporul regilor nici regii poporului. Poporul hotărîse să-şi părăsească ţara fără împotrivire, lăsînd-o pe mîna duşmanului ; regii însă au găsit că e mai bine să-şi afle hodina după moarte în glia strămoşească şi să nu fugă cu poporul, punînd în cumpănă bunătăţile de care se bucuraseră aici faţă de cîte neajunsuri vor avea de îndurat dacă fug din ţară.

După ce au luat această hotărîre, [regii] împărţindu-se în două tabere, deopotrivă la număr, s-au pornit să se bată unii cu alţii. Şi, omorîndu-se toţi între ei, gloata cimmerienilor i-a îngropat lîngă fluviul Tyras [32] (unde încă se mai poate vedea mormîntul lor). După ce i-au înmormîntat, poporul a părăsit ţinutul. Sciţii, cînd au intrat, au ocupat ţara pustie.

XII. Pînă acuma se mai află în Sciţia ziduri cimmeriene [33] „trecători" cimmeriene [34], ba şi un loc cu numele de Cimmeria, precum şi aşa-numitul Bosforul Cimmerian [35]. Se vede că cimmerienii au fugit în Asia de răul sciţilor [36] şi s-au aşezat în promontoriul unde se află astăzi oraşul grec Sinope [37]. Tot atît de limpede e şi faptul că sciţii, urmărindu-i, s-au pomenit pe

pămîntul Mediei, rătăcind drumul ; cimmerienii fugari s-au ținut într-una pe lîngă coasta mării, iar sciții i-au urmărit avînd mereu Caucazul în dreapta, pînă cînd, abătîndu-se spre inima uscatului, au pătruns pe pămîntul mezilor [38]. Iată, prin urmare, o altă poveste răspîndită deopotrivă și la eleni și la barbari.

XIII Aristeas [39] însă, fiul lui Caystrobios, un bărbat din Proconnesos [40], și poet epic, povestea că, îndrumat de luminile lui Phoibos, a ajuns pînă la issedoni [41], că mai sus de issedoni locuiesc arimaspii [42], niște oameni cu un singur ochi, iar mai sus de ei se află griffonii, paznicii aurului [43] ; dincolo de griffoni locuiesc hyperboreii [44] care se întind pînă la mare ; toți aceștia, afară de hyperborei, începînd cu arimaspii, s-au tot ridicat împotriva vecinilor lor și astfel issedonii au fost goniți din țară de arimaspi, sciții de issedoni, iar cimmerienii, care locuiau la marea de miazăzi [45], împinși de sciți, și-au părăsit țara.

Astfel, nici Aristeas nu se potrivește cu sciții cînd e vorba de țara aceasta.

XIV Am arătat de unde era Aristeas, poetul care a vorbit despre aceste întîmplări. Acum voi povesti legenda pe care am auzit-o despre el în Proconnesos și în Cyzicos [46]. Se zice că Aristeas, care nu era mai prejos, ca neam, față de nici unul din cetatea lui, intrînd în atelierul unui piuar, la Proconnesos, s-a săvîrșit din viață ; piuarul, închizîndu-și atelierul, a plecat să ducă vestea neamurilor mortului. Cînd s-a răspîndit în cetate vestea că Aristeas ar fi murit, sosi, spre tăgada celor ce se spuneau, un om din Cyzicos, venind din orașul Artake [47], spunînd că l-a întîlnit pe Aristeas intrînd în Cyzicos și a stat de vorbă cu el. În timp ce călătorul ținea morțiș că spune adevărul, rudele mortului s-au înfățișat la piuar cu cele de trebuință pentru a-l duce de acolo. Cînd au deschis odaia, nu-l mai aflară pe Aristeas nici mort, nici viu. După aceea, șapte ani mai tîrziu, ivindu-se iarăși la Proconnessos, a scris acele poeme pe care azi elenii le numesc *Arimaspeu* ; după alcătuirea lor, a pierit pentru a doua oară.

XV Asemenea lucruri povestesc despre Aristeas aceste orașe. Iată ce știu că le-a fost dat să li se întîmple și metapontienilor [48]

din Italia, la două sute patruzeci de ani [49] de la a doua pieire a lui Aristeas, așa cum, după socotința mea, am aflat în Proconnessos și Metapontum. Metapontienii spun că Aristeas însuși, arătîndu-se în țara lor, le-a poruncit să ridice un altar lui Apollo și alături să înalțe o statuie care să aibă numele lui Aristeas din Proconnessos : Apollo, zicea Aristeas, i-a cercetat numai pe ei, dintre toți italioții, iar el, cel care acum era Aristeas, îl însoțise pe zeu ; atunci însă, cînd era în tovărășia zeului, avea chip de corb [50]. Zicînd acestea, s-a făcut nevăzut. Metapontienii, trimițînd oameni de-ai lor la Delfi, l-au întrebat pe zeu ce-ar putea să fie cu năluca acestui om. Pythia le-a poruncit să asculte de nălucă ; de vor asculta, numai de bine vor avea parte ; iar ei, primind aceste sfaturi, le urmară. Și acuma încă se mai află la Metapontum o statuie cu numele lui Aristeas alături de altarul lui Apollo ; în jurul ei au fost sădiți dafini, iar altarul se înalță în piața publică. Dar cred că am vorbit destul despre Aristeas.

XVI Ce se află mai sus de ținutul despre care tocmai încep să vorbesc, de bună seamă că nimeni nu știe sigur. Mi-e cu neputință să aflu ceva vești de la cineva care să poată spune că a văzut acele locuri chiar cu ochii lui. Nici măcar Aristeas, de care am pomenit cu puțin mai sus, nici măcar el n-a putut spune, în poemele pe care le-a plăsmuit, că ar fi pătruns mai departe de issedoni, ci despre ținuturile de dincolo de aceștia a povestit doar din auzite, zicînd că le știe numai din spusele issedonilor. Totuși, pe cît mi-a stat în putință să culeg și eu din auzite știri cît mai de departe și mai de încredere, pe toate le voi înșira.

XVII [Începînd] de la portul borystheniților [51] (care, din întreaga Sciție, este așezat cel mai la mijloc pe coastele mării [52]), de acolo, primul neam de locuitori sînt callipizii [53], niște eleno-sciți ; mai sus de ei sălășluiește o altă seminție, care poartă numele de alazoni [54] ; alazonii și callipizii, în alte privințe, au aceleași obiceiuri ca sciții, dar, pe deasupra, ei seamănă și se hrănesc cu cereale, precum și cu ceapă, usturoi, linte și mei [55]. Mai sus de alazoni locuiesc sciții plugari [56], care seamănă grîu nu pentru hrana lor, ci ca să-l vîndă. Și mai spre miazănoapte de aceștia locuiesc neurii [57], iar ținutul care se întinde

spre borta vîntului de miazănoapte, după cîte știu eu, este nelocuit de oameni.

Aceste noroade se înșiră de-a lungul fluviului Hypanis [58], la apus de Borysthenes [59].

XVIII Dacă cumva treci peste Borysthenes, pornind de la mare, mai întîi dai de Hylaia [60], iar mai sus de acest ținut locuiesc sciții agricultori [61], cărora elenii de pe lîngă fluviul Hypanis le zic borystheniți, iar lor înșile își zic olbiopoliți [62]. Acești sciți agricultori locuiesc în părțile dinspre răsărit, cale de trei zile de drum, întinzîndu-se pînă la fluviul cu numele Panticapes [63], iar înspre miazănoapte, cale de unsprezece zile [64], pe Borysthenes în sus. Dincolo de ei, pînă hăt departe, se întinde un deșert, iar dincolo de pustietate locuiesc androfagii [65], un neam de oameni cu totul aparte și deosebit de sciți. Ținutul de mai sus de ei este cu desăvîrșire pustiu [66] și, după cîte știu, nelocuit de nici o seminție omenească.

XIX Cînd treci de fluviul Panticapes, la răsărit de acești sciți agricultori locuiesc sciții nomazi [67], care nici nu seamănă, nici nu ară ; această parte este lipsită în întregime de copaci, afară de Hylaia. Nomazii despre care este vorba sînt răspîndiți spre răsărit, cale de paisprezece [68] zile, într-un ținut care se întinde pînă la fluviul Gerrhos [69].

XX Dincolo de Gerrhos se află acele locuri numite „sălașurile regilor" [70], precum și sciții cei mai viteji și cei mai numeroși, care-i socotesc pe ceilalți sciți drept robii lor. Aceștia ajung spre miazăzi pînă la Taurida [71], spre răsărit pînă la valea săpată de feciorii sclavilor orbi [72] și pînă la tîrgul numit Cremnoi [73] de lîngă lacul Meotis ; cîteva triburi de-ale lor ating chiar fluviul Tanais [74]. Spre miazănoapte, mai sus de sciții regali [75] sălășluiesc melanhlenii [76], o altă seminție care nu este scită. Mai în sus de melanhleni încep mlaștinile și pustietatea [77], fără suflare omenească, după cîte știm.

XXI Dacă treci de fluviul Tanais, nu mai ești în Sciția, ci intri pe primul din loturile de pămînt ale sauromaților [78], care, începînd din înfundătura lacului Meotis, își au așezările cale de

cincisprezece zile spre miazănoapte [79], într-un ţinut cu desăvîrşire lipsit de pomi, fie roditori, fie sălbatici. Deasupra acestora, pe un al doilea lot, locuiesc budinii [80], într-un ţinut pe de-antregul acoperit cu tot soiul de păduri [81].

XXII Mai departe de budini, spre miazănoapte, vine mai întîi un pustiu întins cale de şapte zile [82], iar după pustiu, în faţa celui ce-o ia mai spre răsărit [83], apar sălaşurile tissageţilor [84], popor numeros şi aparte, care trăieşte din vînat. În vecinătatea tissageţilor, pe aceleaşi meleaguri, sînt aşezările iurcilor [85]. Şi ei trăiesc din vînat, pe care-l prind astfel : omul stă la pîndă suit într-un copac, căci sînt copaci peste tot locul ; fiecare vînător are la îndemînă un cal învăţat să se culce pe burtă, ca să se facă cît mai mic, şi un cîine ; cînd din vîrful copacului zăreşte vînatul, vînătorul trage cu arcul şi apoi, încălecînd pe cal, îl urmăreşte, iar cîinele se ţine pe urmele lui. Şi mai sus de aceştia, dacă drumeţul o ţine mereu spre răsărit, întîlneşte alţi sciţi [86], care s-au răsculat împotriva celor regali şi s-au strămutat în ţinutul acesta.

XXIII Pînă la ţara sciţilor acestora, ţinutul de care am pomenit este în întregime pămînt şes şi mănos [87], dar dincolo de el începe să fie pietros şi sterp. După ce străbaţi o bucată bună din ţinutul presărat cu stînci, la poalele unor munţi înalţi [88] se ivesc aşezările unor oameni despre care se spune că sînt cu toţii pleşuvi din naştere [89], şi bărbaţii şi femeile deopotrivă ; ei au nasul turtit şi fălci puternice ; vorbesc o limbă deosebită, însă poartă îmbrăcăminte scită şi trăiesc din rodul unor copaci. Numele pomului din care se hrănesc este acela de „pontic" [90] ; el este cam cît un smochin de mare şi poartă un fruct la fel cu bobul, dar are şi sîmbure. Cînd rodul s-a copt, îl storc prin nişte pînze ; din fruct curge un must gros şi negru ; numele lui este „ashi" [91] ; pe acesta îl sug şi îl beau amestecat cu lapte, iar din rămăşiţele de poame zdrobite fac nişte turte pe care le mănîncă. Vite nu prea au : prin partea locului nu se află păşuni bune. Fiecare locuieşte cu ai săi sub un copac, iarna, acoperindu-l cu o velinţă de lînă albă [92], iar vara fără învelitoare. De aceşti oameni nu se leagă nimeni (se spune că sînt sfinţi). Arme de luptă nu poartă. Ei sînt cei care judecă pricinile vecinilor [93], iar

dacă vreun fugar se aciuează pe la ei, nimeni nu-i face nici un rău. Numele lor este acela de argipei [94].

XXIV Pînă la neamul acesta de oameni pleşuvi sînt bine cunoscute şi ţinutul şi seminţiile de dincoace de ei. Ştiri nu-i greu să capeţi, fie de la unii sciţi care ajung pînă la ei, fie de la elenii din portul Borysthenes şi din alte porturi ale Pontului. Sciţii care pătrund pînă acolo îşi pun la cale treburile cu ajutorul a şapte tălmaci în şapte limbi [95].

XXV Pînă la argipei locurile sînt dar cunoscute, însă ce o mai fi dincolo de oamenii pleşuvi nimeni nu mai ştie să spună sigur ; munţi înalţi şi de neumblat se ridică în cale şi nimeni n-a izbutit încă să-i treacă [96]. Oamenii pleşuvi povestesc – lucruri pe care eu nu le cred – că în munţi ar locui nişte oameni cu picioare de capră [97], iar dacă treci de aceştia, dai de alţi oameni care dorm cîte şase luni pe an [98]. Acest lucru nu pot să-l cred nici în ruptul capului. Ţinutul dinspre răsărit de pleşuvi este în schimb foarte bine cunoscut, căci îl locuiesc issedonii [99]. Cît despre ţinutul care se întinde către miazănoapte, din sus de oamenii pleşuvi şi de issedoni, nimic altceva nu se ştie decît ceea ce povestesc aceştia.

XXVI Cu privire la issedoni se spune că au următoarele datini : Cînd unui om îi moare tatăl, toate rudele îi aduc oi ; după ce le înjunghie şi le spintecă, taie în bucăţi şi pe părintele mort al gazdei, apoi, amestecînd toată carnea la un loc, o mănîncă la ospăţ [100]. Iar capul mortului, după ce-l rad şi-l curăţă bine, îl poleiesc cu aur şi, după aceea, i se închină ca unui idol, aducîndu-i an de an jertfe bogate [101]. Fiul săvîrşeşte toate acestea în cinstea părintelui său, aşa cum fac şi elenii pomenirea morţilor [102]. Altfel, şi despre ei se spune că sînt oameni drepţi [103], iar femeile şi bărbaţii se bucură deopotrivă de aceleaşi drepturi [104].

XXVII Prin urmare şi aceşti locuitori sînt cunoscuţi. Mai sus de ei, după cîte spun issedonii, se află însă oamenii cu un singur ochi şi griffonii păzitori de aur [105]. Sciţii îi pomenesc aflînd de ei de la issedoni, iar noi ceilalţi din tată în fiu îi

ştim de la sciţi şi-i cunoaştem sub numele scit de arimaspi, căci în limba scită *arima* înseamnă „unu", iar *spu* înseamnă „ochi" [106].

XXVIII În tot ţinutul acela despre care am vorbit sînt ierni aşa de grele, că vreme de opt luni gerul este de neîndurat [107]; în acest răstimp, dacă ai turna apă, n-ai izbuti să moi lutul; ca să-l prefaci în noroi, eşti nevoit să faci focul. Şi marea şi întreg Bosforul cimmerian îngheaţă [108], iar sciţii care locuiesc în afara şanţului [109] pornesc în cete pe sloiurile de gheaţă [110] [după pradă] şi căruţele şi le mînă de cealaltă parte, la sinzi [111]. Aşa trec cele opt luni de iarnă. În celelalte patru luni, acolo tot frig e. Iarna de pe aici e cu totul altfel în stihiile ce le dezlănţuie decît iernile dintr-altă parte. Cînd e firesc să plouă [112], nu plouă mai de loc; vara însă ploile nu mai contenesc. Atunci cînd aiurea tună, pe aici nu se aud tunete, dar vara se stîrnesc vijelii puternice. Dacă, din întîmplare, tună vreodată şi în timpul iernii, lumea se minunează ca de un semn, după cum şi dacă se cutremură pămîntul fie vara, fie iarna, sciţii socot că e o minune. Caii, deprinşi, îndură uşor o asemenea iarnă, catîrii şi măgarii însă n-o pot îndura de fel; totuşi, pretutindeni în altă parte caii lăsaţi în ger pier degeraţi, pe cînd măgarii şi catîrii rabdă la frig.

XXIX Eu cred că şi soiul de vite de pe aici, lipsit de coarne, tot din pricina asprimii frigului n-are coarne. O mărturie în sprijinul părerii mele este şi versul lui Homer care spune în Odiseea aşa:

Libya-apoi, unde repede micii poartă cornițe [113],

vorbă plină de tîlc, căci în ţările calde coarnele mijesc repede, dar în locurile cu frig aspru vitelor nu le ies coarnele de loc, ori, dacă ies, le cresc anevoie [114].

XXX Aşadar, acestea se întîmplă pe acolo din pricina frigului. Mă tot mir (povestirea mea de la început s-a tot abătut din drum), de ce în tot ţinutul Eleei [115] nu se pot zămisli catîri, cu toate că nici locurile nu sînt reci, nici nu se cunoaşte vreo altă pricină. Eleenii susţin că dintr-un blestem [116] nu se prăsesc

la ei catîri. Într-adevăr, cînd le vine iepelor vremea împerecherii, ei le mînă în ținuturile vecine [117] și după ce măgarii vecinilor le gonesc pînă ce iepele au prins rod în pîntece, abia atunci le aduc înapoi acasă.

XXXI Cît despre fulgii de care zic sciții că e plin văzduhul și din pricina cărora nu poți nici să vezi, nici să străbați mai departe pămîntul, iată ce cred eu. Dincolo de acest ținut, ninge pururea, mai puțin vara decît iarna, după cum e și firesc. Oricine a văzut de aproape căzînd ninsoare deasă pricepe ce spun : ninsoarea seamănă în adevăr cu niște fulgi. Din pricina unei astfel de ierni, ținuturile dinspre miazănoapte sînt nelocuite. Eu cred, așadar, că sciții și vecinii lor vorbesc de zăpadă, asemănînd-o cu fulgii.

XXXII Am arătat ce se spune despre locurile acestea atît de îndepărtate. Despre hyperborei [118], sciții nu ne dau nici o știre [119], nici alți locuitori de prin partea locului, afară, poate, de issedoni. Dar, după părerea mea, nici aceștia nu spun nimic, altminteri sciții ar fi vorbit [despre hyperborei], așa cum vorbesc, de pildă, despre oamenii cu un singur ochi. Doar în Hesiod [120] se află cîte ceva despre hyperborei ; se mai află și în *Epigonii* lui Homer [121], dacă într-adevăr Homer a făcut această epopee.

XXXIII Mult mai multe vești [122] ne dau despre ei cei din Delos ; aceștia povestesc că la sciți au ajuns prinoase tocmai de la hyperborei, învelite în paie ; de la sciți, trecînd din vecin în vecin, prinoasele au fost purtate tot spre apus pînă la Adriatica [123], iar de aici trimise mai departe spre miazăzi ; dodonienii [124] ar fi fost, dintre eleni, cei dintîi la care au ajuns prinoasele. De la ei au fost îndreptate în jos spre Golful Malic [125] și pe urmă au trecut marea în Eubeea [126] ; aici, oraș după oraș, le-au trimis pînă la Carystos [127], de unde însă au ocolit Androsul [128]. Cei din Carystos le-au dus la Tenos [129], iar cei din Tenos, la Delos [130].

Se spune că aceste prinoase au ajuns la Delos în felul următor : la început, hyperboreii au trimis două fecioare cu prinoasele; după spusele delienilor, fetele se numeau Hiperohe și Laodike ;

o dată cu ele, ca să le ocrotească, hyperboreii au trimis ca însoțitori și cinci cetățeni de-ai lor, [însoțitori] care astăzi sînt cunoscuți sub numele de *perferi* [131], și care la Delos se bucură de mare cinstire. Fiindcă trimișii hyperboreilor nu s-au mai întors acasă și pentru că acestora nu le venea de loc la socoteală să se întîmple de fiecare dată ca cei trimiși să nu le mai vină înapoi, [s-au hotărît] să ducă numai pînă la hotarele țării prinoasele învelite în paie și să le încredințeze vecinilor, cu rugămintea ca ei să le trimită mai departe la un alt neam. Prinoasele trimise astfel au ajuns, după spusele lor, pînă la Delos. Eu însumi știu un obicei care se apropie oarecum de aceste rituri sfinte : femeile trace și peoniene [132], cînd aduc jertfă Artemidei Regina [133], se folosesc întotdeauna de paie de grîu. Și știu [foarte bine] că ele așa fac.

XXXIV În cinstea acelor fecioare hyperboreene care și-au aflat sfîrșitul la Delos, atît fetele cît și băieții delienilor își tund părul. Fetele, înainte de nuntă, după ce-și retează o șuviță de păr, o răsucesc pe un fus și apoi o pun pe mormîntul hyperboreenelor (mormîntul se află în curtea sanctuarului Artemidei [134], pe stînga, cum intri, iar deasupra lui a crescut un măslin) ; băieții din Delos, la rîndul lor, înfășurînd cîteva fire de păr pe tulpina unei anume buruieni, le așază și ei pe mormînt.

XXXV De această cinstire din partea locuitorilor din Delos se bucură fecioarele hyperboreene [135]. Delienii mai povestesc că Arge și Opis, tot niște fecioare hyperboreene [136], trecînd pe la aceleași popoare, sosiseră și ele la Delos mai înainte încă decît Hiperohe și Laodike. Acestea din urmă sosiseră cu tributul pe care îl hotărîseră în cinstea zeiței Eilethyia [137] pentru naștere ușoară [138] ; iar Arge și Opis veniseră chiar o dată cu zeii [139]. [Cei din Delos] spun că acestora le sînt hărăzite din partea lor și alte cinstiri : femeile adună bani în numele lor, invocîndu-le într-un imn pe care l-a făurit licianul Olen [140]. De la ei aflîndu-l insularii și ionienii, îl cîntă invocînd pe Opis și Arge și adunînd bani (acest Olen, venit din Licia, a compus și alte imnuri vechi care se cîntă la Delos) ; cenușa rămasă de la coapsele arse pe altare, o iau și o presară peste mormîntul lui Opis și Arge. Mormîntul fecioarelor se află în spatele Artemisionului [141], cu fața spre răsărit, foarte aproape de sala de oaspeți a keenilor [142].

XXXVI Dar cu acestea închei cele ce aveam de spus despre hyperborei. Nu mai înşir despre Abaris [143] – care se spunea că era hyperborean – povestea că ar fi făcut înconjurul lumii cu săgeata ce-o avea, fără să mănînce ceva.

Dacă e adevărat că unii oameni sînt hyperborei, atunci trebuie să se afle şi alţii, hypernotieni [144]. Pe mine unul mă apucă rîsul cînd văd cum mulţi descriu marginile pămîntului fără nici o noimă [145] ; aceştia desenează Oceanul curgînd jur împrejurul pămîntului, care la rîndu-i este rotund de parcă ar fi strunjit, iar Asia o fac cît Europa de mare. Eu voi arăta pe scurt cît de întinsă este şi una şi cealaltă şi ce înfăţişare are fiecare [146] în descriere.

XXXVII Perşii locuiesc în Asia, ajungînd pînă la ţărmurile Mării de miazăzi, aşa-numita Erythree [147]. Mai sus de ei, spre miazănoapte, se află mezii, mai sus de mezi, saspirii, iar mai sus de saspiri, colchidienii, care se mărginesc cu Marea de miazănoapte, în care se varsă rîul Phasis [148]. Acestea sînt cele patru seminţii [149] care se întind de la o mare la alta.

XXXVIII De aici, spre apus, prelungindu-se din uscat, înaintează în mare două limbi de pămînt despre care voi da unele lămuriri. Una din ele se întinde spre miazănoapte, începind de la Phasis, de-a lungul Pontului Euxin şi al Hellospontului, pînă la capul Sigeion din Troada [150], iar spre miazăzi, aceeaşi limbă de pămînt înaintează în mare din Golful Myriandric [151], aflat înspre Fenicia, pînă la capul Triopion [152]. În această peninsulă locuiesc treizeci de seminţii de oameni. Aceasta este una din cele două peninsule.

XXXIX Cealaltă limbă de pămînt [153], începînd din ţara perşilor, se întinde pînă la Marea Erythree, [cuprinzînd] pămînt persan [154], apoi, în continuare, se află Asiria, iar după Asiria, Arabia ; ea se sfîrşeşte – adică, de fapt, nu se sfîrşeşte [155], dar aşa e obiceiul să se spună – în Golful Arabic, pînă la care Darius a tras canalul din Nil [156]. Din Persia pînă în Fenicia ţinutul este un şes nesfîrşit : începînd din Fenicia, peninsula se întinde în apele acestei mări [157] prin dreptul Syriei, Palestinei şi Egiptului, unde se isprăveşte. Ea cuprinde numai trei neamuri [158].

XL Acestea sînt ţinuturile Asiei dinspre perşi către apus. Locurile de dincolo de perşi, de mezi, de saspiri şi de colchidieni, spre auroră şi soare răsare, sînt mărginite dintr-o parte de Marea Roşie [159], iar dinspre miazănoapte, de Marea Caspică [160] şi fluviul Araxes [161], care curge spre răsărit. Asia e locuită pînă în India. De aci însă, spre răsărit, e numai pustiu şi nimeni nu poate spune despre ceva de acolo cum o fi [162].

XLI Aceasta este înfăţişarea şi întinderea Asiei. Cît despre Libya [163], ea face parte din cea de-a doua peninsulă, căci se află în prelungirea Egiptului [164]. Spre Egipt, această peninsulă este îngustă : de la marea aceasta pînă la Marea Erythree [165] sînt o sută de mii de coţi, care ar face cam o mie de stadii [166]. Dincolo de gîtuitură însă, limba de pămînt ce a primit numele de Libya se lăţeşte foarte mult.

XLII Eu unul mă mir de cei care au hotărnicit şi împărţit uscatul în Lybia, Asia şi Europa, pentru că deosebirile dintre ele nu sînt mici de loc. Căci dacă în lungime Europa are o întindere cît amîndouă celelalte la un loc, ca lăţime însă, după părerea mea, nu e vrednică nici măcar să fie asemănată cu ele [167].

E vădit în schimb că Libya este înconjurată de apă, afară de partea unde se află hotarul dinspre Asia. Necos, regele egiptenilor, este, după cunoştinţa noastră, cel dintîi care a dovedit acest adevăr. Acesta, după ce a întrerupt săparea canalului care duce din Nil la Golful Arabic [168], a trimis nişte fenicieni cu corăbii, poruncindu-le ca la întoarcere să treacă prin Coloanele lui Heracles [169] pînă vor ajunge iarăşi în Marea de miazănoapte [170] şi pe acolo să ajungă în Egipt. Fenicienii, pornind deci din Marea Erythree, îşi urmau drumul pe Marea de miazăzi [171] ; cum sosea toamna, ei coborau pe uscat şi se apucau de semănat pămîntul Libyei prin locurile unde se nimereau să fi ajuns de fiecare dată, rămînînd acolo pînă la seceriş. După seceratul grîului porneau din nou pe mare şi, cînd s-au împlinit doi ani, în cel de al treilea, trecînd prin Coloanele lui Heracles, s-au întors în Egipt [172]. Ei povesteau lucruri pe care eu nu le cred — le or fi dînd poate alţii crezare — anume că, în timp ce făceau înconjurul Libyei, aveau soarele de-a dreapta lor [173].

XLIII Așa a fost cunoscută Libya pentru prima oară. Apoi, carthaginezii [174] sînt cei care le întăresc mărturia, deoarece Sataspes fiul lui Teaspis, un Ahemenid, n-a săvîrșit înconjurul Libyei cînd a fost trimis pentru această ispravă, ci, înspăimîntat de lungimea călătoriei pe apă și de pustietăți, s-a întors din drum fără să fi dus la bun sfîrșit încercarea la care l-a supus maică-sa.

El necinstise o fecioară, pe fiica lui Zopyros al lui Megabyzos [175]. Cînd urma să fie tras în țeapă de regele Xerxes din această pricină, mama lui Sataspes, soră cu Darius, s-a rugat de iertare, legîndu-se să-i dea ca o pedeapsă mai aspră decît regele : tînărul va fi silit să facă înconjurul Libyei pînă ce, făcîndu-i ocolul, o să ajungă din nou în Golful Arabic. Xerxes învoindu-se, Sataspes se duse în Egipt de unde luă o corabie și corăbieri și porni spre Coloanele lui Heracles ; lăsîndu-le în urmă, trecu pe la capul Libyei al cărui nume este Soloeis [176] și se coborî spre miazăzi. Străbătînd astfel luni în șir o nesfîrșită întindere de apă, cînd văzu că înainte tot mai mult era, făcînd cale întoarsă, sosi înapoi în Egipt. De aici, înfățișîndu-se regelui Xerxes, începu a-i povesti că în locurile cele mai depărtate trecuse cu corabia pe lîngă niște oameni pitici [177], înveșmîntați în frunze de palmier, care, de cîte ori se apropiau cu corabia de țărm, o luau la fugă spre munți, părăsindu-și așezările [178]. Oamenii lui, intrînd în orașe, le luau numai cîteva vite, fără să facă nici o pagubă. Pricina pentru care n-au ajuns pînă la capătul drumului în jurul Libyei – spunea el – era următoarea : corabia n-a mai putut merge înainte, ci a fost țintuită locului. Xerxes, încredințat că nu spune adevărul și fiindcă nu dusese la capăt încercarea hotărîtă, l-a tras în țeapă, după cum fusese osînda dintîi. Un eunuc al acestui Sataspes, îndată ce a aflat că stăpînul său s-a sfîrșit, a fugit cu averi uriașe în Samos, unde a pus mîna pe ele un om din Samos, al cărui nume, deși îl știu, îl tăinuiesc de bunăvoie.

XLIV Dar cea mai mare parte a Asiei a fost descoperită de Darius. Acesta, vrînd să afle unde se varsă în mare fluviul Indus, al doilea dintre toate fluviile care au crocodili [179], trimite cu corăbii, printre alții în care avea încredere că vor spune adevărul, și pe Skylax [180] din Caryanda [181]. Oamenii aceștia,

pornind din orașul Caspatyros și din ținutul Pactyike [182], au mers pe fluviu în jos, mereu spre răsărit [183], pînă la țărmul mării ; apoi, luînd-o în larg spre apus, au ajuns, după treizeci de luni, tocmai în locul [184] de unde regele egiptenilor îi pornise să înconjoare Libya pe fenicienii despre care am pomenit mai sus [185]. Darius i-a supus pe indieni [186], după împlinirea acestui ocol, și luă în folosință această mare [187]. Astfel s-a descoperit că, afară de părțile răsăritene, Asia are o mare asemănare cu Libya [188].

XLV Despre Europa nimeni nu s-a încredințat pe deplin dacă spre răsărit și spre miazănoapte este cumva înconjurată de apă ; ca lungime, se știe că este cît amîndouă celelalte continente la un loc [189].

Nu pot să mă dumiresc pentru ce pămîntul, unul singur fiind, poartă trei nume care sînt nume de femei – și de ce i s-au rînduit ca hotare Nilul [190], fluviul egiptean, și Phasis [191] din Colchida (sau, după cîte vorbesc alții [192], fluviul Tanais de la Meotis și Porțile Cimmeriene) ; de asemenea, nu pot afla cum îi chema pe cei care au statornicit această împărțire și de unde le-or fi pus aceste nume.

Mare parte din eleni spun că Libya își trage numele de la Libya [193], o femeie de prin partea locului, iar Asia [194], de la soția lui Prometeus. Lydienii însă socot că acest nume e lydian, spunînd că Asia și-a luat numele de la Asias, fiul lui Cotys al lui Manes [195], și nu după Asia, soția lui Prometeus ; de la Asias vine și numele tribului Asias din Sardes [196]. Despre Europa nu știe nimeni nici dacă este cumva înconjurată de apă, nici de unde și-a luat acest nume [197], nici cine ar putea să fie cel care i l-a dat, afară doar dacă nu vom spune că continentul și-a luat numele de la Europa din Tyr [198] ; înainte vreme era fără nume, ca și celelalte două. Dar se știe că Europa din Tyr era de fel din Asia și că n-a ajuns pînă la pămîntul numit de eleni Europa, ci a trecut doar din Fenicia în Creta și din Creta în Licia [199]. Dar, cu acestea, destul despre asemenea lucruri ; ne vom folosi și noi de numele îndătinate.

XLVI Țărmurile Pontului Euxin, spre care își îndrepta Darius oștile, afară de sciți, sînt locuite de cele mai neînvățate neamuri din lume. Nici un neam din cele din Pont nu-l putem

socoti mai răsărit în înțelepciune, nici nu cunoaștem vreun om învățat de pe aici, decît doar neamul sciților și pe Anacharsis [200].

La neamul scit, un singur lucru, dar cel mai de căpetenie din toate lucrurile omenești, e rînduit în chipul cel mai înțelept pe care-l cunoaștem ; în alte privințe însă, n-am de ce să-i laud. Iată în ce stă lucrul acesta atît de însemnat : este cu neputință să le scape cineva cînd vine cu oaste împotriva lor, și nimănui nu-i stă în putere să dea de ei dacă ei înșiși nu vor să se arate. Căci sciții n-au nici cetăți, nici ziduri întărite, ci toți își poartă casa cu ei și sînt arcași călări, trăind, nu din arat, ci din creșterea vitelor, și locuiesc în căruțe [201] ; [mă întreb atunci], cum să nu fie ei de nebiruit și cu neputință să te apropii de ei ?

XLVII Acest fel de apărare și l-au ales sciții, pentru că pămîntul le e prielnic, iar rîurile le vin și ele într-ajutor. Țara lor, o cîmpie întinsă, este acoperită de pășuni și bine scăldată de ape ; prin ea curg rîuri, nu cu mult mai puține la număr decît canalele din Egipt. Le voi pomeni numai pe cele mai vestite și pe care se poate umbla dinspre mare în sus : Istrul, cu cinci guri [202], apoi Tyras [203], Hypanis [204], Borysthenes [205], Panticapes [206], Hypakyris [207], Gerrhos [208] și Tanais [209]. Iată acum care este cursul lor.

XLVIII Istrul, cel mai mare dintre toate fluviile pe care le cunoaștem, curge și vara și iarna mereu deopotrivă de mare, fiind dintre fluviile Sciției cel dintîi dinspre apus. Pricina că Istrul a ajuns cel mai mare fluviu este faptul că și alte rîuri se varsă în el. Iată rîurile care îi sporesc apele : prin ținutul Sciției [210] curg cinci mari cursuri de apă. Pe unul sciții îl numesc Porata [211], elenii Pyretos, iar celelalte sînt : Tiarantos [212], Araros [213], Naparis [214] și Ordessos [215]. Rîul pomenit mai întîi [216], bogat în apă, avîndu-și cursul spre răsărit [217], își împreună apele cu Istrul. Al doilea pomenit, Tiarantos, curge ceva mai spre apus și este mai mic. Araros, Naparis și Ordessos, curgînd între acestea două, se varsă și ele în Istru. Aceste rîuri, izvorîte din pămînt scit, măresc apele Istrului. Venind de la agatirși [218], fluviul Maris [219] își unește de asemenea undele cu ale Istrului [220].

XLIX Din creştetul Munţilor Haemus [221], îndreptîndu-şi cursul spre miazănoapte, se varsă în Istru şi alte trei rîuri mari : Atlas, Auras şi Tibisis. Athrys, Noes şi Artanes [222], trecînd prin Tracia şi pe la tracii crobyzi [223], se varsă şi ele tot în Istru. De la peonieni şi din muntele Rhodope [224], rîul Skios, despicînd în două lanţul Munţilor Haemus, se aruncă în acelaşi fluviu. Rîul Angros [225], săpîndu-şi albia din Illyria spre miazănoapte, se varsă pe cîmpia Triballică [226] în rîul Brongos [227], iar Brongosul în Istru ; astfel, Istrul înghite deodată aceste două mari rîuri. Din ţinutul de mai sus de ombrii [228], un rîu Carpis [229] şi altul Alpis [230], curgînd şi acestea spre vîntul de miazănoapte, se varsă şi ele în Istru. Căci Istrul, începînd de la celţi – cei mai îndepărtaţi locuitori din Europa spre asfinţitul soarelui după kyneţi [231] – străbate întreaga Europă. După ce a trecut prin toată Europa, se aruncă în coasta Sciţiei [232].

L Aşadar, Istrul ajunge să fie cel mai mare dintre fluvii pentru că aceste rîuri, despre care am vorbit, şi multe altele, îşi adaugă apele la ale lui. Cînd însă am pune singure alături, o apă lîngă alta [fără afluenţi], Nilul îl întrece pentru că lui nu i se adaugă nici un rîu şi nici un izvor care să-i sporească apele [233]. Istrul curge mereu la fel de bogat, şi vara şi iarna, din următoarea pricină, după cîte cred eu : iarna rămîne aşa cum este de obicei, poate ceva mai umflat decît îi este înfăţişarea, căci pe vreme de iarnă în acest ţinut nu plouă aproape de loc, însă ninge într-una. Vara, în schimb, zăpada care cade în timpul iernii din belşug, se topeşte scurgîndu-se de pretutindeni în Istru. Apa din zăpezi, vărsîndu-se în fluviu, îl face să crească şi, o dată cu ea, se adaugă şi apa ploilor multe şi bogate, căci vara plouă. Cu cît soarele soarbe din Istru mai multă apă vara decît iarna, cu atît sînt mai îmbelşugate în timpul verii faţă de iarnă apele care se unesc cu Istrul. Această cumpănire formează un echilibru încît el apare întotdeauna la fel.

LI Una din apele curgătoare de la sciţi este deci Istrul. După el vine Tyras, care izvorăşte de la miazănoapte, porneşte dintr-un lac [234] mare care desparte Sciţia de Neurida [235] ; la gura lui sînt aşezămintele de eleni, care se numesc tyriţi.

LII Al treilea fluviu, Hypanis, izvorăște din Sciția și curge dintr-un mare lac[236] în jurul căruia pasc cai albi sirepi. Pe bună dreptate, lacul acesta se cheamă „muma Hypanisului". Începîndu-și deci cursul de aici, fluviul Hypanis curge, ca la cinci zile cale pe apă, îngust[237] și cu apă dulce, iar de aici, cale de patru zile dinspre mare, se amărăște cumplit, căci în el se varsă un izvor cu apă amară, într-atîta de amară, că, deși neînsemnat de puțină, strică totuși apele Hypanisului, rîu mare între cele mici[238]. Acest izvor se află la hotarul dintre țara sciților plugari și a alazonilor[239]. Numele izvorului și al ținutului de unde curge este în limba scită Exampaios[240], în elină „Căile sacre". Tyrasul și Hypanisul își apropie albia unul de altul la alazoni ; de aici, fiecare făcînd o cotitură, se îndepărtează unul de altul lățind uscatul dintre ele.

LIII Cel de-al patrulea fluviu este Borysthenes, care, după Istru, este cel mai mare dintre ele și, după părerea mea, fluviul cu cele mai mănoase cîmpii, nu numai printre rîurile sciților, ci și printre toate celelalte, afară doar de Nilul Egiptului. Alături de acesta din urmă, este cu neputință să pui vreun alt rîu. Față de celelalte însă, Borysthenes este cel mai îndestulător ; de-a lungul lui se află pășuni frumoase și bogate pentru turme ; pește dă mult, de cel mai bun soi, iar apa lui este foarte bună de băut și curge limpede pe lîngă ape mîloase ; bucatele pe malurile lui sînt minunate, iar iarba, acolo unde pămîntul nu e semănat, crește uimitor de înaltă ; la gura fluviului sarea se alege de la sine în grămezi uriașe de bulgări. Pentru saramură el dă niște pești uriași, fără oase, cărora le zic antacei[241] ; [afară de acestea] se mai află multe alte lucruri vrednice de admirat. Pînă la ținutul Gerrhosului[242], cale de patruzeci de zile de drum pe apă[243], se știe că fluviul curge dinspre miazănoapte, dar mai în sus, pe la ce neamuri trece, nimeni nu poate spune. Se pare că pînă să ajungă în ținutul sciților agricultori străbate un deșert[244]. Acești sciți au așezăminte pe malurile lui cale de zece zile pe apă[245]. Numai despre izvoarele acestui singur fluviu, ca și despre izvoarele Nilului, nu pot da amănunte[246], dar îmi închipui că nici vreun alt elen nu le poate da. Cînd Borysthenes se apropie de mare, Hypanisul își unește apele cu ale lui, dînd în același liman mlăștinos[247]. Locul dintre cele două fluvii, fiind ca un ic, poartă

numele de capul Hippolaos, iar aici s-a înălțat un sanctuar al Demetrei [248]. În fața sanctuarului, pe Hypanis, locuiesc borystheniții. Atîta am avut de spus despre aceste rîuri.

LIV După ele, cel de-al cincilea este un alt rîu cu numele Panticapes [249]. Și acesta curge dinspre miazănoapte, izvorînd dintr-un lac, iar între el și Borysthenes locuiesc sciții agricultori [250]; pătrunde apoi în Hylaia [251] și, după ce trece de ea, se împreună cu Borysthenes.

LV Al șaselea este fluviul Hypakyris [252] care-și începe cursul dintr-un lac; fluviul străbate prin mijlocul țării sciților nomazi [253] și se varsă lîngă orașul Carkinitis [254], lăsînd la dreapta Hylaia și așa-numita „Cale a lui Ahile" [255].

LVI Al șaptelea rîu, Gerrhosul, se ramifică din Borysthenes chiar în locul unde este Borysthenes cunoscut; deoarece se desprinde din acest loc, poartă același nume ca și ținutul, adică Gerrhos. În drumul său spre mare, taie ținutul sciților nomazi de cel al sciților regali. Se varsă în Hypakyris.

LVII Al optulea este fluviul Tanais, care curge foarte de departe, izvorînd dintr-un lac întins [256], și se varsă într-altul și mai mare încă, numit Meotis, care desparte pe sciții regali de sauromați. În acest Tanais își rostogolește apele un alt rîu, Hygris [257] după nume.

LVIII De asemenea ape vestite au parte sciții. Din toate soiurile de iarbă cîte le știm bune de pășunat pentru vite, cea din Sciția face să crească îndeosebi fierea [258]; cînd sînt despicate vitele lor, se poate vedea că așa este.

LIX În felul acesta băștinașii au din belșug cele trebuincioase vieții [259]. Cît despre datinile lor, iată care sînt: ei cinstesc numai pe următorii zei: pe Histia [260], mai presus de toți, apoi pe Zeus și Gaia, ținînd-o pe Gaia drept soția lui Zeus; după aceștia, pe Apollo și Afrodita Cerească [261], pe Heracles [262] și pe Ares. Acestor zei li se închină toți sciții, iar cei care sînt numiți sciți regali aduc jertfe și lui Poseidon. În limba scită, Histia se numește

Tabiti [263], iar Zeus, pe drept cuvînt, după părerea mea, „Papaios" [264], Pămîntul – Api [265], Apollo – Goitosyros [266], Afrodita Cerească – Argimpasa [267], Poseidon – Thagimasadas [268]. Statui, altare şi temple [269] n-au obiceiul să ridice, decît lui Ares ; acestuia obişnuiesc.

LX La toţi sciţii s-a statornicit un singur fel de jertfă [270], oricare ar fi animalele jertfite, săvîrşindu-se în felul următor : animalul de jertfă rămîne în picioare, împiedicat cu o funie la picioarele din faţă ; preotul jertfitor care stă în spatele victimei, trăgînd de un capăt al funiei, o trînteşte la pămînt. În timp ce animalul cade, el strigă cu glas mare pe zeul căruia îi închină jertfa, şi apoi aruncă un laţ în jurul gîtului victimei ; vîrînd apoi în laţ un băţ, îl răsuceşte pînă o sugrumă, fără să aprindă focul, fără să facă alte pregătiri şi fără să aducă libaţii. După ce a sugrumat animalul de jertfă şi l-a jupuit de piele, se pregăteşte să fiarbă carnea.

LXI Pentru că în ţara sciţilor lipsa lemnului este cumplită, iată cum au născocit ei să fiarbă carnea : după ce jupoaie animalele, despoaie carnea de pe oase şi pe urmă pun carnea în nişte căldări de prin partea locului, dacă se întîmplă să aibă, foarte asemănătoare cu craterele din Lesbos, numai că sînt mult mai mari. După ce-au zvîrlit carnea în aceste vase, o fierb la focul făcut cu oasele animalelor jertfite. Cînd n-au vreo căldare la îndemînă, vîră toată carnea într-un burduf făcut din pîntecele victimelor, toarnă apă peste carne şi aprind dedesubt un foc de oase. Oasele ard de minune, iar burdufurile cuprind cît se poate de bine carnea curăţită de oase. În felul acesta un bou se va fierbe singur şi tot aşa şi celelalte animale de jertfă, fiecare pe sine. După ce fierbe carnea, cel care a adus jertfa, scoţînd mai întîi cîteva bucăţi de carne şi măruntaie, le aruncă înaintea lui [271]. Sciţii sacrifică tot soiul de vite, dar mai ales cai [272].

LXII Aşa sacrifică ei celorlalţi zei şi acestea sînt animalele de jertfă ; pentru Ares însă, sacrificiul se petrece altfel. În fiecare ţinut [273], lîngă scaunul dregătorilor, i-au ridicat lui Ares cîte un sanctuar în acest fel : snopi de vreascuri sînt strînşi laolaltă într-un morman cam de trei stadii în lung şi în lat, dar mai puţin

în înălţime [274]. Partea de deasupra alcătuieşte un fel de podiş în patru muchii ; trei din părţile lui sînt ca o ripă dreaptă, se poate urca numai pe o singură parte [275]. În fiecare an sciţii mai grămădesc peste movilă încă o sută cincizeci de căruţe cu crengi, căci se surpă mereu din pricina ploilor. În vîrful acestei grămezi, în fiecare despărţămînt al ţării se înfige un vechi pumnal de fier [276], care îl închipuie pe Ares [277]. Acestui pumnal îi aduc în fiecare an jertfă de vite şi cai, ba şi pe acestea i le jertfesc în număr mai mare decît celorlalţi zei. De asemenea, cînd [la război] prind duşmanii de vii, la o sută de oameni jertfesc unul, dar nu în chipul cum ucid animalele, ci altfel : după ce toarnă libaţii de vin pe capul victimelor, înjunghie oamenii deasupra unui vas şi pe urmă, suind vasul pe mormanul de crengi, varsă sîngele peste pumnal.

În timp ce acestea se petrec sus, iată ce se mai întîmplă jos, lîngă sanctuar. Tăind toţi umerii drepţi, cu mîini cu tot [278], ale victimelor înjunghiate, le aruncă în văzduh şi, cînd au isprăvit de făcut sacrificiul, se îndepărtează din acel loc. Mîna zace pe unde s-a nimerit să cadă, iar trupul într-altă parte.

LXIII Acestea sînt, prin urmare, jertfele îndătinate la sciţi. Ei nu folosesc niciodată porci şi nici măcar să-i crească în ţară la ei nu vor [279].

LXIV La război, iată ce rînduieli păzesc : cînd un bărbat scit doboară pentru prima oară un duşman, el bea din sîngele lui. Capetele tuturor celor ucişi în luptă le aduce regelui [280], căci numai aducînd un cap e părtaş la prada făcută ; dacă nu aduce, nu i se cuvine nimic. Iată cum jupoaie un scit capul : tăind pielea de jur împrejur pe după urechi, o apucă şi o smulge de pe ţeastă ; după aceea, răzuind-o bine de carne cu o coastă de bou, o frămîntă în mîini şi cînd a izbutit s-o înmoaie, îşi face din ea un fel de ştergar. Atîrnîndu-l de frîul calului pe care-l încalecă, se făleşte grozav. Cine are cele mai multe ştergare este socotit cel mai viteaz bărbat. Mulţi din ei îşi fac din pieile jupuite şi mantale de purtat, cosînd pieile împreună, ca la cojoc. Mulţi alţii, smulgînd cu unghii cu tot pielea de pe mîna dreaptă a leşului duşmanului, îşi fac din ea capac la tolbă. Pielea de om era [281] fireşte şi grasă şi lucioasă, aproape cea mai strălucitoare din toate

pieile, datorită albeţii ei. Mulţi jupoaie chiar omul întreg, îi întind pielea pe nişte bucăţi de lemn şi o poartă cu ei călare.

LXV Acestea le sînt datinile. Căpăţînile însă, nu chiar ale tuturor duşmanilor, ci numai ale celor mai huliţi, iată cum le lucrează : după ce [fiecare scit] retează toată partea pînă din jos de sprîncene, o curăţă ; dacă e om sărac, se mulţumeşte s-o îmbrace pe deasupra cu o piele netăbăcită de bou şi aşa se foloseşte de ea ; dacă e un om avut, după ce o acoperă cu piele de bou crudă, iar pe dinăuntru o poleieşte cu aur, se foloseşte astfel de ea ca de un pocal [282]. Acest lucru sciţii îl fac pînă şi cu rudele lor, dacă se întîmplă să se işte certuri între ei şi dacă vreunul izbuteşte să-şi dovedească duşmanul în faţa regelui [283]. Cînd vin oaspeţi pe care gazda îi preţuieşte, le arată aceste capete, povestindu-le cum cei ucişi, deşi rude, i-au căutat pricină, şi cum i-a biruit el, vorbind de aceasta ca de o ispravă.

LXVI O dată pe an, fiecare cîrmuitor [284] al unui ţinut, în ţinutul său, amestecă într-un crater vin cu apă şi din el beau sciţii care au ucis vreun duşman ; cei care nu se pot mîndri cu o asemenea faptă nu gustă din această băutură, ci rămîn la o parte copleşiţi de dispreţ. Aceasta este pentru ei cea mai cumplită ruşine. Cei care, în schimb, au doborît duşmani mai mulţi, beau din două cupe deodată.

LXVII Sciţii au mulţi prezicători care ghicesc din mai multe nuiele [285] de salcie în felul următor : după ce adună la un loc mănunchiuri groase de nuiele, aşezîndu-le pe jos, le dezleagă şi, răsfirîndu-le una cîte una, rostesc cuvinte magice ; pe cînd rostesc vrăjile lor, strîng iarăşi nuielele şi din nou le aşază cîte una. Acest fel de a ghici l-au moştenit ei din moşi strămoşi. Enareii [286], bărbaţii-femei, spun că darul de-a ghici le-a fost hărăzit de Afrodita. Ei ghicesc în coajă de tei ; după ce despică coaja în trei, ghicitorul dă răspunsurile, tot răsucindu-şi-o şi desrăsucind-o de pe degete.

LXVIII Cînd regele sciţilor cade bolnav, trimite după trei vrăjitori, cei mai vestiţi dintre ei, care vrăjesc cum am arătat mai sus. Aceştia, îndeobşte, cam atîta spun, anume că cutare sau cutare — (arătîndu-l pe nume pe cetăţeanul de care vorbesc)

— a jurat strîmb pe vatra regelui [297]; sciții au obiceiul să jure pe vatra regească atunci cînd vor să se lege prin cel mai grozav jurămînt.

Îndată se aduce prins cel despre care spun ei că a jurat strîmb ; o dată de față, ghicitorii îl învinovățesc că în vrăjile lor se arată cum a jurat strîmb pe vatra regelui, pricină din care zace regele bolnav. Omul tăgăduiește, spunînd că n-a jurat, și se aprinde de mînie. Fiindcă tăgăduiește, regele trimite după alți vrăjitori, încă pe atîția la număr. Dacă și aceștia, cercetînd oracolul, dovedesc că omul e vinovat de jurămînt mincinos, pîrîtului i se taie capul pe dată, iar avutul lui și-l împart între ei primii vrăjitori. Dacă, dimpotrivă, al doilea rînd de ghicitori îl dezvinovățesc, sînt aduși rînd pe rînd alți ghicitori și, dacă pînă la urmă cei mai mulți dintre ei îl găsesc nevinovat, hotărîrea este să piară chiar primii ghicitori.

LXIX Iată chipul în care sciții ucid pe vrăjitori : după ce încarcă un car de vreascuri [288] și înjugă la el boii, vracii sînt urcați în mijlocul vreascurilor, cu picioarele împiedicate, cu mîinile legate la spate și cu căluș în gură [289] ; pe urmă, dau foc la vreascuri și gonesc boii înnebuniți de spaimă. Se întîmplă adesea ca boii să ardă împreună cu osîndiții, dar mulți boi pot să și scape, alegîndu-se numai cu arsuri, după ce le-a ars oiștea.

Sciții ard pe vrăjitori în felul pomenit mai sus și pentru alte pricini, numindu-i „vrăjitori mincinoși". Celor pe care-i ucide, regele nu le lasă în viață nici copiii, ci le omoară toate vlăstarele de parte bărbătească ; pe fete însă le cruță.

LXX Cînd sciții se leagă prin jurăminte față de cineva, fac astfel : turnînd vin într-o cupă mare de pămînt, îl amestecă cu sîngele celor care se jură [290], înțepîndu-i cu o sulă sau crestîndu-le puțin trupul cu o custură ; în cupă moaie apoi un pumnal, săgeți, un topor și o suliță. După săvîrșirea acestor pregătiri, rostesc rugăciuni îndelungi, iar la sfîrșit beau din cupă și cei care s-au legat prin jurămînt [291] și acei dintre însoțitorii lor care se bucură de vază deosebită [292].

LXXI Mormintele regilor [293] se află la gerrhieni, adică acolo pînă unde Borysthenes este navigabil [294]. Cînd le moare regele,

sciţii sapă în pămînt pe aceste meleaguri o groapă mare, pătrată. După ce au pregătit groapa, iau leşul – trupul este mai dinainte învelit cu un strat de ceară, iar pîntecele desohis şi curăţat bine, umplut apoi cu căprişor pisat, cu mirodenii, cu sămînţă de pătrunjel şi anason, şi cusut apoi la loc – şi îl duc într-o căruţă la un alt neam.

Cei care primesc leşul purtat cu alai, întocmai cum au făcut şi sciţii regali, îşi taie niţel din ureche, îşi tund părul în jurul capului, îşi fac crestături în jurul braţului, îşi zgîrie fruntea şi nasul, iar mîna stîngă şi-o străpung cu săgeţi [295]. De aici, duc în căruţă leşul regesc mai departe, la un alt neam dintre cele supuse lor ; alaiul este însoţit de cei pe la care a trecut mai înainte. După ce-au făcut ocol, petrecînd leşul pe la toate neamurile, ajung pe meleagurile gerrhienilor care, dintre neamurile stăpînite de sciţi, sînt cei mai depărtaţi şi unde se află locul mormintelor. Apoi, după ce aşază leşul în mormînt, pe un pat de verdeaţă, înfig suliţe de-o parte şi de alta a mortului, apoi sprijină de ele nişte bîrne de lemn şi la urmă le acoperă cu rogojini, iar în locul rămas liber în mormînt îngroapă, după ce i-au sugrumat, pe una din ţiitoarele regelui, pe paharnic, pe bucătar, pe grăjdar, o slugă, un crainic, cai şi din toate celelalte lucruri ce-i mai bun, precum şi cupe de aur (căci nu întrebuinţează arama şi argintul [296]). Cînd sînt gata, cu toţii laolaltă înalţă deasupra o movilă, întrecîndu-se cu însufleţire să iasă cît mai mare [297].

LXXII Cînd s-a împlinit anul, iată ce mai fac : alegînd din ceata celorlalţi slujitori pe cei mai destoinici (aceştia sînt sciţi [298] din naştere, căci pe rege îl slujesc toţi cei cărora le porunceşte el, la sciţi negăsindu-se robi cumpăraţi), dintre aceşti slujitori, după ce sugrumă cincizeci şi, [împreună cu ei], cincizeci de cai din cei mai frumoşi [299], scoţîndu-le măruntaiele şi curăţindu-le bine pîntecele, îl umplu cu paie şi-l cos la loc. Proptind apoi oblu pe doi ţăruşi o jumătate de roată cu scobitura în sus şi cealaltă jumătate a roţii pe alţi doi ţăruşi, înfig în acest fel în pămînt o mulţime de ţăruşi ; pe urmă, străpung caii de-a lungul trupului pînă la grumaz cu nişte ţăpuşe groase şi îi aburcă pe toţi. Roţile dinainte sprijină partea din faţă a cailor, iar cele din spate le ţin pîntecele prin dreptul coapselor, aşa că amîndouă perechile de picioare rămîn atîrnate în aer. Cailor le pun frîu şi zăbală ; frîul îl trag

înainte şi-l leagă de nişte pari. Pe cei cincizeci de tineri sugrumaţi îi pun pe fiecare pe cîte un cal, suindu-l astfel : fiecare mort este străpuns de-a lungul şirei spinării cu cîte un arac, pînă la gît, iar capătul de jos al aracului, ceva mai lung, se îmbucă în parul care trece prin trupul calului. După ce aşază roată în jurul mormîntului asemenea călăreţi, [sciţii] se îndepărtează.

LXXIII Aşa îşi înmormîntează ei regii. Cît priveşte pe ceilalţi sciţi, cînd mor, rudele cele mai apropiate ale mortului îi poartă în căruţe pe la prieteni. Fiecare din cunoscuţi primeşte şi ospătează alaiul, iar mortului îi pun dinainte bucate, la fel ca şi celorlalţi. Oamenii de rînd sînt purtaţi de colo pînă colo tot aşa, timp de patruzeci de zile, şi abia pe urmă sînt îngropaţi [300].

După înmormîntare, sciţii se purifică în chipul următor [301] : îşi freacă mai întîi cu alifie capul, apoi îl spală ; iar pentru trup, iată ce fac : după ce înfig în pămînt trei prăjini sprijinite în vîrf una de alta, îşi întind peste prăjini, de jur împrejur, pături de lînă, împreunîndu-le cît mai bine ; apoi, într-o albie aşezată pe jos înăuntrul parilor şi păturilor, aruncă pietre înroşite la foc.

LXXIV Le creşte în ţară şi cînepă [302], care e foarte asemănătoare cu inul, afară de grosime şi mărime. În această privinţă, cînepa întrece cu mult inul ; ea creşte şi de la sine, şi semănată. Tracii îşi fac din cînepă haine care aduc foarte mult cu cele de in ; cine nu e prea obişnuit cu ea, nici n-ar putea deosebi dacă e vorba de in sau de cînepă ; iar cine n-a văzut niciodată cînepa, îşi închipuie chiar că hainele sînt de in.

LXXV Sciţii iau, aşadar, sămînţă de cînepă, se strecoară sub cortul făcut din pături şi aruncă sămînţa peste pietrele încinse. Sămînţa aruncată [peste pietre] scoate un fum parfumat şi se face atîta abur, încît nici o baie elinească de abur n-ar putea s-o întreacă. Ameţiţi de dogoarea aburului [303], sciţii se apucă să urle. Aceasta ţine loc de baie, căci trupul nu şi-l spală cu apă niciodată. Femeile lor, în schimb, macină, frecînd de nişte pietre colţuroase lemn de chiparos, de cedru, de tămîie [304], picurînd apă şi apoi, rumeguşul acesta formînd cu apa o cocă groasă, şi-l întind peste tot trupul şi pe faţă. De îndată le învăluie mireasma

plăcută a rumegușului, iar a doua zi, cînd dau jos coca, pielea rămîne curată și de o prospețime strălucitoare.

LXXVI Și sciții se feresc cumplit de obiceiuri străine[305], și de datinile altor neamuri, dar mai cu seamă de cele elinești, cum s-a dovedit [întîi] cu Anacharsis[306] și a doua oară, cu Skyles. Anacharsis, după ce-a cutreierat multe țări și a dat nenumărate dovezi de înțelepciune, s-a întors pe meleagurile scitice. Cum trecea cu corabia prin Hellespont, s-a oprit la Cyzicos ; fiindcă îi găsi pe locuitorii din Cyzicos ținînd cu mare alai o sărbătoare în cinstea Mamei zeilor[307], Anacharsis i-a făcut o făgăduință sfîntă acestei zeițe, anume că, dacă se va întoarce teafăr și sănătos acasă la el, îi va aduce și el jertfe cum vedea că săvîrșesc cyzicienii și va împămînteni și o noapte de priveghere. Ajuns cu bine în Sciția, afundîndu-se în așa-numita Hylaia (un ținut de-a lungul „Căii lui Ahile“, din întîmplare împădurit în întregime cu copaci de toate soiurile[308]) – intrînd deci în inima codrului, Anacharsis ținu toată rînduiala sărbătorii în cinstea zeiței, avînd cu sine o tobă și niște statui mărunte atîrnate [pe piept][309]. Un scit, văzîndu-l ce făcea, se duse de-l pîrî la regele Saulios ; regele, mergînd și el pînă acolo, cum îl văzu pe Anacharsis cu ce se îndeletnicește, trase cu arcul și-l ucise. Pînă și astăzi, dacă cineva întreabă de Anacharsis, sciții răspund că nu-l cunosc, din pricină că a călătorit prin Ellada și a deprins obiceiuri străine. După cîte am aflat eu de la Tymnes, epitropul[310] lui Ariapeithes, Anacharsis îi era unchi după tată lui Idanthyrsos, regele sciților ; totodată, era fiul lui Gnuros al lui Lycos, al lui Spargapeithes[311]. Dacă, prin urmare, Anacharsis se trăgea din neamul acesta, să se știe că a murit de mîna fratelui său, căci Idanthyrsos era fiul lui Saulios – și tocmai acest Saulios este ucigașul lui Anacharsis.

LXXVII Totuși, am auzit și o altă legendă, povestită de peloponesieni, că Anacharsis, trimis de regele sciților, ar fi ajuns să învețe în Ellada ; cînd s-a întors acasă, ar fi spus în fața celui ce-l trimisese că toți elenii nu mai ostenesc însușindu-și tot felul de învățături, afară de spartani, dar că aceștia erau singurii în stare să vorbească și să răspundă cu măsură. Această poveste este însă curată născocire de-a elenilor înșiși ; omul nostru a pierit așa cum am arătat mai înainte.

LXXVIII Așa a pătimit Anacharsis din pricina obiceiurilor străine și a legăturilor sale cu elenii ; cu foarte mulți ani mai tîrziu, Skyles, fiul lui Ariapeithes, a avut aceeași soartă.

Ariapeithes, regele sciților, printre alți fii, l-a avut și pe Skyles. Pe acesta l-a născut o femeie din Istria [312], și nu o băștinașă ; chiar mama lui l-a învățat limbă și carte elinească [313]. După o bucată de vreme, Ariapeithes se sfîrși, răpus de viclešugul lui Spargapeithes, regele agatirșilor. Skyles moșteni și domnia și pe soția tatălui său [314], al cărei nume era Opoia. Opoia era din partea locului și îi născuse și ea lui Ariapeithes un fiu, pe Oricos [315].

Măcar că domnea peste sciți, lui Skyles nu-i era pe plac felul lor de trai, ci trăgea mai mult spre obiceiurile elinești, datorită educației în care fusese crescut. Iată ce obișnuia să facă. Ori de cîte ori își mîna oastea de sciți spre cetatea borystheniților (borystheniții aceștia zic că sînt milesieni) [316], cum ajungea la ei, Skyles își lăsa grosul oștirii la marginea orașului, iar el, după ce intra în cetate și [poruncea] să se închidă porțile, lepăda îmbrăcămintea scită și-și lua straie elinești ; îmbrăcat ca un elen, se plimba prin piață, neînsoțit de străji sau de altcineva (între timp porțile erau bine păzite ca nu cumva vreunul din sciți să-l vadă în asemenea veșminte) ; și în alte privințe trăia ca un elen și aducea zeilor jertfe după datinile elene. Cînd trecea o lună, sau mai bine, pleca, îmbrăcînd iarăși straiele scite. Așa făcea adesea, ba își mai și durase un palat la Borysthenes, unde ținea și o soție pe care o luase de pe acolo.

LXXIX Cum îi era scris să i se întîmple o nenorocire, ceasul rău s-a ivit în următoarea împrejurare [317]. Îi încolți dorința să fie inițiat în cultul lui Dionysos-Bacchus ; tocmai se pregătea să înceapă ceremonia inițierii, cînd îi fu trimis un mare semn prevestitor. În cetatea borystheniților avea un palat mare și bogat, despre care am pomenit și ceva mai înainte, împrejmuit de toate părțile cu sfincși și zgripțori de marmură albă. Pe acest palat Zeus își aruncă trăsnetul, și palatul arse pînă în temelii, dar, cu toate acestea, Skyles nu-și întrerupse inițierea.

Sciții îi învinuiesc pe eleni pentru cinstirea lui Bacchus ; ei spun că este împotriva firii să-ți închipui un zeu care să-i împingă pe oameni la nebunie [318].

După ce Skyles a fost inițiat în cultul bacchic, unul dintre borystheniți se apucă să cleveteascǎ în fața sciților zicînd : „Voi sciților, ne luați în rîs că ne lăsăm scoși din minți la praznicul lui Dionysos și că zeul pune stăpînire pe noi ; dar iată că acum zeul l-a prins în mreajă și pe regele vostru ; și el s-a lăsat cuprins de vraja lui Bacchus și și-a pierdut mințile din pricina zeului. Dacă nu-mi dați crezare, urmați-mă, și am să vi-l arăt". Fruntașii sciților se luară după el și borysthenitul, suindu-i pe furiș pe un foișor, îi lăsă acolo. Ceva mai tîrziu, cînd Skyles trecu cu ceata lui Dionysos și sciții îl văzură cuprins de nebunia sfîntă [319] li se strînse inima de mîhnire. Plecînd din oraș, spuseră întregii oștiri cele ce văzuseră.

LXXX Cînd, după cele întîmplate, Skyles s-a întors la viața sa obișnuită, sciții, în frunte cu fratele său Octamasades, născut din fiica lui Teres [320], s-au răsculat împotrivă-i. Regele, dîndu-și seama de ce i se pregătește și din ce pricină se făceau toate acestea, fuge în Tracia [321]. Octamasades, prinzînd de veste, porni cu oastea împotriva Traciei. După ce ajunse pe malul Istrului [322], a fost întîmpinat de traci și, cînd era să se încingă o încăierare, Sitalkes trimise o solie la Octamasades și-i spuse așa : „La ce bun să ne măsurăm puterile ? Tu ești fiul surorii mele și ții în puterea ta pe fratele meu [323]. Dă-mi-l înapoi pe fratele meu, iar eu ți-l dau pe Skyles. Nici eu, nici tu să nu ne mai primejduim viața încercînd norocul armelor". Aceste vorbe i le trimise Sitalkes prin crainic. Într-adevăr, un frate de-al lui Sitalkes pribegise la Octamasades. Octamasades se învoi, îl dădu pe mîna lui Sitalkes pe unchiul său din partea mamei și-l dobîndi în schimb pe fratele său Skyles. Luîndu-și fratele cu sine, Sitalkes se îndepărtă, iar Octamasades îi tăie pe loc capul lui Skyles [324]. Cu atîta dîrzenie țin sciții la datinile lor și atît de aspru îi pedepsesc pe cei care deprind obiceiuri străine.

LXXXI Cît să fie la număr neamul sciților — mi-a fost cu neputință să aflu întocmai ; am auzit felurite vorbe despre numărul lor. Ca să fie numai sciți, ori ieșeau prea mulți la socoteală, ori prea puțini [325]. Totuși, un lucru mi-au arătat și mie să-l văd. Între fluviul Borysthenes și Hypanis se întinde un petic de pămînt, al cărui nume este Exampaios, despre care am

pomenit puțin mai înainte [326], cînd am spus că aici se află un izvor cu apă amară care, vărsindu-se în Hypanis, îi face apa rea de băut. În acest ținut este așezat un vas de bronz [327] de șase ori mai mare decît craterul de la gura Pontului, pe care l-a închinat Pausanias, fiul lui Cleombrotos [328]. Pentru cine încă n-a văzut craterul din Pont, dau următoarele lămuriri : în vasul de bronz de la sciți încap lesne șase sute de amfore [329], iar bronzul este gros de șase degete. Vasul, după cîte povestesc băștinașii, a fost făurit din vîrfuri de săgeți. Vrînd regele lor, pe nume Ariantas, să cunoască numărul sciților, a poruncit ca fiecare scit să aducă cîte un vîrf de săgeată [330] ; cel care nu va aduce, va fi pedepsit cu moartea. S-a adus atunci o mare mulțime de vîrfuri și regele a hotărît să facă un lucru vrednic de lăsat urmașilor spre amintirea lui : din vîrfuri a turnat acest vas de bronz și l-a închinat [zeilor], în acest ținut, în Exampaios. Atîta doar am aflat despre numărul sciților.

LXXXII Țara sciților minunății nu are, afară de faptul că fluviile ei sînt cu mult cele mai mari și cele mai numeroase [din lume]. Voi mai adăuga ce este încă vrednic de mirare, pe lîngă fluvii, și nesfîrșita întindere a stepei : lîngă fluviul Tyras, oamenii arată, întipărită pe o stîncă, urma piciorului lui Heracles [331], care seamănă cu o urmă de picior omenesc, dar e lungă de doi coți. Așa se înfățișează această urmă. Să mă întorc acum la firul povestirii pe care mă pregăteam de la început să-l depăn [332].

LXXXIII În timp ce Darius se pregătea împotriva sciților și trimitea în toate părțile soli cu poruncă – pentru unii să-i adune pedestrime, pentru alții, să-i pregătească corăbii, iar pentru alții, să lege printr-un pod Bosforul tracic – Artabanos, fiul lui Hystaspes și fratele lui Darius, îl îndemna să-și mute gîndul de la războiul cu sciții, aducîndu-i aminte că este peste putință să pui mîna pe sciți [333]. Cum văzu însă că povața lui înțeleaptă n-a găsit nici o ascultare, Artabanos s-a ferit să mai stăruie, iar Darius, cînd toate pregătirile fură gata, și-a pornit oștirea la drum, plecînd din Susa [334].

LXXXIV În acel timp, unul din perși, Oiobazos, se rugă de Darius să-i lase acasă pe unul din cei trei feciori pe care-i avea

şi care tustrei plecau la război. Darius îi răspunse că, pentru un prieten ce-i era, şi cum cererea nu depăşea măsura, îi va lăsa pe toţi copiii. Oiobazos nu mai putea de bucurie, trăgînd nădejde că feciorii săi fuseseră scutiţi de oaste ; Darius însă le porunci celor ce sînt puşi pentru asemenea treburi [335] să-i ucidă pe toţi fiii lui Oiobazos. Şi aşa, ucişi de mîna gîdelui, aceştia au rămas într-adevăr acasă.

LXXXV Darius, pornind la drum din Susa, sosi în ţinutul Calkedoniei [336], pe Bosfor, unde un pod lega cele două maluri ; de aici se urcă într-o corabie, îndreptîndu-se spre stîncile Cyanee [337], despre care oamenii spun că erau rătăcitoare odinioară ; suindu-se pe o stîncă [338], Darius privea cu nesaţ Marea Pontului, vrednică de a fi privită. Dintre toate mările, este într-adevăr cea mai minunată. În lungime atinge unsprezece mii o sută de stadii, iar în lăţime, acolo unde este mai întinsă – trei mii trei sute de stadii [339]. Gura acestei mări e largă de patru stadii [340] ; în lungime, strîmtoarea alcătuită de această gură, numită Bosfor, peste care fusese aruncat podul, este de o sută douăzeci de stadii [341]. Bosforul se întinde pînă la Propontida. Propontida, avînd cinci sute de stadii lăţime şi o mie patru sute de stadii lungime [342], dă în Hellespont, care este îngust numai de şapte stadii şi lung de patru sute [343]. Hellespontul, la rîndul lui, se deschide într-o mare largă, cea pe care o numim Egee.

LXXXVI Iată cum s-au făcut aceste măsurători. Îndeobşte, un vas străbate, într-o zi lungă [de vară], cel mult şaptezeci de mii de braţe, iar noaptea, şaizeci de mii [344]. Aşadar, din strîmtoare [345] pînă la Phasis (căci aceasta este cea mai mare lungime a Pontului [346]) drumul cu corabia ţine nouă zile şi opt nopţi ; acestea, în total, dau un milion una sută zece mii de braţe, iar aceste braţe fac unsprezece mii una sută de stadii [347]. De la Sindike [348] pînă la Themiskyra [349], care se află pe fluviul Thermodon [350] – Pontul Euxin pe aici este cel mai lat [351] – drumul ţine trei zile şi două nopţi, adică are trei sute treizeci de mii de braţe, deci trei mii trei sute de stadii. În acest chip am măsurat eu Pontul Euxin, Bosforul şi Hellespontul, care sînt întocmai cum le-am înfăţişat. Lîngă Pontul Euxin se mai întinde un lac

care dă în Pont, nu mult mai mic decît marea, și care poartă numele de Maietis și „mama" Pontului [352].

LXXXVII După ce-a privit îndelung Pontul, Darius s-a întors îndărăt la podul pe care-l făcuse arhitectul Mandrocles din Samos. După ce a stat să privească și Bosforul, a ridicat acolo două stele [353] de marmură albă, săpînd, în asiriană pe una, iar pe cealaltă în elină [354], numele tuturor neamurilor pe care le adusese cu sine ; și Darius le adusese pe toate cîte se aflau sub stăpînirea lui. Cu călăreți cu tot, dar fără cei de pe corăbii, numărul ostașilor se ridica la șapte sute de mii [355] ; se mai strînseseră încă și șase sute de corăbii [356]. Ceva mai tîrziu, locuitorii Byzantionului, aducînd stelele în oraș, le-au folosit ca podoabă pentru altarul Artemidei Orthosia [357], afară de o singură piatră pe care au lăsat-o lîngă templul lui Dionysos în Byzantion [358] ; această piatră este acoperită în întregime cu scriere asiriană. Locul din Bosfor unde Darius a durat podul, făcînd socoteala, cred că trebuie să fi fost tocmai la jumătatea drumului dintre Byzantion și sanctuarul de lîngă gura strîmtorii [359].

LXXXVIII După aceasta, Darius, bucuros foarte de podul de vase, l-a răsplătit înzecit [360] cu tot felul de daruri pe arhitectul care-l durase, pe Mandrocles din Samos. Cea dintîi cheltuială pe care o făcu Mandrocles din darurile primite a fost pentru zugrăvirea unei cadre închipuind întreaga muncă de legare a podului peste Bosfor, pe regele Darius așezat la loc de cinste și armata lui trecînd podul. Cînd fu gata, arhitectul o închină templului Herei [361], adăugind și următoarele stihuri :

> Peste Bosforul în pește bogat durînd pod Mandrocles,
> Herei închină acum puntea aceasta de vas[e].
> Sie-și cunună și-a dobîndit, samienilor — fală,
> Înfăptuind, cum vedeți, chiar al lui Darius gînd.

LXXXIX Acestea au fost, așadar, lăsate ca pomenire de cel care durase podul.

După ce-l copleși cu daruri pe Mandrocles, Darius trecu în Europa, dînd mai întîi poruncă ionienilor să se îndrepte, pe mare, pînă la fluviul Istru, iar cînd vor fi ajuns la Istru, să

lege malurile fluviului printr-un pod și să-l aștepte acolo. Într-adevăr, ionienii, eolienii și hellespontienii erau în fruntea corăbiilor.

Oștirea de pe corăbii trecu deci pe la stîncile Cyanee și se îndreptă întins spre Istru ; de la țărmul mării, urcă fluviul cale de două zile [362] și începu să lege malurile printr-un pod la cotul fluviului unde se răsfiră gurile Istrului. Cît despre Darius, după ce trecu Bosforul pe podul de vase, străbătu pămîntul Traciei și, ajungînd la izvoarele rîului Tearos [363], făcu un popas de trei zile.

XC Despre Tearos, locuitorii din împrejurimi spun că ar fi cea mai minunată dintre apele curgătoare, fiind bună de leac pentru tot felul de boli, dar mai ales tămăduitoare de rîie la oameni și la cai. Rîul are treizeci și opt de izvoare, care țîșnesc din aceeași stîncă ; unele din ele sînt reci, altele calde. Drumul pînă la ele, fie de la orașul Heraion cel de lîngă Perinthos [364] fie de la Apollonia [365] Pontului Euxin, este la fel de lung, anume cale de două zile, pornind dintr-o parte sau dintr-alta [366].

Acest Tearos se varsă in rîul Contadesdos [367], Contadesdosul în Agrianes [368], Agrianesul în Hebros [369], iar acesta din urmă, în mare, prin preajma orașului Ainos [370].

XCI Sosind la acest rîu, Darius, după ce-și așeză tabăra, fermecat de [însușirile] rîului, ridică și aici o stelă pe care săpă cuvintele următoare : „Izvoarele rîului Tearos dau apa cea mai bună și mai minunată dintre toate apele din lume ; la aceste izvoare, purtîndu-și oștirea asupra sciților, a sosit cel mai bun și cel mai minunat dintre toți oamenii, Darius al lui Hystaspes, regele perșilor și al pămîntului întreg". Acestea au fost scrise acolo [371].

XCII Pornind de aici mai departe, Darius a ajuns la un alt rîu, după nume Artescos [372], care udă ținutul odrysilor [373]. Cînd a ajuns la acest rîu, iată ce s-a apucat să facă : arătînd oștirii un loc anume, porunci ca fiecare om care va trece pe alături să pună în locul arătat cîte o piatră. Cum oștenii i-au

îndeplinit vrerea, cînd au pornit mai departe, au lăsat în urmă mormane uriașe de pietre.

XCIII Înainte de a ajunge la Istru[374], [Darius] îi supune mai întîi pe geții[375] care se cred nemuritori, căci tracii care au în stăpînirea lor Salmydessos[376] și care locuiesc la miazănoapte de Apollonia și de orașul Mesambria[377] – numiți skyrmiazi[378] și nipsei[379] – i s-au închinat lui Darius fără nici un fel de împotrivire. Geții însă, care luaseră hotărîrea nesăbuită[380] [de a-l înfrunta], au fost robiți pe dată, măcar că ei sînt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci.

XCIV Iată în ce chip se socot ei nemuritori[381] : credința lor este că ei nu mor, ci că cel care piere se duce la Zamolxis – divinitatea lor[382] – pe care unii îl cred același cu Gebeleizis[383]. Tot în al cincilea an aruncă sorții, și întotdeauna pe acel dintre ei pe care cade sorțul îl trimit cu solie la Zamolxis, încredințîndu-i de fiecare dată toate nevoile lor[384].

Trimiterea solului se face astfel : cîțiva dintre ei, așezîndu-se la rînd, țin cu vîrful în sus trei sulițe, iar alții, apucîndu-l de mîini și de picioare pe cel trimis la Zamolxis, îl leagănă de cîteva ori și apoi, făcîndu-i vînt, îl aruncă în sus peste vîrfurile sulițelor. Dacă, în cădere, omul moare străpuns, rămîn încredințați că zeul le este binevoitor ; dacă nu moare, atunci îl învinuiesc pe sol, hulindu-l că este un om rău ; după ce aruncă vina pe el, trimit pe un altul. Tot ce au de cerut îi spun solului cît mai e în viață. Cînd tună și fulgeră, tracii despre care este vorba trag cu săgețile în sus, spre cer, și își amenință zeul[385], căci ei nu recunosc vreun alt zeu afară de al lor[386].

XCV După cîte am aflat de la elenii care locuiesc în Hellespont și în Pont[387], acest Zamolxis, fiind om [ca toți oamenii], ar fi trăit în robie la Samos ca sclav[388] al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarhos[389]. Apoi, cîștigîndu-și libertatea, ar fi dobîndit avuție multă și, dobîndind avere, s-a întors bogat printre ai lui. Cum tracii duceau o viață de sărăcie cruntă și erau lipsiți de învățătură, Zamolxis acesta, care cunoscuse felul de viață ionian și moravuri mai alese[390] decît cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai inte-

lept al Elladei, lîngă Pythagoras, a pus să i se clădească o sală de primire unde-i găzduia și-i ospăta pe cetățenii de frunte ; în timpul ospețelor, îi învăța că nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătățile. În tot timpul cît își ospăta oaspeții și le cuvînta astfel, pusese să i se facă o locuință sub pămînt. Cînd locuința îi fu gata, se făcu nevăzut din mijlocul tracilor, coborînd în adîncul încăperilor subpămîntene, unde stătu ascuns vreme de trei ani. Tracii fură cuprinși de părere de rău după el și-l jeliră ca pe un mort. În al patrulea an se ivi însă iarăși în fața tracilor și așa îi făcu Zamolxis să creadă în toate spusele lui. Iată ce povestesc [elenii] c-ar fi făcut el.

XCVI Cît despre mine, nici nu pun la îndoială, nici nu cred pe deplin cîte se spun despre el și locuința lui de sub pămînt ; de altfel, socot că acest Zamolxis a trăit cu multă vreme mai înaintea lui Pythagoras. Fie că Zamolxis n-a fost decît un om, fie c-o fi fost [într-adevăr] vreun zeu de prin părțile Geției, îl las cu bine. Așadar, geții care duc astfel de viață, fiind supuși de perși, urmară și ei grosul oștirii.

XCVII Cînd Darius, împreună cu pedestrimea pe care-o avea, ajunse la Istru, unde trecură cu toții pe malul celălalt, Darius porunci ionienilor să strice podul de vase și să vină după el pe uscat, ei și oștirea de pe corăbii. Ionienii tocmai se pregăteau să desfacă podul și să-i împlinească voia, cînd Coes, fiul lui Erxandros[391] și căpetenia mytilenienilor, îi spuse lui Darius -- întrebîndu-l mai întîi dacă i-ar fi pe plac să asculte părerea unuia care ar dori să i-o arate -- următoarele : „O rege, ai de gînd să-ți mîi oștirea într-o țară unde nu vom da peste nici o arătură și peste nici un oraș locuit ; lasă mai bine podul să rămînă pe loc și pune-i pe cei care l-au durat să-i stea de strajă. Dacă, dînd de sciți, vom isprăvi lucrurile după gîndul nostru, ne slujește la întoarcere, iar dacă n-om izbuti să-i găsim, întoarcerea ne va fi ferită de primejdii. Nu mi-a fost nicicînd teamă că am putea fi înfrînți de sciți în luptă, ci mai degrabă să nu pățim ceva rătăcind la voia întîmplării, neputîndu-i afla. S-ar putea bănui că, spunînd toate acestea, îmi apăr pielea

ca să rămîn pe loc. Eu însă, o rege, supunînd judecății tuturor gîndul care mi se pare cel mai de folos pentru tine, cu te voi urma și n-aș dori să fiu lăsat aici". Darius se arătă foarte bucuros de povață și-i răspunse așa : „Străine din Lesbos, cînd mă voi întoarce teafăr la casa mea, să mi te înfățișezi negreșit ca să-ți răspund cu bună răsplată la sfatul bun pe care mi-l dai".

XCVIII Zicînd acestea, făcu șaizeci de noduri la o curea și, chemînd la sfat pe tiranii ionienilor, le grăi așa : „Bărbați ionieni, aflați că mi-am schimbat gîndul ce vi l-am arătat mai înainte cu privire la pod ; acum, luați această curea și faceți cum vă spun : de îndată ce mă veți vedea purces împotriva sciților, începînd chiar din acea clipă, dezlegați în fiecare zi cîte un nod ; dacă în acest răstimp nu m-am întors și vor fi trecut atîtea zile cîte noduri, luați calea mării către țara voastră [392]. Pînă atunci, de vreme ce m-am răzgîndit, faceți bună strajă lîngă puntea de vase, dîndu-vă toată osteneala să rămînă nevătămată și să fie apărată cum trebuie ; făcînd întocmai, mă îndatorați mult". După ce le vorbi așa, Darius se grăbi să pornească mai departe.

XCIX Înainte de țara sciților, lîngă mare, se întinde Tracia ; de la un golf care pătrunde în acest ținut, începe Sciția pe care Istrul o străbate spre vărsare, îndreptîndu-și gurile spre soare-răsare [393]. Pentru a măsura întinderea țării sciților, am să-mi încep deslușirile pornind de la Istru pe lîngă coastele mării [394].

Trecînd de Istru și pînă la orașul numit Carkinitis [395], spre miazăzi și vîntul Notos se întinde partea Sciției scăldată de apele mării [396]. Dincolo de orașul acesta, neamul taurilor [397] locuiește aceeași țară care dă spre mare, ținut muntos [398] și prelungit în largul Pontului Euxin, pînă la Chersonesul zis Traheea [399], care atinge marea dinspre vîntul de răsărit [400].

Prin urmare, două dintre hotarele Sciției, anume cel dinspre miazăzi și cel dinspre răsărit, sînt mărginite de apele mării [401], așa cum este și țara Atticii ; și într-un chip foarte asemănător cu aceasta din urmă, taurii sînt așezați în Sciția așa cum ar sălășlui în capul Sunion [402] al Atticii un alt neam, și

nu atenienii, dacă, începînd de la Thoricos[403] pînă la demul Anaphlystos[404], acest cap ar intra ceva mai adînc în mare; aceasta o spun în măsura în care e îngăduit să asemeni lucrurile mici cu cele mari. Cam așa este înfățișarea Tauridei. Pentru cine n-a trecut cu corabia de-a lungul coastelor Atticii, voi da o altă pildă [lămuritoare]: [Taurida este] ca și cum în Iapygia[405] un alt neam decît al iapygilor ar locui capătul [peninsulei], tăind-o în două[406], începînd de la Brundisium pînă la Tarent. Vorbind despre acestea două, e ca și cînd aș vorbi despre multe altele la fel, cu care seamănă Taurida.

C Din Taurida, mai în sus de tauri[407] și în ținuturile care se întind spre Marea de răsărit[408], locuiesc iarăși sciți, precum și la apus de Bosforul Cimmeric și de țărmurile lacului Meotis, pînă la fluviul Tanais, care se varsă în înfundătura acestui lac. Acum, dacă am porni în sus de Istru spre inima uscatului, Sciția este mărginită mai întîi de agatirși[409], și apoi de neuri[410], de androfagi[411] și, în cele din urmă, de melanhleni[412].

CI Așadar, Sciția, avînd înfățișarea unui pătrat[413], cu două din laturi scăldate de valurile mării, partea care intră în inima uscatului și cea care se întinde de-a lungul țărmurilor mării sînt deopotrivă de mari. Căci de la Istru la Borysthenes este cale de zece zile, iar de la Borysthenes pînă la Meotis, alte zece[414]; pe de altă parte, de la țărmul mării spre inima țării, pînă la melanhleni, care locuiesc mai sus de sciți, drumul ține douăzeci de zile[415]. După socoteala mea, într-o zi poți face pînă la două sute de stadii[416]. Sciția ar avea atunci de-a curmezișul patru mii de stadii, iar de-a dreptul, apucînd prin mijlocul țării, alte patru mii de stadii[417]. Așa este de mare această țară.

CII Sciții, gîndindu-se că singuri nu se pot bizui să țină piept într-o luptă deschisă numeroasei oști a lui Darius, au trimis solii la vecinii lor. Regii acestora se și adunaseră ca să chibzuiască [ce-i de făcut], deoarece vine împotrivă-le puhoiul unei oștiri uriașe. Acolo se întîlniseră regii taurilor, ai agatir-

şilor, ai neurilor, ai androfagilor, ai melanhlenilor, ai gelonilor [418], ai budinilor şi ai sauromaţilor [419].

CIII Dintre aceştia, taurii au următoarele obiceiuri : ei jertfesc Fecioarei [420] pe străinii naufragiaţi şi pe elenii care le cad în mînă în largul mării. Sacrificiul îl fac precum urmează : După ce isprăvesc ritualul de începere a jertfei, îi izbesc cu o măciucă în cap. Unii spun că trupurile le prăvălesc în jos de pe o stîncă (căci templul se află pe o margine de prăpastie), iar capetele le înfig în pari ; alţii, de aceeaşi părere în privinţa capetelor, spun totuşi că trupurile nu sînt prăvălite de pe stîncă, ci îngropate în pămînt. După spusele taurilor înşişi [421], această divinitate căreia ei îi aduc jertfe ar fi Ifigenia, fiica lui Agamemnon.

Cit despre duşmanii pe care-i prind, iată ce le fac : după ce le taie capetele, le duc acasă, le înfig într-o ţeapă lungă de lemn ridicîndu-le cît mai sus deasupra casei, cel mai adesea deasupra hornului. Ei zic că, în felul acesta, capetele cocoţate veghează toată casa. Ei trăiesc din tîlhăria pe mare şi din prăzile de război.

CIV Agatirşii însă sînt bărbaţii cei mai gingaşi şi poartă mereu podoabe de aur [422]. Femeile le au de-a valma, ca să se lege între ei ca fraţii, şi astfel, înrudiţi fiind cu toţii, să nu mai fie roşi de pizmă şi ură între ei. În ce priveşte celelalte obiceiuri, se apropie de traci.

CV Neurii [423] au aceleaşi obiceiuri ca sciţii. Cu o generaţie înainte de năvălirea oştilor lui Darius, s-a întîmplat să fie nevoiţi să-şi părăsească ţara întreagă din pricina şerpilor [424]. Ţarinile lor au început să mişune de şerpi, ba mai mulţi [şerpi] încă i-au năpădit din sus, din pustiuri, pînă cînd, văzîndu-se copleşiţi, s-au strămutat la budini [425], părăsindu-şi ţara. Oamenii aceştia lasă bănuiala că ar fi vrăjitori. Sciţii şi elenii aşezaţi în Sciţia spun că, o dată pe an, fiecare neur se preschimbă în lup [426] pe cîteva zile şi apoi se face iar cum a fost ; celor ce povestesc astfel de lucruri nu pot să le dau crezare, măcar că ei aşa spun, ba se şi jură pentru asta.

CVI Androfagii [427] au cel mai sălbatic fel de viață din lume ; nici dreptatea nu știu ce este, nici nu practică vreo lege. Ei sînt nomazi, poartă îmbrăcăminte la fel ca sciții, dar vorbesc o limbă aparte [428]. Dintre neamurile despre care v-am vorbit, carne de om numai ei singuri mănîncă.

CVII Melanhlenii [429] poartă toți veșminte negre, de unde li se trage și numele ; au obiceiuri scite.

CVIII Budinii alcătuiesc un neam mare și numeros ; ei au ochii foarte albaștri și sînt roșcați [430]. La ei s-a întemeiat un oraș de lemn, iar numele orașului este Gelonos [431]. Fiecare latură a gardului împrejmuitor are treizeci de stadii în lungime ; gardul este înalt și făcut cu totul din lemn. Și casele și sanctuarele sînt tot din lemn. Într-adevăr, aici se află niște sanctuare ale unor zei eleni, împodobite, ca la eleni, cu statui, cu altare și cu temple de lemn ; tot la doi ani țin sărbători în cinstea lui Dionysos și urmează rînduiala bacchică, căci gelonii sînt, ca origine, acei eleni care, alungați din locurile de negoț [de pe țărmul mării] s-au așezat la budini. Vorbesc o limbă în parte scită, în parte elinească.

CIX Budinii însă n-au aceeași limbă ca gelonii, nici trai asemănător ; budinii, fiind băștinași, sînt nomazi, și din toți cei de prin partea locului numai ei mănîncă ciocălăi de pin [432]. Gelonii, dimpotrivă, lucrează pămîntul, consumă cereale și au grădini ; nici la înfățișare, nici la culoarea pielii nu se aseamănă cu budinii. Și pe budini elenii îi numesc geloni, dar greșesc dîndu-le același nume.

Țara lor este în întregime acoperită de păduri de tot felul. În desișul codrilor dai de un lac întins și bogat în apă [433], înconjurat cu mlaștini și trestii. În acest lac prind ei vidre, castori, precum și alte viețăți cu botul lat [434], ale căror blănuri sînt cusute pe marginea șubelor ; părțile bărbătești ale jivinelor acestora sînt bune de leac la bolile de mitră [435].

CX Cît despre sauromați [436], iată ce se povestește. Pe vremea cînd elenii s-au luptat cu amazoanele [437] (sciții le numesc pe

amazoane *oiorpata,* iar cuvîntul înseamnă în elină „ucigaşe de bărbaţi", căci sciţii spun *oior* la „bărbat", iar *pată* — „a ucide")[438], atunci se zice că elenii, învingători în bătălia de la Thermodon[439], au plecat pe mare, ducînd cu ei, pe trei corăbii, atîtea amazoane cîte izbutiseră să prindă. Ajunşi în largul mării, amazoanele săriră asupra bărbaţilor şi-i măcelăriră. Ele însă nu se pricepeau la corăbii şi nu ştiau să mînuiască nici cîrma, nici pînzele şi vîslele ; după ce i-au ucis pe bărbaţi, au fost purtate la întîmplare în voia valurilor şi vînturilor. Şi aşa au ajuns pe ţărmurile lacului Meotis, la Cremnoi[440] ; Cremnoi se află în ţinutul sciţilor liberi. Dîndu-se jos aici de pe corăbii, amazoanele s-au aşternut la drum spre aşezările omeneşti. Cum dădură de o herghelie de cai, puseră mîna pe ea şi, călare, începură să prade pămînturile sciţilor.

CXI Sciţii nu puteau de fel să se dumirească ce se petrecea : nu le cunoşteau nici limba, nici portul, nici neamul şi se întrebau uimiţi de unde puteau să vină. Ei îşi închipuiau că ele sînt bărbaţi, toţi în fragedă vîrstă[441], şi de aceea începură să lupte împotriva lor. Cînd însă, după o luptă, au rămas în puterea lor cîteva leşuri, atunci abia şi-au dat seama că erau femei. Ţinînd sfat, au hotărît să nu le mai omoare, ci să trimită spre tabăra lor pe cei mai tineri dintre ei, socotind să fie cam deopotrivă la număr cu ele ; flăcăii trebuiau să-şi aşeze corturile în apropierea femeilor şi să facă întocmai ce aveau şi ele să facă : dacă i-ar fi alungat, să nu lupte, ci să fugă din faţa lor[442] ; cînd ele s-ar fi oprit, să se întoarcă şi să-şi aşeze iarăşi tabăra cît mai aproape [de a lor]. Sciţii au luat aceste hotărîri cu gîndul să aibă copii de la ele.

CXII Tinerii trimişi au făcut întocmai cum li s-a spus. Cînd amazoanele s-au lămurit că ei nu veniseră să le facă vreun rău, i-au lăsat în pace. Din zi în zi taberele se apropiau tot mai mult una de alta. Tinerii, ca şi amazoanele, de altfel, nu aveau nimic altceva decît armele şi caii ; ei duceau acelaşi fel de viaţă ca şi ele, trăind de pe urma vînatului şi a jafului.

CXIII Pe la amiazi, iată ce făceau amazoanele : împrăştiindu-se una cîte una, sau două cîte două, se îndepărtau de

tabără, risipindu-se ca să-și facă nevoile. Sciții, băgînd de seamă, s-au apucat să facă la fel. Unul [o dată] o opri pe o amazoană care se plimba singuratică ; amazoana nu l-a alungat, ci s-a lăsat în voia lui. Cum nu putea să-i vorbească (căci nu se înțelegeau unul cu altul), ea îi dădu de înțeles, prin semne făcute cu mîna, să vină și a doua zi în același loc, aducînd și pe un altul, arătîndu-i tot prin semne să fie doi că și ea va mai aduce o tovarășă. Tînărul, cînd se întoarse la ai lui, le povesti celorlalți întîmplarea. În ziua următoare se duse la locul întîlnirii împreună cu un al doilea tînăr ; aici o găsiră pe amazoană așteptînd cu încă una. Ceilalți tineri, cînd aflară cum mergeau lucrurile, s-au dat și ei în vorbă cu restul amazoanelor.

CXIV Apoi, împreunîndu-și taberele, locuiră laolaltă, fiecare tînăr luîndu-și de soție [amazoana] pe care o avusese pentru prima oară.

Bărbații n-au fost în stare să învețe limba nevestelor lor, dar femeile au deprins-o pe a bărbaților. Cînd au ajuns să se înțeleagă între ei, bărbații grăiră astfel către amazoane : „Noi avem părinți, avem și avere. Haideți să nu mai ducem felul acesta de trai, ci să ne rostuim viața întorcîndu-ne la neamuri ; voi veți rămîne nevestele noastre și niciodată nu ne vom lua altele". La aceasta, femeile răspunseră așa : „Noi n-am putea să trăim cu femeile de pe la voi. Deprinderile noastre nu sînt aceleași cu ale lor. Noi tragem cu arcul, aruncăm sulița, călărim, n-am învățat îndeletnicirile la care se pricep femeile, iar cele de pe la voi nu fac nimic din cîte am înșirat aici, ci, ocupîndu-se de treburi muierești, ele rămîn în căruțe, fără să meargă la vînătoare și nicăieri altundeva. Așa că n-am putea să ne împăcăm cu ele. Dacă totuși țineți să rămînem nevestele voastre și să dovediți că vă purtați după buna dreptate, duceți-vă la părinții voștri, luați-vă partea de avere[113] și întoarceți-vă să locuim împreună noi în de noi".

CXV Voinicii le-au dat ascultare și au făcut întocmai. După ce și-au luat partea cuvenită de avere, s-au întors înapoi la amazoane. Atunci femeile le-au vorbit așa : „Noi sîntem muncite de frică și neliniște cîtă vreme trebuie să locuim în ținutul acesta, și pentru că v-am despărțit de părinții voștri, și pentru

multele stricăciuni cu care v-am lovit țara. Dar dacă ne socotiți vrednice să ne păstrați de soții, alături de noi, faceți ce vă cerem : haideți să plecăm de pe meleagurile acestea, să trecem dincolo de fluviul Tanais și să ne așezăm acolo".

CXVI Tinerii s-au învoit și la aceasta. Trecînd peste Tanais, s-au așternut la drum spre soare-răsare cale de trei zile de la malurile Tanaisului și de trei zile de la lacul Meotis spre miazănoapte. Cînd au ajuns la locul unde stau pînă astăzi, s-au statornicit aici. De atunci femeile sauromaților duc un fel de viață asemenea cu al străbunelor lor, merg la vînătoare călare, și împreună cu bărbații lor, și fără bărbați, ba merg și la război, și portul îl au întocmai ca bărbații.

CXVII Sauromații vorbesc limba scită [444], dar pocită încă din vremurile de demult, pentru că amazoanele nu izbutiseră s-o învețe bine. În ce privește căsătoria, iată ce lege au : nici o fată nu se mărită pînă nu ucide vreun dușman ; unele din ele sfîrșesc bătrîne înainte de a se fi măritat, neputînd să împlinească datina.

CXVIII Solii sciților, înfățișîndu-se la sfat înaintea regilor noroadelor despre care am vorbit, arătară cum persul, după ce adusese sub ascultarea lui toate țările din partea cealaltă a uscatului [445] și legase printr-un pod de vase strîmtoarea Bosforului, a trecut spre uscatul celălalt ; după ce a trecut și a supus puterii sale și pe traci, făurește [acum] un pod peste fluviul Istru, vrînd să aducă sub stăpînirea lui și aceste ținuturi toate. „Voi, prin urmare, să nu priviți cu liniște la pierzania noastră ocolind lupta ci, într-o inimă și un gînd, să-l înfruntăm pe năvălitor. Nu veți face asta ? Noi, la grea strîmtoare, sau ne vom părăsi țara, sau, rămînînd pe loc, vom cădea la o învoială [cu vrăjmașul]. Ce altceva am putea oare face dacă voi n-ați vrea să ne săriți în ajutor ? Dar, după aceea, nici vouă n-o să vă vină bine la socoteală ; persul n-a pornit mai cu seamă împotriva noastră decît a voastră ; și nici nu va răbda ca, îngenunchindu-ne pe noi, pe voi să vă cruțe. Vă dăm acum o dovadă de neclintit pentru vorbele noastre : dacă persul ar fi pornit războiul numai împotriva noastră, însetat de răzbunare pentru

înfrîngerea de odinioară [446], ar fi trebuit să pornească doar împotriva țării noastre, iar de toți ceilalți să nu se atingă ; în felul acesta ar fi arătat lumii întregi că se răfuiește [numai] cu sciții și că n-are nimic împotriva altora. Dar el, de îndată ce a pășit pe această parte a uscatului [447], îi supune de-a valma pe toți cîți îi întîlnește în cale : în puterea lui au și căzut tracii ceilalți, cît și vecinii noștri cei mai apropiați, geții".

CXIX Cînd sciții sfîrșiră ce aveau de spus, regii veniți din partea neamurilor [mai sus pomenite] ținură sfat ; părerile lor fură împărțite. Gelonul, budinul și sauromatul, căzînd la învoială, au primit să dea ajutor sciților, însă agatirsul, neurul, androfagul și regii melanhlenilor și ai taurilor le-au răspuns sciților așa : „Dacă n-ați fi fost voi cei dintîi care v-ați îngăduit să încălcați dreptatea față de perși și să porniți războiul, cerînd ceea ce cereți acum, ni s-ar părea că vorbiți cu dreptate și, plecîndu-ne urechea la rugămintea voastră, v-am face pe voie. Voi însă, cînd ați năvălit pe pămîntul perșilor, i-ați stăpînit fără de noi, atîta vreme cît v-a îngăduit-o zeul, iar perșii, cum același zeu îi ațîță acum, după faptă vă aduc răsplată. Cît despre noi, nici pe vremuri n-am săvîrșit vreo fărădelege față de acești oameni și nici acum nu vom începe să-i nedreptățim noi cei dintîi. Dacă totuși [regele pers] va veni asupra noastră și va începe el cel dintîi vrăjmășia, nici noi nu vom sta nepăsători. Dar pînă nu vom vedea aceasta, nu ne mișcăm de pe locurile noastre ; rămînem încredințați că perșii nu vin împotriva noastră, ci împotriva celor vinovați de [întîia] nedreptate".

CXX Cînd au aflat sciții răspunsul adus [de la regi], s-au sfătuit să nu se împotrivească perșilor fățiș, într-o luptă piept la piept, de vreme ce aceste neamuri nu înțelegeau să le vină în ajutor, ci, tot retrăgîndu-se și strecurîndu-se înapoi, să astupe toate fîntînile și izvoarele pe lîngă care vor trece, să strice iarba pămîntului, despărțindu-se în două cete. Uneia din ele, peste care domnea Scopasis, urma să i se alăture sauromații ; dacă regele pers s-ar fi îndreptat într-acolo, ei trebuiau să dea îndărăt, retrăgîndu-se drept spre fluviul Tanais, pe lîngă lacul Meotis, iar cînd persul ar fi făcut cale-ntoarsă, să-l urmărească hărțuindu-l. Acestei cete, care făcea parte din pămîntul sciților

regali [448], i-a căzut în seamă să facă drumul despre care a fost vorba. Cît despre celelalte două părţi ale sciţilor regali, cea mare, cîrmuită de Idanthyrsos [449], şi a treia, cîrmuită de Taxakis [450], unindu-se la un loc şi alăturîndu-li-se gelonii şi budinii, urmau şi aceştia să se retragă, ţinîndu-se la o zi depărtare de perşi, iar în retragere să îndeplinească cele hotărîte [451] : în primul rînd, să se retragă direct spre ţinuturile celor care le refuzaseră alianţa, pentru ca şi aceştia să fie tîrîţi în război ; dacă nu ridicaseră armele de bunăvoie împotriva perşilor, să le ia măcar de nevoie ; după aceea, să se întoarcă în ţara lor şi să înceapă chiar lupta, dacă, stînd şi judecînd, aşa ar fi socotit de cuviinţă.

CXXI După aceste hotărîri, sciţii merseră în întîmpinarea oştilor lui Darius, trimiţînd ca înaintaşi pe cei mai buni dintre călăreţii lor. Căruţele în care locuiau copiii şi femeile lor le porniră pe toate la drum împreună cu grosul turmelor, afară de aceea ce le trebuia pentru hrană ; oprindu-şi doar atîta, trimiseră tot ce mai aveau împreună cu căruţele, poruncindu-le s-o ţină mereu spre miazănoapte.

CXXII Pe cînd convoiul se îndepărta, înaintaşii sciţilor au dat de perşii care se aflau la trei zile depărtare de Istru ; de cum i-au găsit, şi-au aşezat tabăra la o zi depărtare de perşi, pustiind toate roadele pămîntului. Perşii, cînd văzură ivindu-se călărimea sciţilor, s-au luat pe urmele călăreţilor, care dădeau însă mereu înapoi ; apoi (deoarece perşii se îndreptau către ceata singuratică [452]), au urmărit-o către răsărit drept spre Tanais. Cînd sciţii au trecut dincolo de Tanais, perşii, trecînd şi ei fluviul, îi urmăriră mai departe, pînă ce, străbătînd de la un capăt la altul pămînturile sauromaţilor, au ajuns pe meleagurile budinilor.

CXXIII Atîta vreme cît perşii rătăciseră prin ţinuturile Sciţiei şi Sauromaţiei, n-au putut face nici o stricăciune, pămîntul fiind nedesţelenit [453] ; cînd însă au pătruns pe pămîntul budinilor, au dat peste oraşul cu construcţii de lemn [454] pe care budinii îl părăsiseră şi-l goliseră de tot ce avea ; perşii i-au dat foc. După această ispravă, s-au luat mereu înainte pe urmele sciţilor, pînă ce, trecînd de acele locuri, au ajuns în pustiu.

Acest pustiu – unde nu locuieşte ţipenie de om – se întinde mai sus de ţara budinilor, fiind lung cît şapte zile de drum [455]. Mai sus de întinderile pustii locuiesc tissageţii [456], din ţinutul cărora izvorăsc patru fluvii mari, care, după ce udă ţara meoţilor [457], se varsă în lacul Meotis. Aceste fluvii se cheamă Lycos, Oaros, Tanais şi Syrgis.

CXXIV Cînd Darius sosi la marginile pustiului, încetîndu-şi alergătura, îşi aşeză oastea lîngă fluviul Oaros. După ce-şi orîndui oamenii, începu să ridice opt întărituri uriaşe [458], la aceeaşi depărtare una de alta, anume cam la şaizeci de stadii cel mult ; dărîmăturile lor au rămas pînă pe vremea mea. În timp ce el se îndeletnicea cu aceasta, sciţii pe care-i urmărea, făcînd un ocol prin ţinuturile de miazănoapte, s-au întors în Sciţia [459]. Cum ei se făcuseră cu totul nevăzuţi şi nu se mai arătau perşilor, Darius lăsă zidurile acelea neisprăvite şi, făcînd şi el cale-ntoarsă, o apucă spre apus [460], închipuindu-şi că atîţia erau sciţii toţi şi că fugiseră înspre asfinţit.

CXXV Purtîndu-şi oştirea în pas grăbit, cum ajunse în Sciţia, dădu peste celelalte două cete ale sciţilor [461] ; cînd le întîlni, începu iarăşi urmărirea sciţilor, care se ţineau însă la depărtare de o zi.

Cum Darius nu-şi încetinea mersul, sciţii, aşa cum se înţeleseseră, se retrăgeau mereu spre pămînturile acelora care le refuzaseră ajutorul, mai întîi spre ţara melanhlenilor. După ce sciţii şi perşii îi răscoliră pe melanhleni prin năvala lor, sciţii se îndreptară spre ţinuturile androfagilor ; după ce fură tulburaţi şi aceştia, sciţii apucară spre Neurida ; cînd şi neurii fură la rîndul lor călcaţi, sciţii plecară, retrăgîndu-se spre ţara agatirşilor [462]. Agatirşii însă, văzînd pînă şi pe vecinii lor cei mai apropiaţi luînd-o la fugă înspăimîntaţi în faţa sciţilor, fără să mai aştepte ca sciţii să ajungă la ei, trimiţînd un crainic, dădură sciţilor de veste să nu le calce hotarul, prevenindu-i că, dacă vor încerca totuşi să pătrundă în ţinuturile lor, vor avea să se lupte mai întîi cu ei. De îndată ce trimiseră această solie, agatirşii şi ieşiră cu armele la hotare, punîndu-şi în gînd să ţină piept năvălitorilor. Melanhlenii, androfagii şi neurii însă, atunci cînd perşii o dată cu sciţii năvăliseră peste ei, nici nu s-au gîndit

să pună mîna pe arme și, uitînd cum se grozăviseră, au luat-o înspăimîntați la goană, ținînd-o tot spre miazănoapte, împinși spre pustiu. Sciții n-au mai ajuns pînă la agatirși, fiindcă aceștia nu le-au îngăduit [463] ; din țara neurilor au cotit-o înapoi spre propria lor țară [464], împreună cu perșii.

CXXVI Cum această stare de lucruri nu mai contenea, Darius, trimițind un călăreț la Idanthyrsos, regele sciților, îi vorbi astfel : „Om nechibzuit, de ce tot fugi cînd poți să faci una din două ? Dacă în cugetul tău te simți în stare să înfrunți puterea mea, oprește-te o dată locului, pune capăt rătăcirilor și primește lupta ; dacă recunoști că ești mai slab, curmîndu-ți o dată fuga și aducîndu-i stăpînului tău în dar pămînt și apă [465], vino să stăm de vorbă".

CXXVII La acestea, Idanthyrsos, regele sciților, grăi așa : „Iată cum stau lucrurile cu mine, rege pers : eu n-am fugit de frică în fața nimănui, nici mai înainte și nici acum nu fug de frica ta. Nu mă port altfel decît sînt deprins să mă port și în timp de pace. Că nu încep pe dată lupta cu tine, te lămuresc eu numaidecît : noi nu avem nici cetăți, nici semănături pentru care să ne încăierăm mai repede cu voi în luptă, de teamă să nu ni se ia sau să nu ni se strice. Dacă însă trebuie cu orice preț și cît mai grabnic să ajungem aici, avem [de apărat] mormintele [466] părinților noștri ; ei bine, dacă le găsiți, încercați să le pîngăriți și veți afla voi atunci dacă ne vom lupta cu voi pentru ele sau nu ne vom lupta. Pînă atunci însă, dacă nu vom socoti de cuviință, n-o să ne batem. Astea am avut de spus despre război. Iar ca stăpîni ai mei, eu îi recunosc numai pe Zeus, strămoșul [467] meu, și pe Histia [468], crăiasa sciților. Cît despre tine, în loc să-ți dăruiesc pămînt și apă, îți voi trimite astfel de daruri cum ți se cuvin ție ; pentru vorba că «tu ești stăpînul meu», atîta îți spun : «du-te, jelindu-te [469]»". Acesta a fost răspunsul din partea sciților.

CXXVIII Crainicul se întoarse cu răspunsul la Darius. Regii sciților [470], auzind cuvîntul „robie", s-au umplut de mînie. Partea de oaste alipită cu cea a sauromaților, pe care o conducea Scopasis, o trimiseră la ionieni, ca să ajungă la o înțelegere cu ei,

la acei ionieni care străjuiau podul de peste Istru. Ceilalți sciți, care rămîneau pe loc, hotărîră să nu-i mai poarte pe perși de colo pînă colo, ci să-i lovească ori de cîte ori se vor îndeletnici cu procurarea merindei [471]. Pîndindu-i, așadar, pe oamenii lui Darius cînd umblau după mîncare, făcură precum hotărîseră. Călărimea ciocnindu-se cu călărimea, cea a sciților o respingea de fiecare dată pe cea persană ; călăreții perșilor fugind în neorînduială, cădeau peste pedestrimea care le sărea într-ajutor ; sciții însă, după ce hărțuiau călărimea, se întorceau, temîndu-se de pedestrime [472]. Sciții au dat asemenea atacuri și în timpul nopții.

CXXIX Spre paguba sciților care atacau tabăra lui Darius și în ajutorul perșilor, lucru nespus de uimitor, era zbierătul măgarilor și înfățișarea catîrilor. Pe pămîntul Sciției, așa cum am arătat ceva mai sus [473], nu se prăsesc nici măgari, nici catîri : în tot ținutul Sciției, din pricina gerurilor, nu se găsește nici urmă de măgar sau de catîr. Măgarii, cu zbieretele lor, iscau tulburări în rîndurile călărimii scite ; foarte adesea, în cursul iureșului asupra perșilor, de îndată ce caii auzeau zbierătul măgarilor, se speriau, dădeau înapoi și, de uimire, ciuleau urechile, căci pînă atunci nu mai auziseră asemenea strigăt, nici nu mai văzuseră așa dihănii. Această întîmplare le ajuta oarecum [perșilor] în desfășurarea luptelor.

CXXX Sciții, văzînd adesea neliniște în tabăra perșilor, ca să-i facă să zăbovească cît mai îndelung în Sciția, unde să fie chinuiți de tot felul de lipsuri, iată ce au făcut : lăsînd în urmă o parte din turmele lor cu păstori cu tot, ei se trăgeau într-alt ținut ; perșii, venind, dădeau [peste turme], puneau mîna pe ele, și pentru asemenea ispravă le mai venea inima la loc.

CXXXI Măcar că aceasta se întîmpla deseori, pînă la urmă Darius se văzu în mare încurcătură ; regii sciților, care aflaseră de grijile lui, îi trimiseră un crainic care-i aducea lui Darius în dar o pasăre, un șoarece, o broască și cinci săgeți [474]. Perșii îl întrebară pe cel cu darurile care le era tîlcul ? Omul zise că fusese însărcinat numai să le înmîneze și să se întoarcă înapoi cît mai repede ; ceru perșilor să dezlege singuri, dacă erau ageri

la minte, ce vor să spună darurile[475]. Auzind povața, perșii se adunară la sfat.

CXXXII Părerea lui Darius era că sciții i se închinau de bunăvoie, ei, pămîntul și apa ; tălmăcirea lui se sprijinea pe faptul că șoarecele trăiește sub pămînt, hrănindu-se din aceleași roade ca și omul, că broasca trăiește în apă, pasărea seamănă mai ales cu calul[476], iar săgețile, că îi închinau puterea lor. Așa înțelese Darius rostul darurilor. Potrivnică acestei păreri fu cea a lui Gobryas[477], unul din cei șapte bărbați care-l răsturnaseră pe mag[478] ; după tălmăcirea lui, darurile așa grăiau : „Dacă nu veți zbura în înaltul cerului, o perși, preschimbați în păsări sau dacă nu vă veți ascunde sub pămînt, preschimbați în șoareci, sau dacă nu veți sări în bălți, preschimbați în broaște, înapoi n-o să vă întoarceți, căci veți pieri de aceste săgeți". Așa deslușiră perșii ce voiau să grăiască darurile.

CXXXIII Partea aceea din oștirea sciților, care mai înainte[479] fusese așezată de pază de-a lungul coastelor lacului Meotis, iar acum primise însărcinarea să ajungă la o înțelegere cu ionienii de la Istru, de cum ajunsese la pod, spuse următoarele : „Ionieni, venim să vă aducem libertate, dacă vreți să ne dați ascultare. Am aflat că Darius v-a cerut să străjuiți podul numai șaizeci de zile[480] și, dacă nu se arată în acest răstimp, să plecați în țara voastră. Acum, dacă vreți să faceți acest lucru, veți fi curați de orice vină și din partea lui, și din partea noastră. Rămîneți pe loc numai pînă se împlinește sorocul hotărît mai dinainte, iar pe urmă plecați fără zăbavă". Sciții, după ce ionienii au făgăduit că așa vor face, au luat-o înapoi în mare grabă.

CXXXIV După ce darurile îi fură trimise lui Darius, sciții care rămăseseră pe loc se rînduiră în fața perșilor, călărime și pedestrime[481], ca să pornească lupta. Cînd sciții erau gata așezați în linie de bătaie, țîșni un iepure printre cele două tabere ; din grămada sciților, care cum vedea iepurele, alerga pe urmele lui. Cum sciții făceau un tărăboi nemaipomenit și strigau cît îi ținea gura, Darius întrebă ce-i zarva din rîndurile dușmanilor. Aflînd că urmăreau un iepure, grăi atunci așa către cei cu care obișnuia să-și împartă gîndurile : „Oamenii ăștia au față de noi

un adînc dispreț [482] și acuma văd că Gobryas a tîlcuit bine darurile scite. Cum de aici înainte mă alătur și eu părerii lui, avem nevoie de o povață bună ca să ne putem întoarce acasă teferi". La aceste cuvinte Gobryas răspunse : „O rege, mai că știam din auzite că pe oamenii ăștia nu poți pune mîna ; de cînd am sosit aici, îmi dau și mai bine seama de asta, văzîndu-i cum își bat joc de noi. Acum, eu cred că ar fi bine ca de îndată ce se lasă noaptea, după ce vom fi aprins focurile cum obișnuiam să facem și altă dată, amăgindu-i pe ostașii care sînt prea slăbiți pentru osteneala drumului, și priponind toți măgarii, s-o și pornim la drum, mai înainte ca sciții să aibă vreme să se îndrepte spre Istru ca să strice podul sau ca ionienii să ia o hotărîre care ne-ar duce la pieire".

CXXXV Acestea fură sfaturile lui Gobryas ; de cum se făcu noapte, Darius și trecu la înfăptuirea lor. El părăsi chiar pe locul taberei pe oamenii sleiți de puteri și pe cei de care-i păsa mai puțin dacă vor pieri, precum și toți măgarii priponiți ; rostul părăsirii măgarilor și al oștenilor slăbiți era ca măgarii să zbiere ; cît despre oameni, ei erau părăsiți din pricina slăbiciunii lor ; în față însă, fură amăgiți că el, însoțit de ostașii în putere, trebuia să-i lovească pe sciți, pe cînd ei urmau să apere în acest timp tabăra. Dînd aceste lămuriri celor lăsați în urma lui și poruncind să se aprindă focuri, Darius se îndreptă cu mare zor spre Istru. Măgarii, despărțiți de grosul armatei, se puseră pe zbierete mai rău ca oricînd ; sciții, auzindu-i, nu se îndoiră nici o clipă că perșii se aflau tot acolo [483].

CXXXVI Făcîndu-se ziuă și cei părăsiți, înțelegînd că fuseseră înșelați de Darius, le întinseră mîna sciților și le povestiră cele întîmplate ; sciții, cum aflară de cele ce se petrecuseră, adunîndu-și oștile în mare grabă – (pe cele două cete [484] din oastea scită, și pe cea singuratică [485], pe sauromați, budini și geloni [486]) – se luară pe urmele perșilor drept spre Istru. Cum oștirea perșilor era alcătuită în mare parte din pedestrime și nu cunoștea drumurile, căci nu erau drumuri tăiate, iar sciții erau călări și știau cum să scurteze drumul, fără să se întîlnească unii cu alții, sciții au ajuns la pod cu mult înaintea perșilor.

Aflînd că perşii nu ajunseseră încă, [sciţii] le spuseră ionienilor care se aflau pe vase : „Bărbaţi ai Ioniei, zilele cîte v-au fost hotărîte la număr au trecut, şi nu faceţi bine că mai aşteptaţi încă. Dacă mai înainte vreme aţi rămas locului de teamă, acum grăbiţi-vă să desfaceţi podul şi plecaţi bucuroşi că sînteţi liberi [487], purtînd în inimile voastre recunoştinţă zeilor şi sciţilor. Cît despre stăpînul vostru de odinioară, îi vom pregăti o astfel de soartă, încît nu va mai porni cu război împotriva nimănui".

CXXXVII Faţă de aceste cuvinte, ionienii ţinură sfat. Miltiades din Atena [488], strateg şi tiran al Chersonesului [489] din Hellespont, fu de părere ca ei să dea ascultare sciţilor şi să libereze Ionia [490]. Histiaios din Milet [491] a fost însă de părere potrivnică, spunînd că deocamdată numai datorită lui Darius fiecare din ei era tiranul unei cetăţi [492] ; dacă puterea lui Darius va fi nimicită, nici el nu va mai fi în stare să-şi păstreze stăpînirea asupra Miletului, nici vreun altul peste celelalte cetăţi ; căci fiecare oraş va alege mai degrabă ocîrmuirea democratică, decît jugul tiraniei [493]. Dintr-o dată, cunoscînd părerea lui Histiaios, toţi trecură de partea lui, deşi mai înainte o îmbrăţişaseră pe a lui Miltiades.

CXXXVIII Cei a căror părere a tras în cumpănă şi care se bucurau de mare trecere în ochii regelui erau următorii : tiranii elenilor din Hellespont [494], Daphnis din Abydos [495], Hippoclos din Lampsacos [496], Herophantos din Parion [497], Metrodoros din Proconnesos [498], Aristagoras din Cyzicos [499] şi Ariston din Byzantion [500]. Aceştia erau tiranii din Hellespont. Din Ionia [se aflau de faţă] Strattis din Chios [501], Aiakes din Samos [502], Laodamas din Foceea [503] şi Histiaios din Milet, cel care se împotrivise îndemnului lui Miltiades. Din Eolida [504], singurul om de vază care se afla de faţă era Aristagoras din Kyme [505].

CXXXIX Aceştia toţi, după ce împărtăşiră părerea lui Histiaios [506], au hotărît, faţă de împrejurări, să înfăptuiască şi să răspundă cele ce urmează : din pod, să desfacă numai partea dinspre sciţi, anume ca la o zvîrlitură de praştie, ca să pară că fac ceva, deşi, de fapt, nu făceau nimic, şi ca sciţii să nu încerce să treacă cu de-a sila Istrul peste pod, iar în timpul desfacerii

capului de pod dinspre Sciţia, să spună că vor face tot ce este pe placul sciţilor. Acestea au fost adăugiri făcute la părerea [lui Histiaios] ; după aceea, în numele tuturor, el le răspunse sciţilor grăind : „Bărbaţi sciţi, sosiţi cu poveţe bune şi veniţi tocmai la vreme. Precum v-aţi silit să ne puneţi pe calea cea bună, şi noi la rîndul nostru sîntem gata oricînd să vă plătim cu bine. După cum vedeţi, podul am şi început să-l desfacem şi ne vom da toată sîrguinţa, căci sîntem dornici să fim liberi. Dar pînă stricăm noi podul, ar fi nimerit ca voi să plecaţi în căutarea perşilor şi, găsindu-i, să vă răzbunaţi pe ei şi pentru noi, şi pentru voi, aşa cum li se cade".

CXL Sciţii, încrezîndu-se pentru a doua oară în ionieni că spun adevărul [507], s-au întors să-i caute pe perşi şi nu izbutiră să dea nicăieri de urma lor. Vinovaţi de această greşeală erau chiar sciţii care nimiciseră prin acele locuri păşunile pentru cai şi astupaseră izvoarele. Dacă n-ar fi făcut aşa, le-ar fi fost lesne să-i găsească pe perşi atunci cînd voiau. Acum însă, chiar ceea ce li se păruse o socoteală minunată, tocmai asta le-a venit de hac. Sciţii, cutreierînd acea parte a ţării lor pe unde se mai găseau apă şi nutreţ pentru cai, pe acolo îşi căutau duşmanii, în credinţa că şi aceştia se vor întoarce prin asemenea locuri. Perşii însă se retrăgeau păzind urma ce o făcuseră mai înainte [la ducere], – ba chiar şi aşa, abia anevoie găsiră podul. Cum ajunseră în miez de noapte şi dădură de podul desfăcut [508], îi apucă spaima ca nu cumva ionienii să-i fi părăsit.

CXLI În preajma lui Darius se afla un egiptean, cu glasul cel mai răsunător din lume ; Darius îi porunci acestui om să se ducă pe malul Istrului şi să-l strige pe Histiaios din Milet. Egipteanul aşa făcu, iar Histiaios, auzind chemarea dintîi [509], aduse toate corăbiile pentru trecerea oştii şi legă podul la loc. În felul acesta putură perşii să scape [510].

CXLII Sciţii care-i căutau au pierdut urma perşilor pentru a doua oară [511] şi de atunci zic ei de ionieni că, dacă sînt oameni liberi, sînt cei mai josnici şi mai lipsiţi de bărbăţie din toţi oamenii, şi dacă, dimpotrivă, îi socoţi sclavi, sînt robii cei mai

iubitori de stăpîn și cei mai puțin dornici să fugă ! Acestea sînt ocările care au fost aruncate de sciți ionienilor.

CXLIII Darius, străbătînd Tracia, a ajuns la Sestos în Chersones [512]. De aici, el trecu cu corăbiile în Asia, iar în Europa lăsă în fruntea oștilor pe Megabazos [513], un pers, căruia o dată Darius îi arătase o deosebită cinste cînd spusese, în fața perșilor, această vorbă : pregătindu-se Darius o dată să mănînce niște rodii, cum deschise prima rodie, fratele lui, Artabanos, îl întrebă ce și-ar dori să aibă atît de mult, cîți sîmburi într-o rodie ; regele răspunse că ar dori să aibă atîția Megabazi mai degrabă, decît Ellada supusă. Zicînd acestea în fața perșilor, îi arătase marea sa prețuire. Iar acum pe el îl lăsă căpetenie peste optzeci [514] de mii de oameni din oastea lui.

CXLIV Același Megabazos, cu vorba ce urmează a lăsat o amintire de neșters printre hellespontini : fiind la Byzantion, află că cei din Calkedon întemeiaseră o colonie în acel ținut, cu șaptesprezece ani mai devreme decît byzantinii [515] ; cînd află aceasta, zise că fără îndoială calkedonienii trebuie să fi fost orbi [516] pe vremea aceea, altfel nu și-ar fi ales locul cel mai rău pentru așezare, cînd le stătea la îndemînă unul cu mult mai frumos, dacă n-ar fi fost orbi. Acest Megabazos, fiind lăsat, prin urmare, în fruntea oștilor din ținut, aduse sub stăpînirea sa pe toți hellespontinii care nu erau de partea mezilor [517].

CXLV El săvîrșea deci aceste fapte ; în același timp, o altă parte însemnată din oștire purcese împotriva Libyei [518], pentru o pricină pe care o voi arăta de îndată, după ce mai întîi voi povesti următoarele :

Urmașii fiilor celor care odinioară se suiseră pe corabia Argo [519], alungați acum de pelasgii care răpiseră din Brauron pe femeile atenienilor [520], alungați fiind, zic, din Lemnos de acești pelasgi, s-au îndreptat pe mare spre Lacedemona [521] ; [aici], așezîndu-se pe Tayget [522], aprinseră focuri. Spartanii, văzîndu-i, trimiseră un sol ca să-i cerceteze cine erau și de unde veneau. Solului care i-a întrebat, ei i-au răspuns că sînt minyeni [523], coborîtori din eroii care umblaseră pe mare cu corabia Argo ;

aceşti eroi, oprindu-se pentru un popas pe insula Lemnos, au ajuns să le fie strămoşi.

Spartanii, auzind povestea obîrşiei minyenilor, trimiseră pentru a doua oară să-i întrebe cu ce gînduri veniseră în ţinut şi de ce aprinseseră focuri. Ei răspunseră că, fiind goniţi de pelasgi, veneau la străbunii lor, căci aşa era şi drept, şi că cereau să locuiască împreună cu spartanii, avînd şi ei parte de cinstiri şi dobîndind la sorţi cîte un petic de pămînt. Spartanii găsiră cu cale să-i primească pe minyeni după voia acestora. Ceea ce i-a îndemnat cu osebire pe spartani la această învoire a fost călătoria Tindarizilor [524] pe vasul Argo. După ce-i primiră pe minyeni, le dădură pămînt şi îi împărţiră pe triburi. Minyenii de îndată se încuscriră cu ei, dînd, la rîndul lor, altor spartani de soţii pe femeile pe care le aduseseră din Lemnos.

CXLVI Nu trecu însă multă vreme şi minyenii prinseră a se sumeţi, cerînd să fie părtaşi la ocîrmuirea regească şi săvîrşind tot soiul de nelegiuiri. Ca urmare, spartanii hotărîră să-i omoare ; prinzîndu-i pe toţi, îi aruncară în închisoare. La Sparta, osînda de moarte se împlineşte numai noaptea, niciodată ziua. Cînd tocmai se făceau pregătiri pentru uciderea minyenilor, nevestele lor, cetăţene şi fiicele fruntaşilor spartani, cerură îngăduinţa să intre în închisoare ca fiecare să mai vorbească o dată cu soţul ei. Spartanii le lăsară să intre fără să le dea prin gînd că tocmai ele ar putea urzi vreun vicleşug. Femeile, după ce-au pătruns înăuntru, iată ce-au făcut : toată îmbrăcămintea pe care o purtau au dat-o bărbaţilor, iar ele au îmbrăcat straiele acestora. Minyenii, îmbrăcaţi cu haine femeieşti, ieşiră afară din temniţă, trecînd drept femei. Scăpînd în acest fel, s-au aşezat din nou pe muntele Taiget.

CXLVII Chiar pe vremea aceea, Theras, fiul lui Autesion, fiu al lui Teisamenes, fiu al lui Thersandros, fiu al lui Polyneikes [525], tocmai se pregătea să plece din Sparta ca să întemeieze o colonie. Acest Theras era din neamul lui Cadmos, fratele mamei fiilor lui Aristodemos, adică [unchiul] lui Eurysthenes şi Procles [526] ; pe cînd aceşti copii erau încă nevîrstnici, Theras ţinuse în mîinile lui puterea regească la Sparta ca epitrop [al lor]. Cînd nepoţii s-au făcut mari şi au luat ei domnia, Theras căruia acum

îi venea greu să se lase cîrmuit de alții, după ce gustase din dulceața cîrmuirii, spuse că el nu mai rămîne la Sparta, ci că va pleca pe o corabie la cei de un sînge cu el [527].

Pe insula care se numește acuma Thera, una și aceeași cu cea care înainte vreme se numea Calliste [528], trăiau urmașii lui Membliaros, fiul lui Poikiles, bărbat din Fenicia. Într-adevăr, Cadmos, fiul lui Agenor, cînd umbla în căutarea Europei [529], se oprise pe insula numită astăzi Thera. Făcînd aici un popas, fie că-i plăcuse locul, fie c-o fi avut și altceva în gînd, lăsă în această insulă, printre alți fenicieni, și pe o rudă de a sa, anume pe Membliaros. Acești fenicieni locuiseră insula numită Calliste, mai înainte de sosirea lui Theras din Sparta, timp de opt generații [530].

CXLVIII Theras porni, așadar, spre aceștia, avînd [cu sine] o ceată de oameni aleși din [toate] triburile [531], cu gînd să rămînă împreună cu cei de pe insulă, fără să-i alunge, ci să trăiască în bună înțelegere. Cum tocmai atunci minyenii fugiseră din închisoare și se așezaseră pe muntele Tayget, iar spartanii țineau sfat ca să-i dea pierzării, Theras îi rugă să nu facă vărsare de sînge, luînd asupra lui să-i scoată din ținut. Spartanii învoindu-se cu Theras, acesta se îndreptă spre urmașii lui Membliaros, cu trei triecontere [532]. Cu sine nu-i ducea însă pe toți minyenii, ci numai o mică parte, căci cei mai mulți dintre ei apucaseră spre paroreați [533] și cauconi [534], pe care, alungîndu-i din țara lor, și-au împărțit între ei pămîntul în șase loturi ; ceva mai tîrziu, minyenii au întemeiat acolo următoarele orașe : Lepreon [535], Makistos [536], Phrixai [537], Pyrgos [538], Epion [539], Nudion [540]. Pe timpul meu, eleenii au nimicit cele mai multe din aceste orașe [541]. Cît despre insulă, ea și-a luat numele de Thera, după numele celui care o colonizase.

CXLIX Fiul lui Theras îi spuse tatălui său că nu vrea să se îmbarce împreună cu el, dar taică-său îi răspunse că-l lasă ca pe o oaie în mijlocul lupilor [542] ; de la vorba asta i s-a tras tînărului numele de Oiolycos [543], nume care, de altfel, i-a și rămas. Din Oiolycos s-a născut Egeus, de la care își trag numele Egizii, trib mare din Sparta. Cum oamenilor din acest trib [544] nu le trăiau copiii, au înălțat, după sfatul unui oracol, un sanctuar

închinat Eriniilor[545], lui Laios[546] și Oedip[547] ; după aceea, odraslele le-au rămas în viață. Același lucru li s-a întîmplat și la Thera urmașilor acestor oameni[548].

CL Pînă într-acest loc al povestirii mele, spartanii înfățișează lucrurile la fel ca și thereenii, dar de aici înainte, numai thereenii spun că evenimentele s-au petrecut precum urmează : Grinnos, fiul lui Aisanios, care cobora din acest Theras și era regele insulei Thera[549], sosi la Delfi, aducînd cu sine o hecatombă[550] din orașul său ; regele era însoțit de mai mulți cetățeni, printre care se afla și Battos, fiul lui Polynestes, din neamul lui Euphemos[551], un minyan. Lui Grinnos, regele thereenilor, care întreba oracolul despre alte treburi, Pythia îi răspunse să întemeieze o cetate în Libya. El însă îi întoarse vorba zicînd așa : „Eu, slăvite stăpîn[552], sînt prea bătrîn și prea greoi ca să mai pornesc la drum ; poruncește tu unuia din cei mai tineri să înfăptuiască cele ce ceri". În timp ce spunea aceste cuvinte, arăta înspre Battos. Deocamdată, atîta s-a întîmplat. După ce s-au întors acasă, n-au mai ținut seama de oracol, neștiind măcar unde se află Libya pe fața pămîntului[553] și neîndrăznind să trimită o colonie în necunoscut.

CLI Șapte ani de-a-rîndul după aceste întîmplări, în Thera nu căzu picătură de ploaie, ani în care se uscară toți copacii de pe insulă, afară doar de unul singur. Thereenii întrebînd iarăși oracolul, Pythia le aduse din nou aminte de colonia din Libya. De vreme ce nu aveau nici o altă scăpare din năpastă, trimiseră soli în Creta să cerceteze dacă nu cumva vreunul din cretani sau din străinii care locuiau în insulă ajunsese vreodată în Libya[554]. Solii, cutreierînd coastele Cretei, ajunseră și la cetatea Itanos[555], unde intrară în vorbă cu un negustor de purpură, numit Corobios, care le spuse că, împins de vînturi, ajunsese la țărmurile Libyei și la insula Plateea[556] a Libyei. Momindu-l cu o răsplată în bani, solii l-au dus [cu ei] la Thera. Din Thera plecară la început în recunoaștere o mînă de oameni ; după ce Corobios le-a arătat drumul pînă la insula Plateea, ei îl lăsară aci pe Corobios, cu hrană la îndemînă pentru cîteva luni, iar ei plecară în grabă să-i vestească pe thereeni despre insulă.

CLII Cum aceştia n-au dat semne de viață mai mult timp decît fusese prevăzut, Corobios ducea lipsă de toate, cînd întîmplarea abătu spre Plateea o corabie samiană care mergea în Egipt şi al cărei stăpîn era Colaios. Samienii, aflînd de la Corobios toată povestea lui, îi lăsară merinde pentru un an. Cît despre ei, ieşind în larg în apele insulei, deşi erau nerăbdători să ajungă în Egipt, tăiau valurile mării împinşi într-una de vîntul de răsărit ; cum puterea vîntului nu slăbea de loc, samienii trecură dincolo de Coloanele lui Heracles [557] şi, mînaţi de pronia cerească, ajunseră la Tartessos [558]. Acest loc de negoț era pe vremea aceea cam neumblat, aşa că samienii, întorcîndu-se acasă, s-au pomenit cu cel mai mare cîştig de pe urma mărfurilor dintre toţi elenii pe care îi cunoaştem bine, afară doar de Sostratos, fiul lui Laodamas din Egina [559]. Cu acesta nimeni nu se poate lua la întrecere. Samienii, scoţînd din cîştigurile lor a zecea parte, anume şase talanţi, făcură un vas de bronz în felul unui crater din Argos [560] ; de jur împrejurul vasului sînt capete de griffoni ieşind în relief. Vasul l-au închinat templului Herei [561], sprijinindu-l pe trei statui uriaşe de bronz, de cîte şapte coţi, / [statui înfăţişate] stînd în genunchi. De la această împrejurare se trage începutul marii prietenii [562] care de atunci îi leagă pe cyrenieni şi thereeni de locuitorii Samosului.

CLIII Thereenii, după ce-l lăsară pe Corobios în insulă, se întoarseră la Thera şi dădură de veste că puseseră temelia unei aşezări într-o insulă pe coasta Libyei. Thereenii hotărîră atunci să trimită [în colonie] cîte un frate la doi fraţi [563], prin tragere la sorţi, precum şi bărbaţi din toate cele şapte despărţăminte ale insulei. În fruntea acestora, căpetenie şi rege, urma să plece Battos. Astfel dar trimiseră ei două pentecontere [564] la Plateea.

CLIV Acestea le spun thereenii ; în restul povestirii, spusele thereenilor se potrivesc cu ale cyrenienilor [565]. Cît despre cele privitoare la Battos, cyrenienii spun cu totul altceva decît thereenii, căci iată ce povestesc :

În Creta se află un oraş, Oaxos, în care domnea odinioară regele Etearchos ; acesta, avînd o fiică numită Phronime, a cărei mamă murise, îşi luă de soţie o altă femeie. Aceasta, după ce intră în casă, dovedi şi cu fapta că era o mașteră pentru

Phronime, făcîndu-i numai zile amare şi scornind cîte toate pe seama ei. În cele din urmă, învinuind-o că nu e fată cinstită, îşi convinse bărbatul că asta aşa era. Etearchos, încredinţat de nevasta lui, puse la cale o faptă nelegiuită împotriva fiicei sale. La Oaxos se afla un neguţător din Thera, numit Themison. Etearchos, chemîndu-l ca oaspete în casa lui, îi smulse jurămîntul că-l va sluji în tot ce-i va cere. După ce-l puse să jure, îi dădu fata pe mînă, cu porunca s-o ducă cu el departe şi s-o azvîrle în mare. Themison, furios de înşelătoria jurămîntului şi rupînd legăturile de prietenie, iată ce făcu : luînd cu sine copila, plecă cu corabia, iar cînd se află în largul mării, ţinînd să îndeplinească jurămîntul faţă de Etearchos, legînd-o pe Phronime cu funii, o cufundă în mare şi apoi, după ce o trase pe punte [plecă mai departe] şi ajunse la Thera. După un timp oarecare, Polymnestos, om de vază printre thereeni, o luă ca ţiitoare.

CLV Vremea trecu şi Phronime născu un fiu cu vorba greoaie şi gîngav, căruia, după cîte zic thereenii şi cyrenienii, i s-a pus numele de Battos ; credinţa mea este însă că a avut alt nume, care a fost schimbat în „Battos" cînd a sosit în Libya, căpătîndu-şi porecla în urma oracolului ce i s-a dat la Delfi şi a cinstei pe care a primit-o. Într-adevăr, libyenii zic *battos* la rege. Din această pricină, socot eu, Pythia proorocindu-i, l-a numit aşa în limba libyană, ştiind că va fi rege în Libya. Cînd a ajuns bărbat în toată firea, Battos se duse la Delfi să vadă ce-i cu graiul lui. La întrebarea ce-o puse, Pythia îi răspunse aşa : „Battos, venit-ai pentru vocea ta ; dar stăpînul Phoebos Apollo te trimite să întemeiezi o aşezare în Libya cea bogată în turme de mioare" [566], [sau] cum ar veni pe elineşte, dacă ar fi vorbit în această limbă : „O rege, venit-ai pentru vocea ta"... Battos răspunse la rîndul lui : „Stăpîne, într-adevăr venit-am la tine să cercetez oracolul despre bîlbîiala mea, tu însă prin oracol îmi vorbeşti despre alte lucruri peste putinţă, poruncindu-mi să colonizez Libya. Cu ce putere [te întreb], cu ce oameni ?" Dar cu toate cîte le spuse, nu izbuti să smulgă Pythiei alt răspuns ; cum mereu stăruia în profeţia de mai înainte, Battos, lăsînd-o în mijlocul proorocirilor ei, plecă la Thera.

CLVI După aceea însă nenorocirile [567] se ținură lanț și de capul lui Battos, și de al celorlalți thereeni. Neștiind de unde le veneau pacostele, thereenii trimiseră la Delfi să vadă ce era cu necazurile care îi copleșeau. Pythia le profeți că, dacă împreună cu Battos vor întemeia Cyrene în Libya, le va merge mai bine. În urma acestui oracol, thereenii îl porniră la drum pe Battos cu două pentecontere. După ce aceștia au mers pe mare pînă în Libya, pentru că altceva nu puteau să facă, s-au întors înapoi la Thera. Thereenii însă au azvîrlit în ei [cu pietre], cînd au dat să coboare, și nu le îngăduiră să pună piciorul pe pămînt, ci îi siliră să plece înapoi [568]. Aceștia, de nevoie, s-au înturnat pe mare și au întemeiat o colonie în insula care se află în preajma Libyei, al cărei nume, așa cum s-a spus mai înainte, este Plateea. Se zice că insula este tot atît de mare ca și orașul de astăzi al cyrenienilor.

CLVII La doi ani după așezarea în această [insulă], cum nu le mergea cîtuși de puțin mai bine, lăsînd acolo doar pe unul de-ai lor, ceilalți plecară cu toții la Delfi ; sosind la locul oracolului, îl cercetară, spunind că locuiesc în Libya, și cu toate că locuiesc acolo, treburile nu le merg de loc mai bine. Pythia, la aceste cuvinte, le răspunse așa :

Libya-n turme bogată [569] de-o știi mai bine ca mine,
Tu care-acolo n-ai fost, pe cînd eu printr-insa umblat-am,
Peste măsură mă miră propria-ți deșteptăciune.

La auzul vorbelor Pythiei, Battos și tovarășii săi plecară pe mare îndărăt. Era limpede că zeul nu le dădea dezlegare mai înainte de a se fi așezat chiar în Libya. Ajungînd în insulă și luîndu-l cu ei și pe cel [570] pe care-l lăsaseră aici, s-au așezat de astă dată pe pămîntul Libyei, în fața insulei, într-un loc numit Aziris [571]. Ținutul este închis din două părți de niște coline împădurite, de toată frumusețea, iar pe la poalele uneia din ele curge un rîu [572].

CLVIII Pe aceste meleaguri locuiau ei de șase ani, cînd într-al șaptelea, libyenii, făgăduindu-le că îi vor duce într-un loc și mai bun, îi făcură să-și părăsească [colonia]. Libyenii însă,

după ce-i scoaseră de aici, îi mînară tot spre apus, și pentru ca elenii să nu vadă, în trecerea lor, locul cel mai frumos din toate, au măsurat în așa fel ceasurile de mers ziua, încît să treacă [pe acolo] noaptea. Numele acestui loc este Irasa [573]. In cele din urmă, ducîndu-i pînă la un izvor [574] zis al lui Apollo, grăiră către ei : „Bărbați ai Elladei, aici e locul potrivit să-l locuiți ; pe aici cerul este găurit“ [575].

CLIX Pe vremea cînd trăia Battos Intemeietorul, care a domnit patruzeci de ani, și fiul său Arkesilaos, care a domnit șaisprezece, cyrenienii rămaseră tot atîția la număr ca la început [576], cînd fuseseră trimiși să [întemeieze] colonia. Sub cel de-al treilea rege, poreclit Battos cel Fericit [577], Pythia, prin oracolele ce le dădea, îi îndemna pe toți elenii să treacă marea ca să se așeze în Libya, la un loc cu cyrenienii. Cyrenienii, într-adevăr, chemau oameni să le împartă pămînt. Oracolul Pythiei [578] grăia astfel :

Cine tîrziu va sosi în Libya cea mult dorită,
După-mpărțirea pămîntului — zic eu — căi se-va foarte.

După ce la Cyrene se adună o mare mulțime de oameni, libyenii de prin împrejurimi și regele lor, al cărui nume era Adicran, cînd își văzură împărțită o însemnată întindere de pămînt, socotindu-se jefuiți de țarina [strămoșească] și batjocoriți de cyrenieni, trimiseră soli în Egipt și se închinară regelui Egiptului, Apries [579]. Acesta, după ce adună o mulțime de oaste egipteană, o trimise împotriva Cyrenei. Cyrenienii însă, ieșindu-le în întîmpinare spre ținutul Irasei, se ciocniră cu ostașii egipteni în preajma izvorului Theste și ieșiră învingători din încăierare. Egiptenii, care pînă atunci nu-și mai încercaseră puterile cu elenii și nu-i prea luaseră în seamă, au fost nimiciți în așa măsură, încît puțini dintre ei se mai înturnară în Egipt. Pentru acest măcel, de care-l învinuiau pe Apries, egiptenii se răzvrătiră împotriva lui.

CLX Acest Battos avu un fiu, anume pe Arkesilaos [580] ; la începutul domniei sale, Arkesilaos avu mari neînțelegeri cu frații săi [581], pînă cînd aceștia, părăsindu-l, se strămutară într-un alt

ţinut al Libyei şi, înţelegîndu-se între ei, întemeiară oraşul care şi astăzi se cheamă Barca [582], tot ca pe vremuri. Pe cînd întemeiau oraşul, îi dezbinară pe libyeni de cyrenieni. Ceva mai tîrziu, Arkesilaos porni cu oaste împotriva acelor libyeni care îi primiseră [fraţii] şi care se răsculaseră împotrivă-i. Libyenii, temîndu-se de el, s-au grăbit s-o ia la fugă spre libyenii dinspre răsărit. Arkesilaos se luă pe urmele fugarilor pînă cînd, gonindu-i mereu, ajunse la Leucon [583] din Libya, unde libyenii se hotărîră să-l atace. În ciocnirea care a urmat, biruinţa libyenilor asupra cyrenienilor fu atît de mare, că şapte mii de hopliţi [584] cyrenieni căzură pe cîmpul de luptă. În urma acestei înfrîngeri, Arkesilaos, bolnav şi otrăvit cu o băutură, fu sugrumat de fratele său Learchos [585]; dar şi pe Learchos îl ucise printr-un vicleşug soţia lui Arkesilaos, al cărei nume era Eryxo.

CLXI După acest Arkesilaos, urmă la domnie fiul său Battos, care era şchiop şi slăbănog de picioare [586]. Cyrenienii, faţă de nenorocirea [587] ce-i lovise, au trimis la Delfi să întrebe cum ar fi mai bine să-şi orînduiască treburile ca să aibă parte de un trai fericit. Pythia îi sfătui să-şi aducă din Mantineea Arcadiei [588] un reformator. Cerură, aşadar, cyrenienii, iar mantineenii le-au dat pe unul dintre cei mai de vază cetăţeni, al cărui nume era Demonax [589]. Acesta, sosind la Cyrene şi lămurindu-se cum stau lucrurile, mai întîi alcătui trei triburi [590], împărţindu-i astfel: o parte o alcătui din thereeni şi perieci [591], alta, din peloponesieni şi cretani, iar pe a treia, din toţi cei veniţi din insule. Pe urmă, alegînd deoparte pentru rege pămînturile care-i reveneau de drept şi dregătoria preoţească, toate celelalte puteri de care mai înainte se bucuraseră numai regii le împărtăşi poporului.

CLXII Sub domnia acestui Battos, aşa au rămas lucrurile, dar sub fiul său, Arkesilaos [592], s-au iscat mari tulburări din pricina onorurilor. Arkesilaos, fiul lui Battos cel Şchiop şi al Pheretimei, spuse că el nu se va ţine de rînduielile lui Demonax din Mantineea şi ceru drepturile de care se bucuraseră strămoşii săi. Ca urmare, urzi o răscoală, fu învins şi fugi la Samos [593], în timp ce mama sa fugi în Salamina Ciprului [594]. Pe acea vreme, stăpîn al Salaminei era Evelthon, cel care a închinat la Delfi un vas de ars tămîie vrednic de a fi văzut, aşezat în tezaurul

corintienilor. Pheretima, după ce sosi la curtea lui Evelthon, îi cerea într-una o oștire care să-i aducă îndărăt la Cyrene. Evelthon îi dăruia de toate, afară de armată. Femeia, primind darurile, zicea că sînt frumoase, negreșit; și acestea, dar mai frumos ar fi să-i dea oștirea cerută. Și acest lucru îl spunea mereu, după fiecare dar ce i se aducea. Pînă la urmă, Evelthon îi trimise în dar un fus de aur și o furcă, pe care se afla și un caier de lînă. Cum Pheretima rosti iarăși aceeași vorbă, Evelthon zise că astfel de daruri sînt potrivite pentru femei și nu o oștire.

CLXIII În vremea aceea, Arkesilaos, aflîndu-se la Samos, strîngea pe oricine găsea, [cu făgăduința] unei împărțiri de ogoare; cînd izbuti să adune oaste multă, Arkesilaos se duse la Delfi ca să întrebe oracolul despre întoarcerea lui. Pythia îi proroci așa : „Loxias [595] vă hărăzește să domniți la Cyrene vreme de opt generații, sub patru Battos și patru Arkesilaos ; mai mult decît atît vă sfătuiește să nu încercați [a rămîne]. Cît despre tine, o dată întors la tine acasă, stai liniștit ; de vei găsi cuptorul plin de amfore, vezi de nu le arde, ci lasă-le să se risipească în vînt ; dacă însă vei aprinde focul, nu intra în țara împresurată de ape. Altminteri ai să pieri și tu și cel mai mîndru dintre tauri“ [596].

CLXIV Acestea au fost prorocirile Pythiei către Arkesilaos. Iar el, luînd cu sine pe cei din Samos, s-a întors la Cyrene, și, după ce s-a făcut stăpîn pe putere, nu și-a mai adus aminte de oracol, ci a căutat să se răzbune pentru fuga sa pe toți cîți se răsculaseră împotriva sa. Unii din aceștia au plecat pentru totdeauna din țară, iar pe alții, punînd mîna Arkesilaos, îi trimise la pieire în Cipru [597] ; pe aceștia din urmă îi scăpară cnidienii [598], căci fură aruncați de vînt pe coastele lor, și-i trimiseră în Thera [599]. Alți cîțiva cyrenieni, care își găsiseră adăpost într-un turn înalt al unui anume Aglomáthos, cetățean fără nici o dregătorie în stat, fură arși de vii de Arkesilaos, care îngrămădi lemne în jurul turnului. Dîndu-și pe dată seama că oracolul pomenise tocmai de cele ce făptuise – deoarece Pythia nu-i îngăduise să dea foc amforelor găsite într-un cuptor – se îndepărtă de bunăvoie de orașul cyrenienilor, temîndu-se de moartea ce-i fusese prevestită, căci socotea că locul împrejmuit

de apă[600] era chiar Cyrene. De soție avea pe o rudă de-a lui, o fiică a regelui din Barca, al cărui nume era Alazeir[601]. El se duse la acesta, dar aici, cîțiva barceeni și cîțiva pribegi din Cyrene, zărindu-l și recunoscîndu-l cînd se plimba prin piață, îl uciseră pe el și pe socrul lui, Alazeir. Așadar, Arkesilaos, nesocotind oracolul cu sau fără voie, își împlini ursita.

CLXV Mama sa Pheretima, pe cînd Arkesilaos se afla la Barca, pregătindu-și pieirea chiar cu mîna lui, se bucura la Cyrene de puterea [regală] a fiului ei, avînd grijă de treburile obștești și stînd de față la sfatul senatului. Îndată ce află de moartea fiului ei întîmplată la Barca, fugi să-și afle adăpost în Egipt. Ea se bizuia pe ajutorul pe care i-l dăduse cîndva Arkesilaos lui Cambyses, fiul lui Cyrus ; căci tocmai acesta era acel Arkesilaos care predase Cyrene în mîinile lui Cambyses și se învoise să-i plătească tribut[602]. Ajungînd în Egipt, Pheretima se înfățișă lui Aryandes[603] cerîndu-i s-o răzbune, lăsînd să se creadă că fiul ei a murit din pricina dragostei pe care le-o purtase perșilor[604].

CLXVI Aryandes acesta fusese satrap peste Egipt, orînduit de Cambyses și, ceva mai tîrziu după întîmplările povestite acum, a pierit, vrînd să se arate deopotrivă cu Darius. Știind bine și văzînd că Darius dorește să lase pe urma lui ceva care să nu mai fi fost făcut de nici un alt rege, Aryandes îl imită pînă cînd își căpătă răsplata. Darius, după ce rafinase aurul cît mai curat cu putință, bătuse monedă. Aryandes, cîrmuitorul Egiptului, făcu același lucru cu argintul[605] ; pînă în ziua de astăzi argintul „aryandic" este cel mai curat. Darius însă, aflînd fapta lui Aryandes, învinuindu-l de alte gînduri, că ar umbla să se răscoale împotriva lui, îl ucise[606].

CLXVII Pe acea vreme însă, făcîndu-i-se acestui Aryandes milă de Pheretima, îi puse la îndemînă toată oastea[607] cîtă se afla în Egipt, pedestrime și corăbii. În fruntea oastei de pedestrași orîndui pe Amasis, un marafian[608], iar peste corăbii, pe Badres, din neamul Pasargazilor[609]. Înainte de a-și porni oștirea, Aryandes, trimițînd un crainic la Barca, cercetă cine era ucigașul lui Arkesilaos ; dar barceenii luară cu toții omorul

asupra lor, [zicînd] că au avut de îndurat multe şi mari rele de pe urma lui Arkesilaos. Cînd acest răspuns ajunse la urechile lui, Aryandes încuviinţă plecarea oştilor împreună cu Pheretima. Această pricină nu era decit o amăgire de ochii lumii în privinţa expediţiei ; căci după credinţa mea, oastea fusese trimisă ca să supună Libya [610].

Neamurile Libyei sînt multe şi felurite, dar numai cîteva erau sub ascultarea marelui rege, iar celor mai multe nici nu le păsa de Darius.

CLXVIII Iată acum, la rînd, aşezarea neamurilor libyene. Începînd de la hotarul Egiptului, adyrmachizii [611] sînt cei dintîi locuitori ai ţării ; ei au în nenumărate privinţe obiceiurile egiptene, dar portul le e la fel cu al celorlalţi libyeni. Femeile lor poartă la fiecare gleznă brăţări de aramă, îşi lasă părul lung şi, cînd prind pe ele vreun păduche, îl strivesc la rîndul lor [612] în dinţi şi pe urmă îl scuipă. Asemenea obicei au numai aceşti lybieni ; tot ei sînt singurii lybieni care-i înfăţişează regelui pe fetele de măritat ; dacă vreuna îi e cumva pe plac, regele îi ia fecioria. Adyrmachizii despre care este vorba se întind de la hotarul Egiptului pînă la portul care se numeşte Plynos [613].

CLXIX După aceştia urmează la rînd gyligamii [614], care locuiesc în ţinutul dinspre apus pînă la insula Afrodisias [615]. Aproape de coasta cuprinsă între aceste hotare, se află insula Plateea [616] pe care au colonizat-o cyrenienii, iar pe uscat dai de porturile lui Menelaos [617] şi Aziris [618], unde s-au aşezat cyrenienii ; de aici începe să crească silfiul [619] şi se întinde din dreptul insulei Plateea pînă la gura Syrtei [620]. Obiceiurile băştinaşilor sînt aproape ca ale celorlalţi.

CLXX Lîngă gyligami, se întind spre apus asbystii [621] care locuiesc deasupra Cyrenei. Asbystii nu ajung la ţărmul mării, căci de-a lungul lui s-au aşezat cyrenienii. La mînatul carelor cu patru cai sînt neîntrecuţi între libyeni ; cît despre obiceiuri, se străduiesc să-şi însuşească cît mai multe de la cyrenieni.

CLXXI Mai spre apus de asbysti se află aushisii [622] : aceştia îşi au sălaşul deasupra oraşului Barca şi sînt răspîndiţi pînă la

coasta mării în preajma Evesperidelor[623]. Cam prin dreptul jumătății ținutului aushisilor locuiesc bacalii[624], un neam puțin la număr, care ajung la mare în dreptul Tauheirei[625], oraș din pămîntul Barcei. Obiceiurile lor sînt aceleași ca ale libyenilor de la miazănoapte de Cyrene.

CLXXII Către apus de acești aushisi, vin la rînd nasamonii[626], neam bogat la număr, care în timpul verii, lăsîndu-și turmele lîngă țărmul mării, urcă în ținutul zis Augila[627] ca să culeagă curmale ; pe acolo sînt palmieri din belșug, cu coroană stufoasă, și toți roditori.

Acest neam face și vînătoare de lăcuste, pe care le usucă la soare, le pisează și, presărîndu-și cu ele laptele, îl beau. Au obiceiul ca fiecare să-și ia mai multe neveste, cu care au legături în comun, într-un chip foarte asemănător cu ceea ce se petrece la massageți[628] : ei se unesc cu femeile după ce mai întîi înfig un par în fața locuinței. Cînd, la nasamoni, un bărbat se însoară pentru prima oară, datina cere ca mireasa, în noaptea nunții, să se culce pe rînd cu toți oaspeții ; fiecare din cei care s-au culcat cu ea îi dă după aceea darul care se întîmplă să-l fi adus de acasă. Iată cum se leagă ei prin jurămînt și cum ghicesc viitorul : jurămîntul îl fac atingînd cu mîna mormintele oamenilor care au trecut drept cei mai drepți și cei mai buni dintre ei ; pentru ghicit, se duc la mormintele străbunilor lor și adorm deasupra lor după ce au înălțat rugăciuni ; dacă în somn li se arată vreo vedenie, o tălmăcesc. Iată cum se leagă ei în frăția de credință ; unul dă să bea din pumnul său, iar el bea din pumnul celuilalt ; dacă n-au la îndemînă nici un fel de băutură, adună praf de pe jos și îl ling.

CLXXIII Vecini de hotar cu nasamonii sînt psyllii[629]. Aceștia au fost nimiciți în următoarele împrejurări : vîntul de miazăzi, suflînd într-una, le-a secat apa din zăcători și, aflîndu-se țara lor toată în fundul Syrtei, a rămas lipsită de apă[630]. Oamenii, sfătuindu-se între ei, porniră la război împotriva vîntului (spun numai cele ce povestesc libyenii) și, cînd au ajuns în mijlocul nisipurilor, vîntul de miazăzi, începînd [mai tare] să sufle, i-a îngropat în nisip. După pieirea lor, au pus nasamonii mîna pe ținut[631].

CLXXIV Mai sus de nasamoni, spre vîntul de miazăzi, pe unde mişună fiarele, trăiesc gamfasanţii [632], care fug de toţi oamenii şi de tovărăşia oricui. Ei n-au nici un fel de armă de luptă şi nici nu ştiu să se apere. Ei trăiesc [aşa cum am spus] deasupra [633] nasamonilor.

CLXXV De-a lungul mării, spre soare-apune, urmează makii [634], care-şi rad părul, lăsînd să crească doar un moţ în creştet, şi-şi rad amîndouă tîmplele pînă la piele ; la război, poartă pavăză din piei de struţ [635]. Prin ţinutul lor curge fluviul Kinyps [636] care, izvorînd din aşa-zisa colină a Haritelor [637], se varsă în mare. Această colină a Haritelor este acoperită cu pădure deasă, deosebindu-se cu totul de Libya cea golaşă, despre care am vorbit mai înainte ; de la mare pînă aici sînt două sute de stadii [638].

CLXXVI Dincolo de aceşti maki se află gyndanii [639], ale căror femei poartă [fiecare] un mare număr de brăţări de piele în jurul gleznelor, după cîte se zice, din următoarea pricină : [femeia] îşi pune cîte o brăţară pentru fiecare bărbat cu care a avut legături ; cea care are cele mai multe e deosebit de preţuită, ca una care a fost iubită de cei mai mulţi bărbaţi.

CLXXVII O limbă de pămînt care înaintează în mare [pornind din ţinuturile] acestor gyndani este locuită de lotofagi [640] care trăiesc hrănindu-se doar cu fructe de lotus [641]. Fructul lotusului este de mărimea boabei de fistic, iar dulceaţa lui aminteşte de curmală. Din acest fruct lotofagii fac şi vin.

CLXXVIII După lotofagi, de-a lungul ţărmului mării, vin la rînd mahlii [642] care, şi ei, mănîncă lotus, dar, ce e drept, mai puţin decît cei despre care s-a vorbit mai înainte. Ei se întind pînă la un mare fluviu, al cărui nume este Triton [643] ; acest fluviu se varsă într-un lac întins, Tritonis [644], în mijlocul căruia se află o insulă numită Phla [645]. Se spune că, după o profeţie, această insulă trebuia să fie colonizată de lacedemonieni.

CLXXIX Se mai povesteşte de asemenea şi următoarea legendă : Iason, după ce i s-a terminat de făcut corabia Argo la

poalele Pelionului, punînd pe corabie, afară de o hecatombă, şi un scaun de bronz cu trei picioare, a pornit în jurul Peloponesului, vrînd să ajungă la Delfi.

Pe cînd se afla pe drum, plutind spre capul Malea [646], l-a prins vîntul de miazănoapte, care l-a abătut spre Libya. Mai înainte de a fi zărit uscatul, Iason se pomeni în apele puţin adînci ale lacului Tritonis. Aflîndu-se în mare încurcătură cum să iasă de acolo, i s-a arătat Triton [647], care i-a cerut lui Iason să-i închine lui trepiedul, spunîndu-i că, în schimb, va pune pe corăbieri pe calea cea bună şi-i va lăsa să plece teferi. Iason învoindu-se, Triton le arătă ieşirea din apele joase [ale lacului] şi aşeză trepiedul în propriul lui sanctuar ; după aceea profeţi chiar de pe trepied, dezvăluindu-le tovarăşilor lui Iason tot ce avea să li se întîmple, şi le mai spuse că, atunci cînd vreunul din urmaşii celor care fuseseră tovarăşi de drum pe Argo va lua cu sine trepiedul, atunci va trebui negreşit ca în jurul lacului Tritonis să se ridice o sută de cetăţi elene. Cînd au auzit despre profeţie, libyenii din împrejurimi au ascuns trepiedul [648].

CLXXX Dincolo de aceşti mahli se află ausii [649] ; aceştia, ca şi mahlii, locuiesc în jurul lacului Tritonis, despărţiţi de mahli prin rîul Triton. Mahlii îşi lasă chica să le crească la spate, iar ausii, în faţă. Pe timpul unei sărbători care are loc în fiecare an în cinstea Athenei, fetele de pe la ei, împărţindu-se în două tabere, se bat între ele cu pietre şi ciomege, zicînd că săvîrşesc datina strămoşească în cinstea unei zeiţe născute pe meleagurile lor, pe care noi o numim Athena [650]. Fetele care mor de pe urma rănilor trec drept „fecioare neadevărate". Înainte de a lăsa fetele slobode să lupte, iată ce mai fac pe cheltuială comună : împodobind de fiecare dată pe fata cea mai frumoasă [651], cu coif corintian, cu armură elinească şi urcînd-o pe un car de război, o plimbă de jur împrejurul lacului. Cu ce şi-or fi împodobit ei fetele mai înainte de a se fi pripăşit pe la ei elenii, n-aş putea spune, dar bănuiesc că le găteau cu arme egiptene ; căci, pe cît socot, şi scutul şi coiful le-au venit elenilor din Egipt [652]. Athena – zic băştinaşii – este fiica lui Poseidon [653] şi a lacului Tritonis [654] ; avînd o supărare [655] oarecare împotriva tatălui ei, s-a încredinţat lui Zeus, iar Zeus a înfiat-o. Aşa povestesc ei. Femeile le au în comun ; nu locuiesc împreună,

ci se împerechează cu ele ca vitele. Cînd pruncul unei femei se face mai măricel, în luna a treia de la naștere se adună la un loc toți bărbații și, cui îi seamănă copilul, al aceluia socot că este [656].

CLXXXI Aceștia, despre care am pomenit, sînt nomazii libyeni de pe coasta mării. Deasupra acestora, spre inima uscatului, începe Libya, pe unde mișună fiarele, iar dincolo de ținutul plin de fiare, se întinde un val de nisip care pornește tocmai de la Teba Egiptului [657] și ajunge pînă la Coloanele lui Heracles [658]. De-a lungul acestui val, la depărtare de cel mult zece zile unele de altele, se află niște dîmburi de sare bolovănoasă, înalte ca niște coline, și din vîrfurile fiecărei coline țîșnește din inima sării o apă rece și dulce [659] ; prin împrejurimi locuiesc oameni care sînt ultimii dinspre pustiu, dincolo de ținutul cu jivine.

Cei dintîi, începînd de la Teba cale de zece zile [660] de mers, sînt ammonienii [661], avîndu-și sanctuarul legat de [cultul] lui Zeus Tebanul [662] ; căci și la Teba, cum am spus mai înainte [663], [ca și aici], se află o statuie a Zeului înfățișat cu cap de berbec. Ei mai au și o altă apă de izvor [664] ; în revărsatul zorilor apa este călduță, cînd tîrgul este în toi, ceva mai rece, iar spre amiazi se face chiar rece de tot ; atunci își udă și grădinile. Pe măsură ce ziua scade, apa își pierde din răceală ; pînă la scăpătatul soarelui, s-a făcut iar căldicică și se încălzește mereu cu cît se apropie de miezul nopții ; atunci clocotește de-a binelea. Cum trece de miezul nopții, începe iar să se răcească, pînă spre ziuă [665]. Izvorul acesta poartă numele de „Fîntîna Soarelui" [666].

CLXXXII După ammonieni, de-a lungul valului de nisip, cale de alte zece zile [667], se înalță o [altă] colină de sare, ca și la ammonieni, precum și un izvor de apă ; și în jurul acestei coline locuiesc oameni. Numele ținutului este Augila [668]. Prin părțile acestea vin adesea nasamonii ca să culeagă curmale [669].

CLXXXIII De la Augila, cale de alte zece zile, dai de încă o colină de sare și de apă și de mulți palmieri roditori [670], ca și în celelalte oaze, de altfel. Și oameni locuiesc prin părțile locului, numiți garamanți [671], un neam foarte puternic ; ei cară

pămînt de acoperă sarea și așa își fac semănăturile[672]. Cea mai scurtă cale... pînă la lotofagi [trece pe la ei] [673], drumul ținînd cam treizeci de zile[674]. Pe la ei se găsesc și boi care pasc de-a-ndaratelea. Iată de ce umblă ei așa: coarnele lor sînt încovoiate înainte [675], de aceea sînt nevoiți să pască dînd mereu îndărăt. Mergînd înainte, n-ar putea [să pască], fiindcă li s-ar înfige coarnele în pămînt. Încolo, nu se deosebesc de loc de ceilalți boi, afară de aceasta, de grosimea și de tăria pielii [676].

Acești garamanți [677] vînează din care cu patru cai [678], troglodiți etiopieni. Troglodiții etiopieni [679] sînt cei mai iuți la picior dintre toți oamenii despre care am auzit vorbindu-se. Ei mănîncă șerpi, șopîrle și tot soiul de tîrîtoare. Au o vorbire care nu seamănă cu nici un alt grai, ci scot niște țipete ca de liliac [680].

CLXXXIV De la garamanți, după alte zece zile de drum, găsești o altă movilă de sare și apă; oamenii care locuiesc prin preajmă se numesc ataranți [681]; dintre toți oamenii pe care-i știm, sînt singurii care nu poartă nume [682]; laolaltă, au numele de ataranți, dar unul de altul nu se deosebesc prin nici un fel de nume. Oamenii aceștia blestemă soarele cînd ajunge la nămiezi și îi aruncă tot felul de ocări, pentru că [zic ei], prin arșița lui îi arde și pe ei, și țara lor [683].

De mai mergi încă zece zile, apare un alt dîmb de sare și apă și oameni care locuiesc în jur. Vecin cu dîmbul de sare se înalță un munte al cărui nume este Atlas [684]. Muntele este îngust, rotunjit din toate părțile și atît de înalt – se spune – încît nu i se poate vedea vîrful; într-adevăr, norii nu-l părăsesc niciodată, nici vara, nici iarna. Cei de prin partea locului spun că ar fi stîlpul care sprijină cerul [685], iar numele acestor oameni se trage după cel al muntelui, căci se numesc atlanți. Se mai zice că ei n-ar mînca nici un fel de vietate [686] și că somnul lor e totdeauna fără vise.

CLXXXV Pînă la acești atlanți am putut să înșir numele celor care locuiesc de-a lungul valului de nisip, dar dincolo de aceștia nu mai știu. Spinarea de nisip se întinde pînă la Coloanele lui Heracles și chiar mai departe încă; [și pe aici], tot la zece zile de drum, se află cîte o baie de sare și așezări de oameni. Locuințele tuturor acestor oameni sînt clădite din

bolovani de sare [687], căci pe aici Libya începe să fie lipsită de ploi ; altfel, dacă ar ploua, zidurile fiind de sare, ploaia le-ar surpa. Sarea care se scoate prin partea locului este și albă și porfirie [688]. Dincolo de val – spre miazăzi și inima Libyei – începe ținutul deșert, fără apă, fără fiare, fără ploi și copaci, pe unde nu este nici un strop de umezeală [689].

CLXXXVI Și așa, pornind din Egipt și pînă la lacul Tritonis [690], trăiesc libyenii nomazi care se hrănesc cu carne și beau lapte [691], dar nu se ating de carnea de vacă, din aceeași credință ca și egiptenii [692], și nici porci [693] nu cresc. Pînă și femeile cyrenienilor socot că nu se cuvine să mănînce carne de vacă, arătînd astfel cinstire Isidei [694] din Egipt, ba mai țin și posturile și sărbătorile zeiței. Cît despre femeile barceenilor, pe lîngă carne de vacă, ele nu bagă în gură nici carne de porc. Așa stau lucrurile pe acolo.

CLXXXVII Spre asfințit de lacul Tritonis, libyenii nu mai sînt nomazi [695], nu mai au aceleași obiceiuri și nu le fac copiilor lor ceea ce obișnuiesc să le facă nomazii. Libyenii nomazi, chiar dacă nu toți – acest lucru n-aș putea să-l spun negreșit – dar mulți dintre ei fac următoarele : cînd copiii lor ajung pe la patru ani, le ard vinele din creștetul capului [696] cu lînă de oaie încă plină de grăsime, ba unii din ei, și pe cele de pe tîmple, ca, în felul acesta, pe toată viața, să nu mai fie supărați de lichidul care curge din cap ; de aceea, zic ei, sînt atît de sănătoși [697]. E drept, libyenii sînt cei mai sănătoși din toți oamenii pe care-i cunoaștem ; dacă cumva din această pricină, asta nu cutez s-o spun, dar nu e mai puțin adevărat că sînt cei mai sănătoși. Dacă, în timp ce le ard vinele copiilor, aceștia încep să se zvîrcolească, le-au găsit ei leacul : îi stropesc cu ud de țap [698] și astfel îi izbăvesc. Eu unul nu fac decît să spun cele povestite de libyeni.

CLXXXVIII Iată care e la nomazi rînduiala jertfelor. După ce încep sacrificiul, tăind o bucată din urechea vitei de jertfă, o aruncă peste pod [699], și abia după aceea sucesc gîtul animalului. Ei aduc jertfe numai Soarelui și Lunii [700] ; acestor [două] divinități le jertfesc toți libyenii, însă cei care locuiesc în jurul

lacului Tritonis îi jertfesc cu osebire Athenei, apoi lui Triton şi lui Poseidon.

CLXXXIX Cît priveşte îmbrăcămintea şi egidele [701] statuilor Athenei, elenii le-au luat de la femeile libyene, afară doar de faptul că haina libyenelor este de piele şi că ciucurii [702] de la egidele lor nu sînt şerpi, ci cureluşe, încolo veşmîntul lor se potriveşte întru totul cu al zeiţei. Pînă şi numele mărturiseşte că haina cu care sînt împodobite statuile zeiţei Pallas vine din Libya ; într-adevăr, femeile libyene pun peste veşmîntul lor piei de capră curăţite de peri şi cu ciucuri pe margine, vopsite în roşu-aprins. De la aceste piei, [„egei"] [703], elenii au împrumutat denumirea de *egide*. Părerea mea este că pînă şi ţipetele ascuţite care însoţesc slujbele religioase acolo s-au ivit [ca datină] pentru prima oară ; căci libyenele practică foarte frumos acest obicei. Şi înhămatul a patru cai la un car tot de la libyeni l-au învăţat elenii [704].

CXC Nomazii îşi îngroapă morţii la fel ca elenii, afară de nasamoni. Aceştia îi îngroapă şezînd [705], avînd grijă ca, în clipa cînd omul îşi dă sufletul, să-l pună pe şezut ca nu cumva să-l apuce moartea culcat [706]. Locuinţele lor sînt durate din beţe de asfodel împletite cu trestie şi pot fi mutate din loc în loc. Acestea le sînt obiceiurile.

CXCI La apus de fluviul Triton, dincolo de ausi [707], se află libyenii plugari [708] care locuiesc în case ; numele lor este acela de maxi [709]. Ei poartă păr numai pe partea dreaptă a capului, stînga o rad, iar corpul şi-l vopsesc în roşu cu chinovar. Ei zic că s-ar trage din bărbaţii veniţi de la Troia [710]. Ţara lor [711] şi restul Libyei care se întinde spre apus este mult mai bogată în animale sălbatice şi mai împădurită decît ţara nomazilor. Partea răsăriteană a Libyei, unde locuiesc nomazii, este joasă şi nisipoasă pînă la fluviul Triton, dar, de la acest fluviu spre apus, ţinutul plugarilor e foarte muntos, împădurit şi plin de fiare [712]. Pe la ei se află şerpi uriaşi şi lei ; tot la ei se află elefanţi [713], urşi, şerpi veninoşi, măgari cu coarne, dihănii cu cap de cîine, cum şi fără cap — după cîte spun libyenii — cu ochii aşezaţi pe

piept, precum şi bărbaţi şi femei sălbatice [714], pe lîngă o sumedenie de alte sălbăticiuni care nu-s fiare plăsmuite.

CXCII La nomazi nu afli asemenea animale, ci alte soiuri, cum ar fi antilope [715], gazele, bivoli şi măgari, nu din cei cu coarne, ci alt soi „nebăutori" (căci într-adevăr nu beau) [716] – oricii [717], din ale căror coarne se fac braţe pentru lirele fenicienilor [718] (animalul acesta este mare cît un bou), vulpi pitice, hiene, arici, berbeci sălbatici, dictyi [719], şacali, pantere, boryi [720], crocodili de trei coţi care trăiesc pe uscat [721], semănînd foarte mult cu şopîrlele, struţi, nişte şerpi mici cu cîte un corn fiecare [722]. Animalele de pe aici sînt acestea şi cele care se găsesc prin alte părţi, afară de cerb şi mistreţ ; cerbul şi mistreţul lipsesc cu desăvîrşire din Libya [723]. Tot în acest ţinut se află trei feluri de şoareci ; unii sînt numiţi „bipezi" [724], alţii „zegeri" (e vorba de un cuvînt libyan care în limba elină ar însemna „coline") alţii „arici" [725]. Pe aici mai sînt şi nevăstuici care trăiesc în silfiu [726], aidoma celor din Tartessos. Cam atitea jivine sălbatice are pămîntul libyenilor nomazi, după cît am putut afla cercetînd cu multă luare aminte [727].

CXCIII După libyenii maxi vin zavekii [728], ale căror femei mînă carele la război.

CXCIV Dar dincolo de aceştia sînt gyzanţii [729], în ţinutul cărora albinele fac multă miere, cu mult mai multă încă face – se spune – iscusinţa omului. Oamenii aceştia se vopsesc cu toţii cu roşu [730] şi mănîncă maimuţe, care mişună prin munţii lor [731].

CXCV Carthaginezii povestesc că, în faţa gyzanţilor, se află o insulă pe nume Kyrauis [732], lungă de două sute de stadii, dar îngustă, pe care poţi trece lesne de pe uscat, plină de măslini şi viţă de vie ; pe insulă este un lac din apele căruia fetele localnicilor scot din mîl [733] firişoare de aur, cu nişte pene de pasăre muiate în păcură. Dacă acestea se întîmplă cu adevărat, nu ştiu ; scriu şi eu ce se povesteşte. Poate să fie şi adevărat, de vreme ce am văzut chiar eu, cu ochii mei, la Zakynthos cum se scoate păcură din apele unui lac [734]. Prin împrejurimi se află chiar mai multe lacuri, dar cel mai mare dintre ele este — oti-

cum l-ai măsura – de șaptezeci de picioare și adînc de două brațe ; în apa lacului oamenii vîră o prăjină de vîrful căreia leagă o ramură de mirt și apoi scot afară păcura prinsă de mirt, avînd miros de catran, dar altfel mai bună decît cea de Pieria [735]. Păcura este turnată într-o groapă săpată la marginea lacului. Cînd se adună îndeajuns, atunci este scoasă din groapă și vărsată în amfore. Ceea ce cade în lac, scurgîndu-se pe sub pămînt, iese la iveală în mare ; marea e la o depărtare de patru stadii de lac [736]. Astfel, și cele [ce se spun] cu privire la insula din vecinătatea coastei Libyei ar putea fi adevărate [737].

CXCVI Carthaginezii mai povestesc încă ceva : în Libya, dincolo de Coloanele lui Heracles, se găsește un ținut locuit de oameni [738]. Ori de cîte ori ajung carthaginezii acolo și-și descarcă mărfurile, după ce le înșiră la rînd de-a lungul țărmului, se urcă iarăși pe corăbii și fac să iasă fum. Băștinașii, văzînd fumul, se apropie de țărmul mării, pun aur lîngă mărfuri, apoi se îndepărtează de acolo. Carthaginezii se dau atunci jos de pe corăbii, îl cîntăresc din ochi și, dacă aurul li se pare potrivit cu marfa, îl iau cu ei și se duc ; dacă nu li se pare îndeajuns, se suie din nou pe vasele lor și așteaptă ; ceilalți, apropiindu-se, mai adaugă alt aur pe lîngă cel pe care îl puseseră, pînă cînd îi mulțumesc. Nu se înșală unii pe alții ; ei nu se ating de aur mai înainte de a fi egalat, după socoteala lor, prețul mărfurilor, și nici băștinașii nu se ating de mărfuri mai înainte ca ei să fi luat aurul [739].

CXCVII Iată deci care sînt libyenii ale căror nume le pot înșira [740]. Celor mai mulți din ei, acum, ca și pe vremuri, de altfel, nici nu le pasă de regele mezilor. Aș mai avea încă de spus despre această țară că e locuită numai de patru neamuri și nu de mai multe [741] – pe cîte știu eu – și anume, două băștinașe și două nu ; libyenii și etiopienii sînt băștinași, unii locuind Libya de miazănoapte, iar ceilalți la miazăzi. Fenicienii și elenii sînt pripășiți [742].

CXCVIII Eu cred că Libya nu e destul de mănoasă ca să fie pusă alături de Asia și Europa, afară doar de ținutul Kynips [743], care poartă același nume cu fluviul. În bogăția roadelor

Demetrei, țarina este de o seamă cu cele mai rodnice pămînturi și nu se aseamănă de fel cu restul Libyei ; pe aici pămîntul este negru, bine udat și n-are a se teme nici de uscăciune, nici de înecul ploilor ; căci prin această parte a Libyei plouă. Bogăția roadelor de grîne este la fel cu a țării Babilonului [744]. Bun e și pămîntul locuit de evesperiți [745] ; cînd recolta este din cele mai bune, dă rod însutit, dar pămîntul Kynipsului dă de trei ori pe atît.

CXCIX Mai trebuie amintit că și Cyrenaica, cel mai înalt [746] ținut din această parte a Libyei locuită de nomazi, se bucură de trei anotimpuri vrednice de luat în seamă : în primul rînd, se coc și ajung numai bune de secerat sau de cules roadele de pe țărmurile mării ; cînd acestea sînt gata strînse, vine rîndul culesului în regiunile din mijloc, care se întind mai sus de țărmul mării, așa-numitele „dealuri" [747]. După ce s-a terminat și culesul roadelor de la mijloc, se coc abia cele din partea cea mai de sus a ținutului, așa încît, cînd primele roade sînt băute și mîncate, cele din urmă abia se strîng. În acest chip anotimpul culesului ține opt luni la cyrenieni. Dar cu acestea să ne oprim aici.

CC Perșii care trebuiau s-o răzbune pe Pheretima [748], porniți din Egipt sub conducerea lui Aryandes, ajunseră la Barca și împresurară cetatea, cerînd prin soli să le fie dați pe mînă cei vinovați de uciderea lui Arkesilaos ; cum însă întregul oraș era făptaș la omor, barceenii nici n-au primit să stea de vorbă. Atunci perșii au împresurat Barca vreme de nouă luni, săpînd șanțuri pe sub pămînt [749], pînă la zidul de apărare, dînd totodată și puternice asalturi. Șanțurile însă au fost descoperite de un meșter arămar, cu ajutorul unui scut de bronz [750]. Meșterul a făcut astfel : purtînd scutul înăuntrul cetății de jur împrejurul zidului [cel mare], îl lipea mereu de pămînt ; pe alocuri pe unde-l punea rămînea mut, dar pe unde se săpa, bronzul scutului răsuna. Barceenii, săpînd atunci pe acolo din partea opusă, îi omorau mereu pe perșii care lucrau la săpături. Iată ce au născocit pentru șanțurile subpămîntene ; cît despre asalturi, barceenii le tot respingeau.

CCI După ce s-au istovit vreme îndelungată și mulți au căzut din amîndouă părțile – și mai ales din partea perșilor – Amasis, căpetenia oștirilor de uscat, urzi un vicleșug : dîndu-și seama că barceenii nu pot fi cuceriți cu puterea brațului, ci numai prin viclenie, făcu așa : punînd să se sape peste noapte o groapă lată, întinse peste ea niște lemne subțiri, iar peste podeaua de lemne așternu un strat de pămînt, potrivindu-l la fel de înalt ca locul de primprejur. În revărsatul zorilor îi chemă pe barceeni să stea de vorbă ; ei primiră bucuros și, pînă la urmă, căzură la învoială. Această învoială o făcură astfel, depunînd jurămintc deasupra gropii ascunse : că atîta vreme cît pămîntul [de sub picioare] va rămîne așa cum este, atîta să dăinuiască și jurămîntul ; barceenii făgăduiau să-i plătească marelui rege un tribut potrivit [751], iar perșii să nu facă nici o altă daună barceenilor. După pecetluirea jurămîntului, barceenii, încrezîndu-se în perși, au ieșit din cetate și au îngăduit să intre înăuntru zidurilor cine vrea dintre dușmani, deschizînd larg toate porțile. Perșii însă surpară puntea ascunsă și năvăliră înăuntru. Ei au dărîmat puntea pe care o făcuseră ca să nu-și calce jurămîntul [752], căci se legaseră față de barceeni ca jurămîntul să rămînă în picioare atîta vreme cît va rămînea și pămîntul așa cum era atunci ; după dărîmare însă, jurămîntul nu mai rămînea în picioare.

CCII Pe cei mai vinovați dintre barceeni, după ce îi fură dați pe mînă de perși, Pheretima [puse] să-i tragă în țeapă de jur împrejurul zidului cetății, iar femeilor acestora tăindu-le sînii [753], împodobi cu ei zidul. Ceilalți barceeni porunci să fie lăsați pradă perșilor, afară doar de cei care făceau parte din familia Battiazilor și nu erau părtași la omor. Acestora le încredință Pheretima orașul.

CCIII Perșii, robind pe ceilalți barceeni, făcură cale întoarsă. Cînd au ajuns aproape de cetatea cyrenienilor, aceștia, ținînd seama de spusa unui oracol, îi lăsară să treacă prin oraș. În timp ce oștirea îl străbătea, Badres [754], capul oștirii de pe corăbii, porunci ca cetatea să fie cucerită, dar Amasis, capul celei de pe uscat, nu îngădui acest lucru ; el îi reaminti lui Badres că fuseseră trimiși numai împotriva unui singur oraș elen,

Barca. Însă după ce trecuseră de Cyrene și-și așezaseră tabăra pe colina lui Zeus Lycaios [755], s-au căit că n-au cucerit și Cyrene. Atunci, încercară să pătrundă înăuntru pentru a doua oară, dar cyrenienii nu-i mai lăsară. Atunci, în sufletele perșilor, deși nici unul n-a avut de înfruntat vreo luptă, se cuibări spaima ; luînd-o deci la fugă, se opriră cam la șaizeci de stadii depărtare. Cînd tabăra fu gata așezată in acel loc, sosi din partea lui Aryandes un sol care-i chema în țară. Perșii, cerînd de la cyrenieni să le dea merinde pentru drum, le primiră și, luîndu-le cu ei, plecară spre Egipt. De aici înainte însă, pînă cînd au ajuns în Egipt, libyenii, luîndu-se pe urmele lor, îi omorau pe cei care se răzlețeau și pe cei care de-abia se mai tirau, ca să le ia îmbrăcămintea și armele.

CCIV Această oaste a perșilor a pătruns cel mai adînc în Libya, pînă la Evesperides. Barceenii luați în robie au fost tîrîți din Egipt în pribegie [756] în preajma marelui rege. Regele Darius le dărui pentru așezare un tîrg în regiunea Bactrianei [757] ; acestei așezări ei îi dădură numele de Barca ; și pe vremea mea ea mai era încă locuită, în ținutul Bactrianei.

CCV Cît despre Pheretima, nici ea nu-și sfîrși cu bine viața. De îndată ce s-a întors din Libya în Egipt – după ce se răzbunase pe barceeni – a avut o moarte cumplită : fu mîncată de vie de viermi, așa că într-adevăr răzbunările crunte aduc asupra oamenilor mînia zeilor.

Iată cît de cumplită și de mare a fost răzbunarea Pheretimei, fiica lui Battos [758], împotriva barceenilor.